

THE MERIC JOURNAL

MERİÇ ULUSLARARASI SOSYAL ve STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

ISSN NO: 2587-2206

EDİRNE

**MERİÇ ULUSLARARASI SOSYAL VE STRATEJİK
ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

CİLT: 8

SAYI: 1

NİSAN 2024

**MERIC INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL AND
STRATEGIC STUDIES**

VOLUME: 8

ISSUE: 1

APRIL 2024

E-ISSN: 2587-2206 (Online)

EDİRNE

**Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt 8, Sayı 1, Nisan 2024**

**Meric International Journal of Social and
Strategic Studies
Volume:8, Issue:1, April 2024**

Editör | Editor

Prof.Dr. Mustafa HATIPLER, Trakya Üniversitesi, Türkiye
Email: editor@mericjournal.com

Editör Yardımcıları | Editorial Assistants

Öğr.Gör. Nur KESKİN, Trakya Üniversitesi, Türkiye
email: nurkeskin@mericjournal.com /nurkeskin@trakya.edu.tr

Yazım ve Dil Editörleri | Spelling and Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi Orhan SEVİNDİK, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa,
Türkiye
email: orhansevindik@iuc.edu.tr

Öğr.Gör. Sena DAŞKIRAN, Trakya Üniversitesi, Türkiye
email: senadaskiran@trakya.edu.tr

Mizanpaj Editörleri | Layout Editors

Öğr.Gör. Nur KESKİN, Trakya Üniversitesi, Türkiye
email: nurkeskin@mericjournal.com /nurkeskin@trakya.edu.tr

Öğr.Gör. Funda SELVİ AVAT, Trakya Üniversitesi, Türkiye
email: fundaselvi@mericjournal.com

Editorial Board- Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mustafa HATIPLER
Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ
Prof. Dr. Mümün TAHİR
Prof. Dr. Ergeni VELEV
Prof. Dr. Nurcan METİN
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ
Prof. Dr. Murat ÇETİN
Prof. Dr. Süleyman Gökhan GÜNAY
Prof. Dr. Özlem ÖZKIVRAK
Prof. Dr. Numan ORUC
Prof. Dr. Fehim HUSKOVIÇ
Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ
Doç. Dr. Simge ÖZER PINARBAŞI
Doç. Dr. Muamer HODZIC
Doç. Dr. Kiriakos AMOUTZAS
Dr. Amina Siljak JESENKOVIC

Founding Editor

Prof. Dr. Mustafa HATIPLER, Trakya University, TURKEY

İnternet Sayfası | Internet Page

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/meric>

TarananveDizinlenenİndeksler | Abstracted and andIndexed in

online

Dergi Hakkında | About the Journal

ISSN: 2587-2206 (Online) International Journal Publication Details for “The Meric Journal”

Aims & Scope:

The Meric Journal is the official journal of “Stratejik, Sosyal ve Kültürel Araştırma Derneği” (Association For Strategic Social And Cultural Research). Publication type is the academic journal. The principal purpose of the journal is to publish scholarly work in the social sciences defined in the classical sense, that is in the social sciences, the humanities, and the natural sciences (education, communication, geography, history, linguistics, psychology, anthropology, philosophy, philology, musicology, fine arts, sociology, archaeology, economics, international relations, social work, political science, international studies, businessmanagement, applied econometrics, applied statistics, law,

public administration). The journal serves as a publication medium for the solution of problems in the field of social sciences.

Publisher information:

Stratejik, Sosyal ve Kültürel Araştırma Derneği, (Association For Strategic Social And Cultural Research). Saraçlar Street. No:23/3, Edirne/Turkey

E-mail: editor@mericjournal.com **Bibliographic records:** 07/2017 to present

Publication type: Academic Journal

Subjects: Social sciences include: Education, communication, geography, history, linguistics, psychology, anthropology, philosophy, philology, musicology, fine arts, sociology, archaeology, economics, international relations, social work, political science, international studies, business management, applied econometrics, applied statistics, law, public administration.

Description: Serves as a publication medium for the solution of problems in the field of social sciences.

Frequency: Three times a year

Peer Reviewed: Yes

**Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt 8, Sayı 1, Nisan 2024**

**Meric International Journal of Social and
Strategic Studies
Volume: 8, Issue: 1, April 2024**

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Ebru DEMİRCİ-İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ – Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN-İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Aslı YAPAR GÖNENÇ- İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Onur ÇETİN-Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Simge ÖZER PINARBAŞI-İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih ÖZGÖKMAN- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Feyza CEYHAN ÇOŞTU- Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan YALÇINKAYA-Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim KAMİL-Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar YILMAZ-Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah AYDEMİR -Kara Harp Okulu Komutanlığı
Dr. Öğr. Üyesi Hacı Hayrettin TIRAŞ Niğde Zübeyde Hanım Sağlık Yüksekokulu

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Derleme Makaleleri / Review Articles

Davut KAPLAN

An Unusual Flower Among The Traditional Anthemion in Smintheion: Arum Maculatum

Smintheion’da Geleneksel Anthemion Arasında Sıra Dışı Bir Çiçek: Arum Maculatum...1-19

Yıldırım ORTAOĞLAN

Kant'ın Eleştirel Felsefesi Üzerine Bir Soruşturma

An Investigation on Kant's Critical Philosophy..... 20-34

Nazife Zeynep ÇAKIR & Doruk DERELİ

MIST Ülkelerinde Benoit Hipotezi'nin Geçerliliği Üzerine Bir Araştırma

A Study on the Validity of the Benoit Hypothesis in MIST Countries35-50

Begüm ÖZEL & Murat YORULMAZ

Uluslararası Risk Yönetişim Konseyi (IRGC) Risk Yönetişim Çerçevesi Bağlamında İklim Değişikliğinin Çevresel ve Güvenlik Çıktılarının Analizi: NATO Örneği

Analyzing the Environmental and Security Outcomes of Climate Change in The Context of the International Risk Governance Council (IRGC) Risk Governance Framework: The Case of NATO 51-71

Meryem DEMİR GÜLDAL, Hakan ALP & Mehmet Salih ALTIN

Türkiye’de Üniversitelerin Fen, Teknik, Mühendislik ve Matematik (FeTeMM) Alanlarındaki Kadın Akademisyen Temsilleri: İstanbul İli Örneği

Representation of Women Academics in the Fields Of Science, Technology, Engineering, and Mathematics (Stem) Atuniversities in Turkey: the Case of Istanbul Province 72-86

Yayına Geliş Tarihi:13/10/2023
Yayına Kabul Tarihi:11/03/2024
Online Yayın Tarihi:30/04/2024

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:8, Sayı:1, Yıl:2024, Sayfa:1-19
ISSN: 2587-2206

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

AN UNUSUAL FLOWER AMONG THE TRADITIONAL ANTHEMION IN SMINTHEION: ARUM MACULATUM

Davut KAPLAN¹

Abstract

Anthemion frieze in Greek and Roman architecture consists of lotus and palmette flowers, whose origins are based on Egyptian and Assyrian art. Compared to the classical and Hellenistic architectural samples, there is much more variety in the architectural decorations of the Roman period, apart from the lotus-palmette. The reason for this diversity in decoration stems from the idea of Rome to emphasize the local and to increase the richness in decoration. During this period, the change in the arrangement of the lotus-palmette shows itself with the different arrangement and style of the lotus and palmettes on the same structure. In this thought, which aims to create richness instead of uniformity, decorations can either increase or decrease in size or be adorned in high relief or shallow, depending on where they are used. Vivid specimens that show the highest quality of workmanship and are pleasing to the eye are preferred in visible areas. Anthemion decoration has been widely used in the Hellenistic triple arrangement since the Augustus period and the Julius-Claudian period. In the Traian and Hadrian Periods, a return to the classical style of the Augustus period was made, and the triple arrangement became fashionable again. One example that adds a new type to this traditional lotus-palmette (anthemion) frieze is the Smintheion frieze block fragment. Here, the arum maculatum is placed instead of the lotus flower between the alternating open and closed palmettes seen in the most common anthemion decoration. Arum maculatum and arum species have been used in the treatment of some diseases since ancient times to find healing and continue to be used today. The fact that this plant is the most powerful and showy plant that survived around Gülpınar-Smintheion must have had a great impact on people. Arum is a plant that impresses people with its external appearance and leaves different implications with its sexual connotation. At the same time, it is different from other plants in that it contains both male and female flowers and its physical structure. Due to this structure, it attracts insects to itself and makes extraordinary fertilization. The

¹ University of Ondokuz Mayıs, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Archaeology, E mail: davutkaplan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5690-1639.

Atf/Citation: Kaplan D., (2024). An Unusual Flower Among The Traditional Anthemion In Smintheion: Arum Maculatum. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 1-19.

An Unusual Flower Among The Traditional... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
appearance of the plant and its use in the field of health caused it to be named differently. The depiction on the frieze block in Smintheion must be related to the healing properties of Apollo.

Keywords: *Arum Maculatum, Anthemion, Smintheion, Herbal Treatment, Sexuality*

SMINTHEION'DA GELENEKSEL ANTHEMION ARASINDA SIRA DIŞI BİR ÇİÇEK: ARUM MACULATUM

Özet

Yunan ve Roma mimarisinde anthemion bezeme kuşığı, kökenleri Mısır ve Asur sanatına dayanan lotus ve palmet çiçeklerinden oluşur. Klasik ve Hellenistik mimarideki örneklerine göre Roma Dönemi mimari bezemelerinde lotus-palmet dışında çok daha fazla çeşitlilik vardır. Bezemede bu çeşitliliğin nedeni, Roma'nın yerel olanı öne çıkarma, bezemede zenginliği artırma düşüncesinden kaynaklıdır. Bu dönemde lotus-palmet dizilimindeki değişiklik, aynı yapı üzerinde lotus ve palmetlerin değişik dizilimi ve stili ile kendini gösterir. Tekdüzelik yerine zenginlik yaratma amacı güden bu anlayışta, bezemelerin kullanıldıkları yere göre ya boyutları büyür veya küçülür ya da yüksek kabartma veya yüzeysel işlenebilir. En kaliteli işçilik gösteren ve göze hoş gelen canlı örnekler, görülebilen alanlarda tercih edilmiştir. Anthemion bezemesi, Augustus Dönemi ve Julius-Claudiuslar Dönemi'nden itibaren yaygın biçimde Hellenistik etkili üçlü dizilim şeklinde uygulanmıştır. Traian ve Hadrian Dönemi'nde ise Augustus döneminin klasik stile dönüş yapılarak üçlü dizilim yeniden moda olur. Bu geleneksel lotus-palmet (anthemion) frizine yeni bir tip ekleyen örneklerden biri, Smintheion friz bloğu parçasıdır. Burada, en yaygın anthemion bezemesinde görülen dönüşümlü şekildeki açık ve kapalı palmetler arasında lotus çiçeği yerine arum maculatum yerleştirilmiştir. Arum maculatum ve arum türleri, Antik Çağ'dan günümüze kadar şifa bulmak amacıyla bazı hastalıkların tedavisinde kullanılmıştır ve günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir. Bu bitkinin Gülpınar-Smintheion civarında hayatta kalan en güçlü ve gösterişli bitki olması, insanlar üzerinde büyük etki bırakmış olmalıdır. Arum dışarıdan görünüşü ile insanları etkileyen ve cinsellik çağrışımı ile farklı ima bırakan bir bitkidir. Aynı zamanda hem dişi ve erkek çiçek barındırması, hem de fiziksel yapısı ile diğer bitkilerden farklıdır. Bu yapısı nedeniyle böcekleri kendisine çekerek sıra dışı dölleme yapar. Bitkinin dış görünüşü ve sağlık alanında kullanılması, farklı isimlendirilmelerine neden olmuştur. Smintheion'da friz bloğu üzerinde betimlenmesi, Apollon'un iyileştirici özelliği ile ilgili olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Arum Maculatum, Anthemion, Smintheion, Bitkisel Tedavi, Cinsellik*

INTRODUCTION

Smintheion is the sanctuary of Apollo Smintheus. The Hellenistic temple is the most monumental structure of the area dedicated to the god. This cult area, built at the sacred spring, is far from the cities. The water source gives life to the region where it is located and according to the results of archaeological studies, the settlement that started 7 thousand years ago continued continuously and continues to exist today as Gülpınar Town. In this long process, the area contains many cultural remains belonging to both the

An Unusual Flower Among The Traditional... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
Prehistoric and Classical periods. The sanctuary, which was patronized by the nearby city of Hamaksitos during the Archaic and Classical Periods, became a sanctuary of the city of Alexandria Troas from the end of the 4th century BC. The Smintheion, which is documented by written and archaeological records as an ancient Greek sanctuary, begins to change with the Roman Period. In this period, the god Apollo comes to the fore with new myths and the sanctuary with monumental architecture. In other words, the sanctuary was reconstructed in the Roman Period and many buildings were built within this architectural program. The caves from which the water source comes out are completely turned into water reservoirs, and the monumental reservoirs that meet the water needs are built at different and necessary points in the sanctuary. The collected water is used for ritual purification, healing and cleansing, especially in the baths. In addition to the temple and baths where functions such as worship, offering offerings, bathing, cleansing, purification, purification and divination were performed in the sanctuary, a Heroon structure was recently unearthed. The sanctuary, which was inhabited for a long time, was severely damaged first by the Christianization and the prohibition of pagan beliefs, and then by its transformation into an agricultural town and its conversion into gardens. Finally, its use as a material/stone quarry in and around the modern settlement of Gülpınar led to the destruction of buildings down to the foundation levels. For this reason, the identification of buildings is usually based on their foundations, soils, location and some small parts of the superstructure. The Heroon is another building whose function and date were first tried to be determined with very few architectural remains.

The Heroon is located on the left at the entrance to the sanctuary. Surrounded by a temenos wall, the Heroon and its surroundings are today defined as an olive grove. Only the core of the podium and the foundations of the temenos walls remain. There is almost no architecture on the surface. A few marble frieze blocks and frieze fragments belonging to the upper structure and a small number of marble roofing materials were recovered through the soundings made in the vicinity. These friezes depict a tripod, omphalos and laurel branch among repeated antithetic gryphons. However, one of the frieze fragments differs from the friezes with gryphons by having a floral decoration on it. It probably belongs to the entrance section of the Heroon, the sarcophagus inside or the base of the sarcophagus. The most interesting aspect of this frieze is the inclusion of the plant *arum maculatum* (snake cushion) in the traditional anthemion (lotus-palmette). Similar flowering plant motifs, including flowers or seeds, such as the kenger and its spirals, which are also found among the decorations of the temple of Apollo Smintheus, were also used in Hellenistic Period Anatolian buildings.

An Unusual Flower Among The Traditional... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
However, this plant is also different from the traditional Hellenistic Period motifs. Moreover, the structure and ornamental character are Roman. In Roman buildings, lotus-palmette decorations consist of different types and often of local decorative patterns. The same idea was applied to the Roman Heroon in Smintheion and this flamboyant plant was included. *Arum maculatum* is a special plant that draws attention among other plants in the region with its splendor and is used by the people of the region as a remedy for certain health-related ailments. Could *Arum maculatum*, which is associated with health or sometimes sexuality in the region, be the result of a practice whose origins date back to the Roman period? Of course, the way we take as an example in this regard is Pilinius' feelings and criticisms in his *Naturalis Historia* (Pliny, NH.25.1.)². This article focuses on the name and physical characteristics of the plant *Arum maculatum*, as well as its connotations of health and sexuality, and emphasizes that it is one of the unusual examples in terms of motif.

1. ARUM MACULATUM

1.1. Name

Members of the plant family Araceae³ and modern plant names with the origin arum are derived from the Greek *aron* (ἄρον) (Theophrastus Hist. pl. 1.6.7-8; 7.9.4; 7.12.2; 7.13.2)⁴, Latin *aros*, *arum* or *aron*⁵. In the Etruscan vernacular this plant was used as *gigarum* (Turfa, 2013: p. 869). Galen (Gal. Al. Fac. 2,65,1) mentions two species, the medicinal one found in Greece and

² "It creates in me an infinite sense of admiration to observe and feel the behavior of my ancestors, who saw, heard and thought and acted by seeing, hearing and thinking, to study and investigate the herbs that mother earth offers as medicine and to try to solve their mysteries".

³ This plant family includes more than a hundred genera and nearly four thousand species.

⁴ It is derived from the Greek word "*aron*" ('climbing' or 'poisonous plant').

⁵ *Arons* are used for a herb that relieves inflammation in the lungs. Bk. Hippocrates *Morb.* 2. 47; 3.15- 16; According to Aristotle, there are wild and edible species called arums, and bears, after waking from hibernation, feed on the roots to open their long-starved and constricted stomachs. Aristotle *Hist. an.* 611b; Dioscorides *Mat. Med.* II.197; Pliny *HN* XIX.96-7; Bedalov and Küpfer 2005; see also Grimaldi et al. Grimaldi et al. 2017, Table 1; Many of the species mentioned in ancient texts were used as poisonous substances capable of destroying intestinal worms. In the Italian peninsula, there are numerous plants preserved and depicted in wall paintings in the cities buried under the ashes of Vesuvius in 79 AD. The irrigation of the Aqua Augusta, which was started during the reign of Octavian and completed in the 1st century AD, also known by the name of the emperor Augustus, also provided water to the towns around Pompeii and many plants such as pomegranates, figs and pears as well as violets, roses and hyacinths were grown in these gardens. However, the names of some of these plants and the medicines derived from them are Latin and Greek.

An Unusual Flower Among The Traditional... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
the arum for food, which was sent to Italy from Cyrene (Libya). He describes *Asia arums* as more bitter (poisonous)⁶ and medicinal. *Maculatum* means 'spotted'⁷. But '*maculatus*' also means to defile, to stink, to shame. Therefore, it seems that the physical characteristics of the plant and its odor were taken into account in the derivation of the name.

Arum is also known as *taro* in Egypt and is widely consumed in Eastern Mediterranean cultures (Grimaldi et al., 2017: 2.23)⁸. *Taro* is the

⁶ In the ancient world, *arum* was not a species-specific name. In antiquity, plants under this name were usually wild plants with poisonous, astringent roots and leaves used for medicinal purposes. *Arum maculatum* is one of the species in this family. Constituents: saponins, alkaloids, especially conicin. Baytop, 1999: p. 407; It is believed to contain saponins called aronin and aoin, which are found only in *Arum Italicum* with a study conducted in 1965. Saponins are glycosides with a lipophilic core and one or more carbohydrate side chains with a steroid and triterpenoid structure, found naturally in various plants. These glycosides can be used to produce stable foam in beverages, mining, photography, cosmetics and pharmaceuticals. Saponins are also reported to be used as fish poisons, inhibit the growth of wood molds and protect plants against insect attack. In the past years, the antinutritional effects of saponins, which are known to be toxic at high doses, have been emphasized. In recent years, it has been reported that saponins have hypocholesterolemic, anticarcinogenic, antioxidant, anti-inflammatory, antimicrobial effects as well as positive effects on the immune system; Today, as in other geographies (Baytop, 1999: p. 407; Ağalar, 2016: pp. 9, 12-13, 17, 81, 94), the effect of arums in and around Gülpınar is similar. Leaves and fruits are toxic in terms of content. In Gülpınar and its surroundings, it is stated that people who are disturbed as a result of poisoning by plants of the genus *Arum* (*Arum*) and especially when touched due to its attractive aspect, its seeds irritate the hands and the skin falls off. Similar initial effects such as pain, burning and skin breakdown were experienced by me during the removal of the seeds and it took weeks for the skin to heal. In cases of poisoning caused by children in the region eating the seeds mistaking them for dog grapes, the patients were treated by the elderly by vomiting. The first effects and symptoms of poisoning are burning in the mouth, inflammation of the pharynx, vomiting, diarrhea, convulsions and even heart problems. They are needle-shaped crystals, resulting in irritation of the skin, mouth, tongue and throat, difficulty breathing, pain in the throat, burning, swelling and can lead to stomach upset. Orange and red berries are very attractive but they have an astringent taste and cause a tingling sensation in the mouth that starts quite quickly, and they are also rarely swallowed in large quantities, but they can cause serious and unusual harm. Tongue and mouth irritations as well as stomach upsets require hospitalization. In short, it creates a case of plant poisoning.

⁷ It is generally thought that these spots are the spots of the blood that flowed under the cross where Jesus Christ was crucified and that it is the flower that grows from there. After the spots between the petals, it becomes variegated.

⁸ Ancient texts and Middle Eastern sources, as well as contemporary life, show that different species of the *arum* plant have been used for centuries for both dietary and medicinal purposes under different names such as *taro*, *golgas* and *colocasias*. Among the most widely used plant species in cancer research are *arum* species (*A. dioscoridis*, *A. palaestinum*, *A. maculatum*). Abu-Darwish-Efferth, 2018: pp. 1-17; In general, in ancient texts and Christian sources, it was taken from earlier ancient sources and the Latin name (*arum*) became

An Unusual Flower Among The Traditional... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
Egyptian plant *N. nucifera* (sacred lotus), which is known in Greek as *kolokasia* (κολοκάσια). Later, in the 16th-17th centuries, scholars following classical sources called *taro* a type of *arum* (Egyptian *arum* or edible *arum*). The same plant is known today by its Arabic name *golgas* and in Cyprus by its Greek name *kolokasi* (κολοκάσια) (Grimaldi et al., 2017: 3.23)⁹. From Theophrastus in the late 4th century BC to Martianus Capella (5th century AD), ancient writers respected Etruscan expertise in herbalism (Harrison and Turfa, 2010: p. 17; Harrison and Bartels, 2006; Leonti et al., 2009: p. 256; Harrison and Turfa, 2010; Scarborough, 2006)¹⁰. Theophrastus (*Historia Plantarum* 10.15) states that the Etruscans were a skilled people in making medicines. According to Theophrastus and Pliny (*Historia Plantarum* 9.16.6; Pliny *NH* 24.16; Bonacelli, 1936: p. 484), the Tyrhenians (Etruscans) of the town of Heraclea were the producers of a poisonous kind of medicine. Martianus Capella (*De nuptiis Mercurii et Philologiae* 6.37.) describes the Etrurian region as "remediorum origine celebrata" (famous for the origin of remedies).

1.2. Habitat, Development and Physical Characteristics

The habitat of *Arum maculatum* is Europe, North Africa, the Middle East and Asia, including present-day Anatolia (Gibernau et al., 2004). It is common in shady places, cool forests and forest foothills and damp farms. It can grow up to half a meter in length on average¹¹. On the other hand, Smintheion-Gölpınar and its environs are in a geography opposite to the

common. This is due to the fact that eastern sources do not mention the plant sufficiently. The change of names is due to cultural preferences, but the association of *arum* with health has always remained valid. This association also caused it to overtake the sacred lotus flower. Especially after the 3rd century AD, *arum* (*taro*) has been described by more than one name with different words in many languages. Grimaldi et al., 2017: Fig. 2.

⁹ Today in Anatolia it is known as Gölövez.

¹⁰ Etruscan names were used for many plant species and some were even used as medicines and their roots were eaten. Some of these names can be found in Italy and elsewhere, even in modern pharmacy.

¹¹ Leaves and inflorescences appear in spring, followed by fruits only on the surface in late summer and fall. The leaves are recognizable by their long-stalked, lance-pointed blades, 15 to 30 cm long, white with green speckles. The panicle, wrapped in a kind of greenish-white cone, consists of a huge axis bearing sessile flowers. On a cylindrical spike, they form pea-sized, round fruits, first green, then yellow, turning orange and red (Picture 3). When ripe, the fruits turn orange to bright red and this is the most showy and conspicuous stage. The fruits are sessile, round, with more or less distortion due to compression between them. They ripen in early July and continue to survive until the fall. In their pulp there is a single round seed, hard, light brown, with a reticulate surface, surrounded by a transparent film.

An Unusual Flower Among The Traditional... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
habitat of this type of plant. Although located in the Troad region and on the foothills of the Ida Mountains, the southern and western part of Ayvacik, the central district of Gülpınar (Smintheion), is dry in summer instead of humid. Specimens in this narrow environment usually live among trees and shrubs and on rock edges (Picture 3). In this region, the plant can reach and even exceed one meter in length. This proves what a powerful plant *Arum maculatum* is (Ray, 1693: pp. 1629-1705)¹². *Arum maculatum* is widespread in Gülpınar on the Kumbağlar Road, around Hamaksitos, Külahlı Ayağı, inside Gülpınar Settlement, Smintheion, and also in the surrounding area in Kızılkeçili Village, Tuzla Valley, Yukarı Village and Tabaklar Village (Picture 3).

The fact that *Arum maculatum* is a plant of Gülpınar and its surroundings, an arid region, contributes to its being counted among the species whose stems are completely underground. Unlike its species in humid regions, in and around Gülpınar it is not an ordinary plant, but one of the largest and most spectacular.

2. ANCIENT AND MODERN USE OF ARUM MACULATUM

2.1. Health

The Etruscans, as in other regions, probably used valued plants such as water lilies and poppies in religious and funerary symbolism. Among the plants with preserved "Etruscan" names, many are still used colloquially. One of them is *arum* (Etr. *gigarum*), the subject of this study, which has antibacterial and antifungal properties. The Etruscan and Roman knowledge of the healing properties of *arum* (*gigarum*) on the lungs can be found in the Etruscan fortune-telling. The Etruscan interpretation of divination from sheep's liver (Harrison and Turfa, 2010: Picture 1.) was adopted by the Romans and it was taken into account that the liver could be diseased. For this reason, the *gigarum* (*arum*) plant must have been considered important by the Etruscans and Romans. Although it is poisonous, it seems to have been used or at least known for medicinal purposes in antiquity¹³. In Anatolia,

¹² The plant is not eaten by animals because it is poisonous, and when ripe, the stalked fruit cob, which becomes heavy, is broken by grazing animals and strong winds. Another expression explaining this powerful feature is found in the description of ancient Iraqi cities destroyed by the Mongol emperor in the 14th century. In particular, the destruction of Ninive near Mosul is described as "so ruined that only bush beans and *colocasia* can grow". The plant referred to here is the Egyptian *taro* or *colocasia*, *arum*.

¹³ Similar beneficial applications are practiced in different geographies today. John Parkinson gives two recipes for *Arum maculatum* in *Theatrum Botanicum* in 1629. In one of them, the root is cut into small pieces and mixed with lettuce and chicory. In the other, the dried root is powdered and sprinkled on meat (to hurt intruders). In Dorset, young girls in the 1930s

An Unusual Flower Among The Traditional... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024 where the geography of Italy and Etruscan culture originated in many ways, *Arum maculatum* today has a rich variety of names and synonyms¹⁴. Most of the nomenclature is based on the leaves and flowers. Even the fresh leaves or dried tubers and fruits of the species called *Arum Italicum* are used to treat rheumatism and hemorrhoids¹⁵.

The use of health-related plants in Smintheion is unknown, but the god Apollo's sacred tree, the laurel, is frequently depicted. In the Greek mythos, Zeus, the god of the sky, controlled the belligerent Olympians with his thunderbolts, while other gods ruled the plant and animal world. Apollo,

believed that if they touched *Arum maculatum* they became pregnant. It is a plant with a colorful history related to the female and male genitalia. Some liken it to the genitals of a priest. Others say it is a Lady because it evokes a cloak that protects the Blessed Virgin Mary. In this and similar ways, naming objects based on the shapes of plants was also common in antiquity. Even the snake or similar figures that give the plant its name are associated with magic. For this reason, plants belonging to the genera *allium* and *arum* can be manipulated or changed in purpose by human intervention. *Arum* is used medicinally as an expectorant and anti-rheumatic, as well as an anti-bacterial and anti-fungal agent. As mentioned above, the plant was also known in antiquity and in modern Tuscany the name *gigarum* is used. This use confirms the information given about the *arum* in Etruria; its taro-like root was used for food, but it was also extinguished to remove its poisons.

¹⁴ In Anatolian local languages it is known as 'yılan ekmeği, yilandili, yılanıyastığı, livik/nivik otu, yumuşak kulak, ayıkulağı, kabargan. A dish called 'tirşik' is made from its leaves; Baytop, 1999: pp. 407-408; Baytop, 2007: p. 287; In foreign sources cuckoopint (*Arum italicum*), snakeshead, arum, lords and ladies, wild arum, tender ear, Adam and Eve, naked boys, naked girls; German 'gefleckter', gewäsche plant.

¹⁵ Today, *Arum maculatum* is used in phytotherapy in and around Gülpınar. As with many plants, it needs to be collected at a special time (at night, before sunrise or in the evening) and dried in the shade. Dried and boiled roots are harmless. The water prepared by boiling and resting the roots and fruits is preferred in the treatment of hemorrhoids and liver disorders and in balancing excess acid in the stomach by drinking small amounts for a few weeks. Leaves and roots are used to prevent inflammation in wounds. After the fruits are dried, they are both swallowed in small amounts as grains and powdered and applied to the anus. It is used both for expectorant and hemorrhoid treatment. For similar purposes, i.e. hemorrhoids and digestive problems, 'tirşik' soup is made in Adana after boiling the leaves and discarding the water, and it is thought to be beneficial for digestion. Baytop, 1999: 407; Colorful and bright-attractive fruits harm people, especially children. As mentioned, the leaves and starch-storing roots are also poisonous when eaten uncooked. In general, they are either dried or boiled to remove the poisonous effect and then consumed for nutrition and healing purposes. The methods applied are either by ingestion or by external application to the skin. However, external contact causes burning and peeling (irritation). In the vicinity of Sakarya, the fresh roots of the plant, referred to as 'mayasıl kökü', are used in the treatment of fungal infections. Uzun et al., 2004: pp. 287-296; Similar treatments are also seen in Bulgaria. Ivancheva and Stantcheva, 2000: pp. 165-172; Kachmarov et al., 2015: pp. 394-402; In Syria, around Aleppo, leaves, flowers and roots are boiled and used to treat oral cancer and constipation. Alachkar et al., 2011: Table 1.

An Unusual Flower Among The Traditional... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
the god of light and truth, who killed as much as he healed, first taught people the art of healing through his son Asklepios, the god of medicine. In the temple of Apollo at Delphi, next to the oracle, there was a priest who interpreted Apollo's crazy words, perhaps caused by chewing laurel leaves, Apollo's sacred plant. In memory of his beloved, who was transformed into a laurel tree by Ovidius in the myth of Daphne, he made a crown of its leaves to commemorate her victories. Although there was a great diversity of beliefs in Greek and Roman religion during the 1,500 years from Homer's time to the fall of Rome, most Greek myths and Roman rituals were performed to ensure prosperity and well-being. Plants and trees, as a living form, have since the earliest times been not only a factual but also a symbolic force in both religion and health. This is why the Hippocratic oath begins with the name of the god Apollo. In addition, the drug crushing tray found in the Great Roman Baths of Smintheion is evidence that those who came to the sanctuary asked for healing from the god, and to obtain it, they resorted to herbs along with ritual purification. Based on this generalization, it is easily understood that the first function of plants such as arum is health. The second function can be said to be related to sexuality.

2.2. Sexuality

It is even more interesting that the plant appears as an ornamental element in a building in the sanctuary of the god Apollo (Picture 2), and different meanings are attributed to the appearance of the plant. *Arum maculatum* is used here instead of lotus, the symbol of purity, cleanliness and rebirth. Because of this use, it is considered as valuable and important as the lotus. The point that can be seen in relation to Apollo is also due to the physical structure of the plant. The most revealing examples are found in tragedy texts. In these texts, although the themes implying sexuality are not always funny, the comedic themes are scenes that do not contain reality. In this type of humor, especially in Aristophanes, high and low themes juxtapose incongruously. And in a culture where Apollo could laugh at sexually aroused donkeys (Pyth. 10.36.), this is more explainable¹⁶. The god Apollo, according to the poet Pindar, laughs at the sight of donkeys walking around with erect genitals. Perhaps this expression expresses contempt in connection with the god's mythos with donkeys. Nevertheless, the sacrifice of donkeys to Priapos,

¹⁶ Apollo enlarges Midas' ears like a donkey's because the first prize in the musical contest is awarded to Pan, and the god remains in second place (Ovid, *Met.* 11.146). This analogy to the donkey is, in the lowest form, a reference to the fact that donkeys, as Aelian (*NA*, 10.28) states, have poor hearing and are inharmonious in sound. The donkey is therefore incapable of music. Similarly, as if in reference to this event, Herodotus (IV.129) also refers to the strange sound of donkeys as the sound that kept the Scythians away from the Persian camp.

An Unusual Flower Among The Traditional... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024 which emphasizes sexual power, may be linked to another mythos¹⁷. It is also known that donkeys were known to bray very loudly at the time of mating. Because some researchers associate the Mikenai donkey fresco with Pindar's statement and emphasize that it was a religious dance (perhaps a phallik) in honor of Apollo (Cook, 1894: pp. 81-169). This is because there are two different Apollo's, Apollo Killaios, worshipped in Mysia, and Apollo Priapaios of the Propontis (Lampsakos), who is similar to the god Priapos (Krappe, 1947: pp. 224-225). Although Apollo was originally thought of as a god in the form of a donkey like Priapos (Correa, 2002: pp. 121-126), his name and epithet distinguish both gods. For this reason, the loud voice of the donkeys, like their genitals, signifies union.

Some examples from the plant world, such as *Arum maculatum*, are also very similar to human genitals (Picture 4). Even in antiquity, the shape and content of certain objects, such as this plant that resembles human genitals, were thought to influence sexuality and therefore performances. The situation associated with Apollo, who laughed at the state of donkeys above, and the erect penis in particular come to the fore with the analogy of people. Because plants resembling penises were used as sexual desire enhancers (Doğan, 2022: pp. 54-55). Moreover, animal-inspired sexual associations create the same kind of perception and have the same effect on men and women. The sexual relations of some animal species can also stimulate sexual activity in humans. This idea also affected the posture of the genitals, especially when taken alone or in combination with other substrates, such as wine. This list of stimulants includes the testicles and penises of many animal species such as roosters, bulls, rams and stags. The stimulating effect of drugs administered or ingested for sexual stimulation, and of the amulets derived from them, also depended on their use in combination with the same animal organs. In Smintheion, a similar amulet was used for love magic and was symbolized by abraxas (Kaplan, 2016: pp. 95-123). This symbolism in antiquity was used even today to predict the fertility of females and in some regions of Anatolia, the size of crops could be predicted by farmers by measuring the size of the *arum maculatum*. The remarkable *spadix* of the wild *arum*, *Arum maculatum*, is very hot, even hot enough to burn your hand, which may be related to sexuality (ardor).

¹⁷ During a feast, when the Nymphs and Satyrs celebrated Bacchus, Silenus arrived on a donkey. Just as the god Priapos was about to rape it, the nympe Lotis was awakened by its braying. Euripides (*Cycl.* 5); Priapus avenged himself by killing the donkey, so the donkey became his victim. Ovid (*Fasti* 1.391, 6.331); Apollo's donkey sacrifice is mentioned in the myth of the Hyperboreans.

It is conceivable that the people who came to the presence of the god Apollo with unlimited desire also desired to reproduce or reproduce, which has found its place among today's folk beliefs. The fact that oil lamps containing sexual scenes used by people of this mindset were also found in Smintheion stems from the same logic. Because *Arum maculatum*, as fascinating as it looks from the outside, has a burning and perfect fertilization system from the inside (Picture 4). In fact, unlike some insect-eating plants, the purpose of this *arum* fertilization trap is to perpetuate its own generation. As mentioned, a purple-colored spike resembling the stamen, called the *spadix*, is surrounded by a *spata* (cone-shaped leaf) (Lack and Diaz, 1991: pp. 333-342). The flowering part is inside the leaf cover at the base of the *spadix*. This part, closed to the outside world, has four parts and this is where flowering takes place¹⁸.

The plant, which has a special reproductive system in itself, is perceived differently by the human eye from the outside and is associated with sexuality (Picture 4). As a result, *arum maculatum*, which is dangerous with its poison content but used in the field of health, derives its sexuality-enhancing aspect from its shape and perception. In this case, the presence of *arum maculatum* in Smintheion can either be associated with Apollo and its health-healing aspect, or it was preferred as a plant that increases sexual power and stimulates. It has also been stated that the Etruscans were no strangers to *gigarum* (*arum*) and used it for fortune-telling and healing purposes. The Roman construction in Smintheion was programmed and carried out by the city of Alexandria Troas, where veterans from Rome predominated. No written evidence has yet been found as to who the Heroon at Smintheion belonged to. However, it is very likely that it belonged to one of the Romans who adopted the Etruscan tradition and lived in the aforementioned city. So much so that the *arum maculatum* species seen in

¹⁸ At the bottom are the female flowers, the barren ring with thorns, the male flowers and the thorns at the top. After pollination, the plant's metabolism accelerates and breaks down the acid it produces. With this breakdown, the outer end of the spike heats up and releases pungent ammonia gas. But contrary to the odor, it does not release the heat and uses it itself. After a year of waiting, the plant reacts in a day and a daylight hour. The heat and odors emitted attract membrane-winged insects (as they resemble the natural odor of their own oviposition sites). The spike with its oily surface is slippery and allows incoming insects to fall to the bottom. The hairs in the spiny ring on the top of the male flowers close. Here the insects feed on the sugary liquid secreted by the female flowers. The male flowers open at night and their pollen is released to the insects. In the morning the spike spines help the insects to crawl out, gaining a foothold and carrying the pollen to other flowers. When reproduction or fertilization is complete, the green pea-sized fruits begin to form and then change color and ripen. Finally, the attractive and shiny fruits on the long stalk with a corncob-shaped head turn orange and red.

An Unusual Flower Among The Traditional... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
and around Gülpınar-Smintheion immediately attracts attention in terms of
splendor and showiness. As the strongest and only plant that can survive until
autumn, it must have both reminded and inspired the Romans of their own
culture, so that the lotus took its place and was transferred to the architecture
in the sanctuary because of its symbolic contribution to human health and
reproduction.

3. SMINTHEION FRIEZE BLOCK FRAGMENT

The architectural block recovered during the excavation of the Podium
Building (Heroon) at Smintheion (Picture 1) is not clear whether it belongs to
the building or to which building (Picture 2). Technically, the gryphoned
friezes have similar or common aspects, including the use of drills and the
light-shadow effect. The main motifs of the frieze block fragment are
palmettes. At first glance, it looks like an ordinary and traditional plant
ornament. Architectural ornamentation with lotus and palmette figures
(anthemion), which has its origins in Egyptian and Assyrian art, is also
frequently used in Hellenic art and its successor Roman architecture.
Compared to Classical and Hellenistic architectural ornamentation, Roman
architectural ornamentation is much more varied, as in the lotus-palmette
figures. This richness of decoration stems from the Roman idea of
emphasizing the local and giving place to the local.

Plant decorations are generally used on the exterior of architectural
structures. Lotus-palmette (anthemion) decorations were similarly preferred
in many parts of the building, from column bases to door jambs and ante
capitals, to the figural frieze on the architrave, and even to the sima and
geisons, depending on the parts of the building rising from the ground. On the
architrave, since it replaces the narrative frieze, it is usually depicted either
alone or in the same or different block with the egg-and-dart (ovolo)
sequence, depending on the size of the architectural block.

There are different types of lotus-palmet decorations in Roman
buildings (Başaran, 1995: pp. 53-72). The richness of these different types is
manifested by the different arrangement of lotus and palmettes on the same
building (Schede, 1909: p. 94 et al., Başaran, 1995: p. 53). In this different
understanding, which aims to create richness instead of uniformity, the size
of the ornaments increases or decreases depending on where they are used,
and they can be rendered in high relief or superficially. Vivid examples
showing the highest quality workmanship and pleasing to the eye were
preferred in visible areas. The Hellenistic influenced tripartite arrangement
was widely applied from the Augustan and Julius-Claudian periods onwards.
During the reigns of Trajan and Hadrian, the tripartite arrangement becomes

An Unusual Flower Among The Traditional... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
the subject again, returning to the classical understanding of Augustus. One of the examples that adds a new type to this traditional lotus-palmette (anthemion) band is the Smintheion frieze fragment. The most common type of lotus-palmet decoration, the lotus flower between alternating open and closed palmettes, is not seen in this example. Instead of lotus, *arum maculatum* is placed alternately between open and closed palmettes. The traditional anthemion belt has a straight frieze profile instead of a kyma rekta profile. However, the infula specimens in the other griffon friezes of the Podium Building (Heroon?) were carved around the infula specimens, making them more emphasized with the effect of light and shadow. The same technique is also seen in the vegetal frieze (closed palmette-*arum maculatum*-open palmette). These decorations are examples of free decoration repeating each other.

A fragment of a frieze block with floral decoration with the same profile as the griffon frieze blocks was recovered from Smintheion. On this damaged block, there is an open palmette in the center and two identical *arum maculatum* (yılan yastığı) on the sides. The lotus-palmet sequence and style are similar to the "Polygonal Yapı" superstructure unearthed during the 2008-2009 excavations in Alexandria Troas (Schwertheim and Tanrıöver, 2011: pp. 303-304) (Picture 2). A similar tripartite arrangement (closed palmette-*arum maculatum*-open palmette-*arum maculatum*-closed palmette) similar to the tripartite figure (right griffon-tripod-left griffon) in the friezes with repeating griffons is also seen in the vegetal frieze.

The *arum maculatum*, which is not found among the classical anthemion decorations in Roman architecture, is also alien to the curly branch/ranche decorations preferred on the friezes¹⁹. However, the *arum maculatum* motif is not found on the anthemion decorations of Roman Imperial Period buildings. The reason for this difference is the wide range of building typologies constructed in the geographies dominated by the Roman Empire in the 2nd and 3rd centuries AD and the preference for local decorative elements. Anthemion motifs were generally produced in the provinces with important workshop centers such as Italy, Greece and Anatolia

¹⁹ The Aqua Augusta, which was started during the reign of Octavian and completed in the 1st century AD, also known by the name of the emperor Augustus, provided water to the towns around Pompeii and many plants such as pomegranates, figs and pears as well as violets, roses and hyacinths were grown in these gardens. However, the plant depicted in the Smintheion Heroon is *arum maculatum*, locally known as the 'Yılançık'. This name was given because of the shape of the leaves during the growth phase and because it was thought that the snake would not bite or come to the relevant place when the juice was applied to the body or when the plant was crumbled and placed in an area.

An Unusual Flower Among The Traditional... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
as a continuation of the Hellenistic typology (Rumscheid, 1994) and in similar types. The other provinces and centers consist of repetitions of the decorations produced in these provinces with local materials and examples with local decorative elements. The vegetal frieze of the Smintheion Podium Building (Heroon) constitutes a new local type with the mentioned arrangement. Although close analogues of palmettes are seen in Trajan and Hadrian period buildings and even in Alexandreia Troas, the *arum maculatum* decoration is not found. For this reason, one of the regional versions (Turnheim, 1998: pp. 19-36), which has been proposed in many regions, was used here as an *arum maculatum* among the palmettes.

There are closed palmettes as the preserved left and right decoration of the frieze. The left palmette preserves the right leaf axis and the rightmost palmette preserves the drilled outer contour of the left leaf axis. The tips of the three leaves of the closed palmette on the left are ring-spiraled (pointing inwards in a small volute) and are in contact with the upper leaf, connected by a thin thread. The leaves of *Arum maculatum* are similar to some Hellenistic (Erder, 1967, Plate XI.b. (Mausoleum of Belevi, above epistyle) and Roman (Başaran, 1995, Plate 6a (Trajan Period); Plate 9a-Sard, Temple of Artemis, Hadrian Period) lotus flowers from Anatolia. The closest similarity in terms of the leaves supporting the *arum maculatum* was used as a decoration accompanying the lotus flower on the altar of a sacerdos (priest) tomb dated to the Flavian period (Klößner, 2017: pp. 348, 366-367, Fig.11). In a way, the arum leaves are very similar to the lotus leaves. The sepal is destroyed, but it rises above the inverted sepals on a high hub. The symmetrical metallic sepals, which rise upwards and turn to the right and left, similar to the central petals, terminate at the upper border of the frieze. The flower stalk, rising from the center of the sepals, disappears behind the foliage and ends again more vividly with the stalked fruit of *arum maculatum*. The open palmette is again composed of four leaves arranged on either side of an equal-edged axis leaf on a high central core. All leaves emerge from the triangular core. The leaves are vertical and thin at the point of emergence, then widen in an arc to the sides and turn upwards, becoming thinner at the tip. The outer contours of the flowers and leaves, which are in low relief, are carved with a deep groove, giving a high view from the frieze surface.

Therefore, the rich decorative conception of the Traian-Hadrian Period brought regional innovations as in the frieze with *arum maculatum*. The griffon frieze and the palmette-*arum maculatum* frieze indicate the presence of a regional production in the structure, which is largely similar to Anatolian examples with its anthemion and Ionian cymation decorations. The fact that the closest anthemion examples are found in the polygonal building

An Unusual Flower Among The Traditional... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024 of Alexandria Troas indicates that it was built by the workshops of this city. The previously mentioned sexually symbolic and health uses also show its connection with this city. The architectural features and figural decorations indicate that the building belongs to the Roman Imperial (Hadrian) Period. The strong influence of 2nd-3rd century AD Anatolia is felt in the decorative features and local innovations are also evident in the architecture and decoration.

CONCLUSION

Arum maculatum, known by various names including *arum* in Roman literature, *taro*, *golgas* and *colocasia* in the Middle East, and ‘yılan yastığı’ and around Gülpınar, an arid region, and its different properties caused it to be considered among the healing plants. In fact, its use in the anthemion instead of the lotus, the symbol of cleanliness, purity and rebirth, shows the meaning and importance attached to the arum, whose origins date back to the Etruscans.

From antiquity to the present day, *arum maculatum*, with its shape emphasizing sexuality as well as its positive and negative effects on human life, especially in the field of health, finds its place for the first time in Roman architecture among decorative weaves. Perhaps, apart from these sexual and healing properties, it was intended to emphasize a plant that has a cultic or divinely symbolic value associated with Apollo. The strong belief is that it was used in the cult of Apollo Smintheus with its presence in the sanctuary due to its dominant aspect related to health from antiquity to the present day and in a special treatment with the title of Apollo the healer (paean).

REFERENCES

Abu-Darwish M.S., Efferth T. (2018). “Medicinal Plants from Near East for Cancer Therapy, *Frontiers in Pharmacology* 9, 1-17.

Alachkar A., Jaddouh A., Elsheikh M. S., Bilia A.R., Vincieri F.F. (2011). “Traditional Medicine in Syria: Folk Medicine in Aleppo Governorate”, *Natural Product Communications*, 6.1., 79-84.

Başaran, C. (1995). “Anadolu Roma Çağı Lotus-Palmet Örgesinde Tıp Gelişimi”, *TAD XXVIII*, 1989, 53-72.

Baytop, T. (1999). *Türkiye’de Bitkilerle Tedavi, Geçmişte ve Bugün*, İstanbul.

Baytop, T. (2007). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara.

- An Unusual Flower Among The Traditional... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
- Bedalov, M. ve Küpler, P. (2005). "Studies on the genus *Arum* (Araceae)", *Bulletin de la Société Neuchâteloise des Sciences Naturelles*, 128, 43-70.
- Bertoldi, V. (1936). "Nomina tusca in Dioscoride," *Studi Etruschi* 10, 295-320.
- Bonacelli, B. (1928). "La natura e gli Etruschi," *Studi Etruschi* 2, 427-569.
- Cook, A.B. (1894). "Animal worship in the Mycenaean Age", *JHS* 14, 81-169.
- Correa, P. C. (2002), "Arcadian Nightingales", *Ordia Prima* 1, 121-126.
- Doğan, H. (2022). "Eski Anadolu Türkçesi Metinlerine Göre Bitkilerde İşaret Teorisi", *KOSBED* 43, 51-67.
- Gibernau, M., Macquart, D., Przetaki, G. (2004). "Pollination in the Genus *Arum* – a review", *Aroideana* 27, 148-166.
- Grimaldi, I. M., vd. (2018). "Literary evidence for taro in ancient Mediterranean: A Chronology of names and uses in a multilingual World", *Plos One*, 13.6.
- Harrison AP, Turfa J. M. (2010). "Were natural forms of treatment for *Fasciola hepatica* available to the Etruscans?" *Int J Med Sci*, 7, 16-25.
- Ivancheva, S., Stantcheva, B. (2000). "Ethnobotanical inventory of medicinal plants in Bulgaria", *Journal of Ethnopharmacology* 69, 165-172.
- Kachmarov, V., Kozuharova, E., Naychov, Z., Momekov, G., Mincheva, I. (2015). "Ethnobotany And Ethnopharmacology of *Arum Maculatum* L. (Araceae) In Bulgaria With An Emphasis On Its Effect Against Haemorrhoids", *International Journal Of Pharmaceutical, Chemical And Biological Sciences*, 5.2., 394-402.
- Kaplan, D. (2016). "Smintheion'dan Abraxas tasvirli bir Amulet ve İkonografisi", *Anadolu/Anatolia* 42, 95-123.
- Klößner, A. (2017). "Tertium genus? Representations of religious practitioners in the cult of Magna Mater", *Beyond Priesthood. Religious Entrepreneurs and Innovators in the Roman Empire* (Ed. R. L. Gordon-G. Petridou-J. Rüpke), Berlin 2017, 343-384.
- Krappe, A. (1947). "Ἀπόλλων Οὐρός" *CP* 42, 223-234.

Lack, A. J., Diaz, A. (1991). "The pollination of *Arum maculatum* L.- a historical review and new observations", *Watsonia* 18, 333-342.

Leonti M, Casu L, Sanna F, Bonsignore L. (2009). "A comparison of medicinal plant use in Sardinia and Sicily – De Materia Medica revisited?", *Journal Ethnopharmacol* 121, 255-267.

Ray, J., vd. (1693). A collection of curious travels and voyages in two volumes, London.

Rumscheid F., (1994). *Untersuchungen zur Kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus*.

Scarborough, J. (2006). "More on Dioscurides' Etruscan Herbal" *Etruscan News* 6, 1, 9.

Schede, M. (1909). *Antikes Traufleisten Ornament zur Kunstgeschichte des Auslandes*, Strassburg.

Schwertheim, E., ve Tanrıöver, A., (2011). "Die Ausgrabungen des Jahre 2009 in Alexandria Troas", *KST* 32/1, 301-318.

Torelli, M. (1976). "La situazione in Etruria", *Hellenismus in Mittelitalien* (Ed. P. Zanker), Gottingen, 97-110.

Turnheim, Y. (1998). "Imported Patterns and their Acclimatization in Eretz Israel - the Anthemion", *Assaph. Studies in art history* 3, 19-36.

Uzun, E., Sarıyar G., Andersen, A., Karakoç, B., Ötük, G., Oktayoğlu, E., Pırıldar, S. (2004). "Traditional medicine in Sakarya Province (Turkey) and antimicrobial activities of selected species", *Journal of Ethnopharmacology* 95, 287-296.

APPENDIX

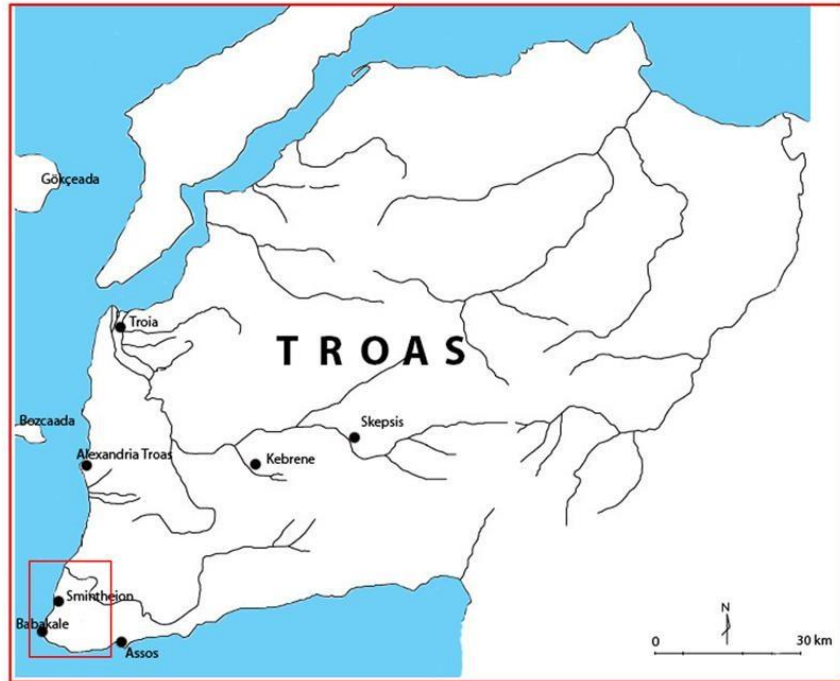

Figure 1. Map of the Troas Region.

Figure 2. Fragment of frieze block depicting *Arum Maculatum* from Gülpınar-Smintheion.

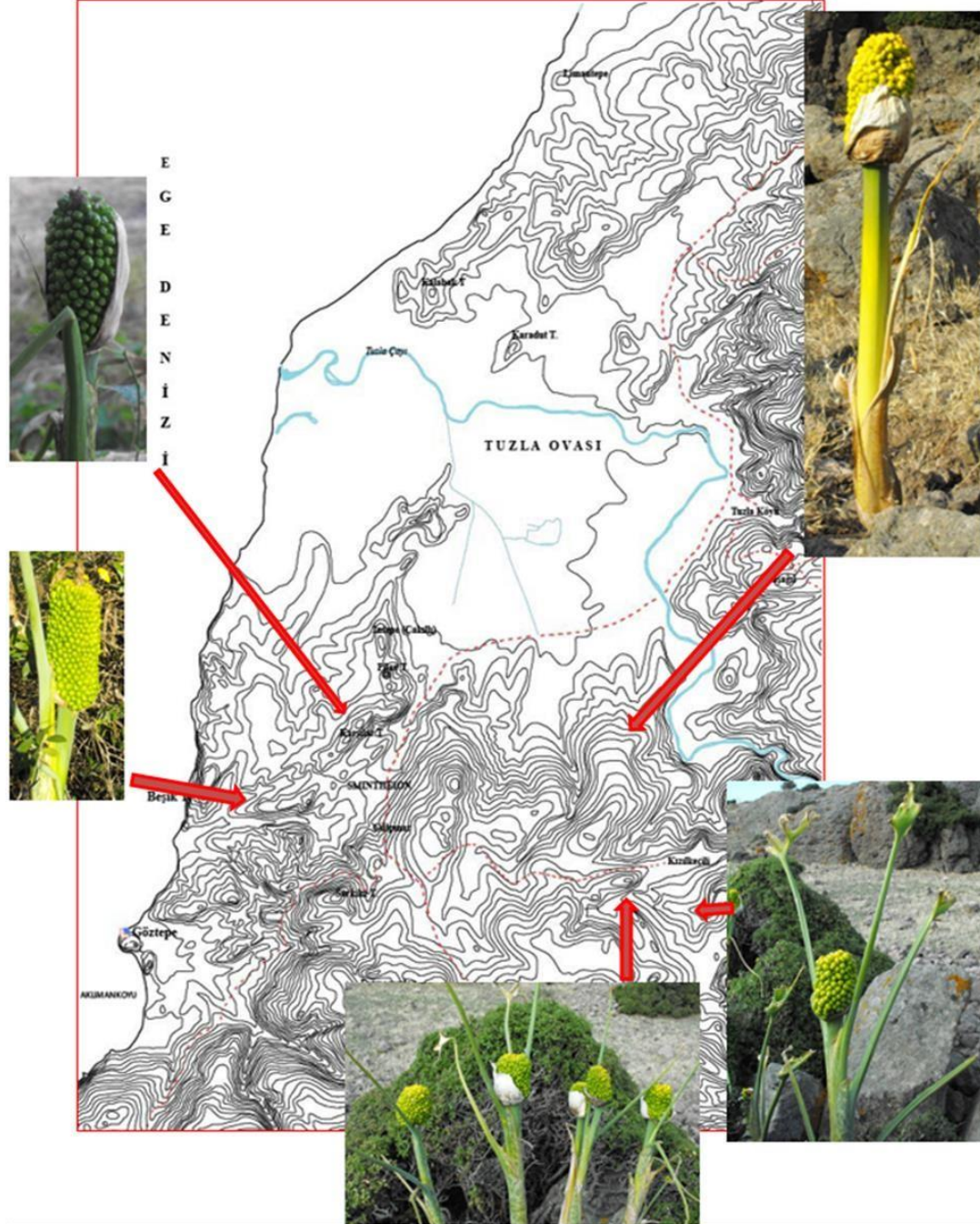

Figure 3. *Arum Maculatum* specimens in Gülpınar-Smintheion and its surroundings.

Yayına Geliş Tarihi:02/11/2023
Yayına Kabul Tarihi:30/01/2024
Online Yayın Tarihi:30/04/2024

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:8, Sayı:1, Yıl:2024, Sayfa:20-34
ISSN: 2587-2206

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

KANT'IN ELEŞTİREL FELSEFESİ ÜZERİNE BİR SORUŞTURMA¹

Yıldırım ORTAOĞLAN²

Özet

Bu çalışma, Kant'ın eleştirel felsefesinin temel kavramlarına odaklanmaktadır. Eleştiri kavramı, soruşturmanın merkezindedir. Bu merkez, bilgi yetilerimizin sınırlarını kuşatır. Sözü edilen kuşatıcılığın gölgesinde yapılması gereken, Kant'ın "eleştirel felsefesi" olarak tanımlanabilecek düşünce yolunun güzergâhlarını belirlemektir. Güzergâh, Kant'ın temel kavramlarının birer uğrak olarak ele alınmasını şart koşar. Böylesi bir koşul, bilinebilecek olanla bilinemeyecek olanın sınırlarını çizer. Kant'ın öznenin konumu sınır çizen düşünmesi ancak ve ancak eleştiri, akıl, a priori, a posteriori, deney, bilgi vs. kavramların birliğinde anlaşılabilir. Kant'ın bilginin kaynağı konusunda mesele ettiği kavramlar, hem onun modern düşünmede önemli bir kırılmanın eşiğinde durduğunu hem de yeni bir yolu nasıl açtığına yönelik bize bir izlek sunar. Söz konusu izleklerin bize sağladığı düşünme deneyimini takip etmek hem Kant'ın açtığı yolları keşfetmemizi sağlayacak hem de bilginin ve öznenin konumuna ilişkin eleştirel bir tutum elde etmek adına adım atmamızı kolaylaştıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Eleştiri, Sınır, Akıl, A priori, A posteriori.

¹ Bu çalışma, Kant üzerine yapılması planlanan uzun soluklu bir soruşturmanın ilk basamağıdır. İlk basamak olması dolayısıyla sadece emekleme aşamasındadır. Çalışmanın basamakları, ilkin Kant'ın özneyi yerleştirdiği konumdan hareketle bilginin durumunu ortaya koyacaktır. Daha sonra çağımızın sloganına dönüşen "Hakikat-sonrası" zamanda bilginin ve öznenin yeni bir konuma sahip olup olmadığı tartışılacaktır. Bu tartışma neticesinde özne ve bilginin bir konum olarak üzerinde durdukları zeminin çoktan kayıp gitmekte olduğuna ilişkin farklı incelemelerden hareket ederek, tartışmaların hangi yönde ilerlemesi gerektiğine yönelik bir düşünme deney(im)inin içinde yeni bir yolun olanağını soruşturacağız.

Atf/Citation: Ortaoğlan Y., (2024). Kant'ın Eleştirel Felsefesi Üzerine Bir Soruşturma. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 20-34.

² Dr. E mail: yildirim.ortaoğlan@gmail.com ORCID ID: 0000-0001-5813-1191

AN INVESTIGATION ON KANT'S CRITICAL PHILOSOPHY**Abstract**

This study focuses on the basic concepts of Kant's critical Philosophy. The concept of critique is at the center of the investigation. This center encompasses the limits of our abilities of knowledge. What needs to be done in the shadow of this encompassingness is to determine the routes of the path of thought that can be defined as Kant's "critical philosophy". The route requires that Kant's basic concepts be considered as moments. Such a condition draws the boundaries between what can be known and what cannot be known. Kant's thinking about the position of the subject can only be understood through the unity of concepts such as critique, reason, a priori, a posteriori, experience, knowledge, etc. The concepts that Kant deals with about the source of knowledge provide us with a theme about how he stands on the verge of an important break in modern thinking and how he opened a new path. Following the thinking experience provided to us by these paths will not only enable us to explore the paths opened by Kant, but also facilitate us to take a step towards a critical position regarding the position of knowledge and the subject.

Keywords: Critique, Limit, Reason, A priori, A posteriori.

GİRİŞ

Bütünsel bir yapı ele alındığında –ki bu mimari bir eser de olabilir– onun sadece görünüşüne bakarak bütünü hakkında yargıda bulunmak düşünen “ben”in en zayıf yönlerinden biridir. Yapılması gereken ise bütün göz önünde bulundurularak tek tek parçaların derin bir soruşturmasını yapmaktır. Doğru bir yargıda bulunmanın ilk koşullarından biri budur. Söz konusu bilgi olduğunda onun parçalarından hareketle bütün hakkında yargıda bulunma durumu eleştiriyi³ güzergâh olarak kullanmak zorundadır. Böylesi bir soruşturma ise düşünmenin sahiciliği için kaçınılmazdır. Eleştirinin hangi sınırlar bağlamında yapılacağı ise aklın sözünün başladığı ve bittiği yerin bilinmesiyle mümkündür. Akıl, bilgiye ulaşmada nasıl bir sınır çizer? Söz konusu sınırın anlamı nedir? Sınır ve eleştiri arasındaki ilişki nasıldır? Tüm bu sorular kategorik düşünmenin yolunu belirlemek açısından son derece önemlidir. Çünkü, düşünmeyi tüm yönleriyle düşünebilmek için aklın “*ergin olmayış*” halinden sıyrılması ve bir yönüyle “*aydınlanması*” gerekmektedir. Bu bağlamda, Kant’ın düşünme yolunu belirleyen şu dört soru hayati öneme sahiptir: “*Neyi bilebilirim?*”, “*Ne*

³ Eleştiri, kendisini belirli bir tutum üzerinden olanaklı kılan her türlü tartışmanın içine sızarak birbiriyle uyum içinde olmayan ya da daha doğru bir ifadeyle söylemek gerekirse birbirlerine zıt kuramları “*her birini doğruluğun bir ögesi olarak kendi yerlerine koyan daha kuşatıcı bir kavrayışı*” ortaya çıkarmayı hedefler. Kant eleştiriyi, mutlak anlamının ötesinde “*bilinbilir hakkındaki en genel koşulları belirlemek olan bir ‘bilgi yetisi eleştirisi*” çerçevesinde kullanır (Caird, 2018: s. 258).

Kant'ın Eleştirel Felsefesi Üzerine... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
yapmam gerekir?”, *“Ne umabilirim?”* ve *“İnsan nedir?”*. Her ne kadar son soru diğer dört soruyu içerse de her sorunun kendine özgü yapısı belli bir tasavvura karşılık gelmektedir. Ayrıca söz konusu soruların kimi pratik, kimi teorik, kimi de hem teorik hem de pratik olana karşılık gelmektedir. Soruşturulacak olan Kant'ın eleştirel felsefesi olacaksa bunun unutulmaması gerekmektedir. Çünkü, unutilan her soru, aklın hangi yönüyle bilgiyi açtığı konusunda bizi karanlık bir alanda terk etme olanağını kendinde taşır. Karanlıkta kalmamak için Kant'ın bilgi kavrayışının zeminini oluşturan *“Neyi bilebilirim?”* sorusunun yöneldiği meselenin *“neyin kayıtsız şartsız mutlak kesinlikle bilinebileceği hakkında”* (Kuehn, 2017: s. 237) olduğunun bilincinde olmalıyız.

Düşünce tarihinde derin kırılmaları gerçekleştiren Kant hakkında birçok belirleme yapılmıştır. Şair Jean Paul söz konusu belirlemelerden birini şöyle ifade eder: *“Kant dünyayı aydınlatan bir ışık değildir. O tek başına bütün bir güneş sistemidir”* (Höffe, 2008, s. 237). Bir başka belirlemeyi de Alman düşünür Mendelssohn (1729-1786) yapar: *“her şeyi kırıp döken Kant”*⁴ (Heimsoeth, 2007, s. 115). Kant'ın yarattığı bu derin etki aynı zamanda kendisi tarafından da ifade edilmektedir. Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nde bilgi kuramının yaptığı etkiyi Kopernik'in astronomide yaptığıyla karşılaştırarak *“orada merkeze güneşin konulması, burada öznenin merkeze alınması”* şeklinde belirtir. Yani özne açısından bakıldığında, *“özne ile nesne arasındaki uyum (en son uyum) yerine, nesnenin özneye zorunlu boyun eğme ilkesini koymak”* (Deleuze, 2017, s. 22). Söz konusu ifade, bilen ve bilinen ikiliğinde yasa koyucu bir ilkenin varlığını gösterir. Deleuze'ün de belirttiği üzere *“Kopernik Devrimi”*nin göstermiş olduğu ilk şey *“buyruğu bizim vermiş olmamızdır”* (Deleuze, 2017, s. 22). Felsefe tarihinde özne-nesne ikiliği açısından öznenin önceliğine yapılan bu vurgu, *“Kant'ın Kopernik Devrimi”* olarak ifade edilmektedir. Kant'ın bu devrimi, aynı zamanda Yeniçağ düşüncesinin en önemli ve en verimli çabası olarak da görülmektedir (Weber, 2015, s. 348). Böylesi ifadelerle konumu taçlandırılan bir filozofun bu konuma nasıl sahip olduğu ise soruşturulmaya layıktır. Felsefe tarihine bakıldığında yaptığı derin etki açısından Kant'la karşılaştırılabilecek filozofların sayısı çok azdır. Bu bağlamda söylenebilir ki, hem kendinden önceki felsefeye eleştirel yaklaşması hem de kendisinden sonraki felsefenin güzergâhını belirlemesi açısından Kant'ın yeri yadsınamazdır. Kant'ın söz konusu etkiyi yapmasını

⁴Heimsoeth'e göre Mendelssohn'un Kant'ı böyle tanımlaması onun *Saf Aklın Eleştirisi*'nin bir bölümü olan *“Bütün Spekülatif Metafiziklerin Kritiğinde”* öne sürdüğü temel düşünceden dolaydır (Heimsoeth, 2007, s. 114).

sağlayan en önemli filozof ise *Prolegomena*'da belirttiği üzere İskoç filozof David Hume'dur.

Kant, Hume'un etkisini şöyle ifade eder: *"İtiraf ederim ki, beni yıllar önce dogmatik uyuklamamdan ilk defa uyandıran ve araştırmalarımın kurgusal felsefe alanında bambaşka bir yön vermemi sağlayan, David Hume"dur* (Kant, 2015a, s. 8).⁵ Kant'ı bu derin uykusundan uyandıran Hume'un sağduyu ve kurgusal felsefe hakkındaki düşünceleridir. *"Duyularımızın o andaki tanıklığının ve belleğimizin kayıtlarının ötesinde, gerçek bir var olma ve olgu sorunu hakkında emin olmamızı sağlayan delilin iç yapısının ne olduğunu"* (Hume, 2017, s. 32) soruşturan Hume, insan aklının bütün objelerini idea ilişkileri ve olgu sorunları üzerinden inceler. Hume, idea ilişkilerini *"ya sezgi ya da tanıtlama yoluyla kesin olan her ifade"*yi içeren geometri ve cebir gibi bilimlerden incelerken, olgu sorunlarını yanlışlığı tanıtlama yoluyla elde edilmeyen ve tersinin mümkün olduğu önermeler olarak ele alır (Hume, 2017, s. 31). Lâkin, tüm bilgimizin kaynağın deney olduğuna ilişkin tutum için kaynağı deneyim değilmiş gibi görünen bilgilerin nasıl açıklanacağı bir problemdir. Hume bu soruna açıklık getirmek adına *"Yarın güneş doğmayacaktır"* önermesini *"Yarın güneş doğacaktır"* önermesiyle karşılaştırır. Ona göre, ilk önerme ikincisi kadar anlaşılırdır, fakat güneşin doğacağına emin olmamızı sağlayan akıl yürütmelerimizin kaynağı *"neden-etki"* ilişkisidir. Biz buradan hareketle yarın güneşin doğacağına ilişkin bir izlenime sahip oluruz. Tıpkı ıssız bir adada insan yapımı bir şey bulduğumuzda orada daha önce insanların yaşadığına dair bir izlenim edindiğimiz gibi (Hume, 2017, s. 32). Hume'un neden-etki bağına ilişkin temel savı, onun *"hiçbir zaman a priori akıl yürütmelerle ulaşılamadığını; bu bilginin, belirli nesnelere sürekli olarak birbirine bağlı olduklarını gördüğümüzde, tümüyle tecrübeden çıktığı"* kavrayışıdır (Hume, 2017, s. 33). Hume'un sorunun tamamından ziyade bir parçasını gördüğünü düşünen Kant, onun neden-etkinin deneyden geldiği savını eleştirir; çünkü ona göre, neden-etki deneyden değil, anlama yetisinden kaynaklanır (Kant, 2015a, s. 8).

⁵ Hume'un *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*'sındaki şu belirleme Kant'ı çeşitli yönleriyle etkilemiş olsa gerek: *"Elimize bir cilt, sözgelisi bir din bilim ya da okul metafiziği kitabı aldığımızda, sorulur: İçinde nicelik ve sayı üzerine deneysel akıl yürütmeler var mı? Yok. Peki olgu sorunu ve varoluş sorunu üzerine deneysel akıl yürütmeler? O da yok. Atın onu öyleyse onu ateşe; çünkü içinde safsata ve kuruntudan başka bir şey olmaz"* (Hume, 2017, s. 162).

1. ELEŞTİRİNİN SINIRI: AKIL

Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nde ve *Prolegomena*'da metafiziğin bir bilim olarak olanaklı olup olmadığını soruşturmuştur. Çünkü metafizik söz konusu olduğunda herkes onun hakkında kesin yargılarda bulunma cesaretini göstermektedir. Kant, böylesi bir yaklaşımın temel nedeni olarak da “*esaslı olanı boş olandan ayırt edecek kesin bir ölçütün henüz*” olmadığına bağlar (Kant, 2015a, s. 4). Peki, bütün bir güzergâhı belirleyen metafizik nedir? Kant metafiziği, “*sonu gelmez çekişmelerin kavga alanı*” olarak tanımlar (Kant, 2015b, p. AVIII). Bu alanda farklı düşüncelerin savları bir çatışma içindedir. Söz konusu çatışma şu ya da bu düşüncenin zaferiyle sonuçlanmamaktadır. Bu çatışma alanında akıl bazı temel ilkelere başvurmaktan da geri durmaz. Kant'ın şu belirlemesi insan aklının durumunu açıkça ortaya koymaktadır: “*insan aklı kurmaya öyle heveslidir ki, kulenin katlarını çıktıktan sonra temelinin nasıl atıldığını görmek için onu yeniden yıktığı çok olmuştur*” (Kant, 2015a, s. 4). Kant insan aklının metafizik alanda çözmeye çalıştığı soruların aynı zamanda aklın doğasından kaynaklandığını *Saf Aklın Eleştirisi*'nde şöyle ifade eder:

İnsan aklı kavrayışlarının bir türünde özgün bir yazgıyla [*fate*] karşı karşıyadır: öyle sorular tarafından rahatsız edilir ki, onları reddedemez, çünkü ona aklın kendi doğası tarafından verilirler, ama yine de onları cevaplayamaz, çünkü onlar insan aklının tüm yeteneğini [*ability*] aşarlar (Kant, 1996, p. AVIII).

Kant'ın insan aklına ilişkin tanımlaması onun eleştirel felsefesinin izleğini de belirler. Çünkü akıl aynı zamanda kendi görevleri içinde en çetin olanını yani kendini eleştirmek için mahkeme kurma görevini de üstlenmeye çağrılmıştır. Söylenebilir ki, akıl bu davada hem davalı hem davacı hem de yargıç konumunda bulunmaktadır. Bu bağlamda Kant'ın eleştiriden ne anladığı ise son derece önemlidir. Kant, kendini mahkemede yargılayacak olan akıl için eleştiriye şöyle tanımlar: Eleştiriden “*kitapların ve sistemlerin bir eleştirisini değil, tüm deneyden bağımsız olan bütün bilgileri bakımından genel olarak akıl yetisinin eleştirisini anlıyorum*” (Kant, 1996, p. AXII).

Kant, deneyin sınırlarını aşan ve bu aşmayla birlikte bilginin genişletilmesinin kendi gücünü aştığını söyler. Ve dolayısıyla kendisinin ele alacağı temel şeyin aklın kendisi ve onun saf düşünmesi olduğunu belirtir. Kant “*saf olan*”dan içinde deneyden gelen hiçbir şeyin karışmadığı (deney yardımı olmaksızın) bilgiyi anlar. Bu bağlamda yapılacak olan eleştiri de aklın yetilerinin eleştirilmesini içerecektir (Kant, 1996, p. AXIV). Kant'a

göre, eleştirinin mümkün olması için ise dört temel koşul gereklidir. Bunlar; tamlık, eksiksizlik (*Vollstaendigkeit*), ayrıntınlık (*Ausführlichkeit*), kesinlik (*Gewissheit*) ve açıklık (*Deutlichkeit*)'tır. Kant'a göre saf akıl tam, eksiksizdir. Bununla bağlantılı olarak eleştiri de tam, eksiksiz olmalıdır. Söz konusu tamlık, “*aklın bütün aktlarının (edimlerinin), tam ve sistemli bir biçimde*” (Kant, 2015c, s. 125) gösterilmesini içermektedir. İkinci koşul olan ayrıntınlık, eleştirinin deney içermeyen aklın bilgileriyle uğraşmasıdır. Üçüncü koşul olan kesinlik, varsayıma ve sanıya ilişkin tüm bilgilerin yasaklanmasıdır. Bu bağlamda *a priori* olan, araştırma nesnesinin tematik dayanağı olacaktır. Çünkü Kant'a göre kesin bilgi *a priori* bilgidir ki, “*apodiktik, zorunlu*” bilgi, kesin saf *a priori* bilgiye karşılık gelir (Kant, 2015c, s. 125). Son olarak dördüncü koşul olan açıklık ise mantıksal (*diskürstif*) ve “*somut görülerden*” (*Anschauung*) ya da “*örneklerden ya da somut açıklamalardan çıkarılan*”, “*sezgisel*” açıklığı içermektedir. Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde de ifade ettiği üzere söz konusu açıklığın odak noktası mantıksal (*diskürstif*) açıklıktır. Diskürstif de kavramların açıklığında mantıksal açıklığa ulaşmaktır (Kant, 2015c, s. 127).

2. BİLGİNİN İKİ YÖNÜ: A *PRIORI* VE A *POSTERIORI*

Kant'a göre bir bilgiyi diğer bir bilgiden ayıran, söz konusu edilen bilginin kendine özgü olan bir şeye sahip olmasından ileri gelmektedir. Aksi durumda, bilginin tüm alanları birbirine karışacak, hangi bilginin nasıl bir yapıya sahip olduğu ise bilinemeyecektir (Kant, 2015a, s. 13). Bu bağlamda bilim olarak açıklanacak olan bilginin ne olduğu ve hangi sınırlara sahip olduğu açık bir şekilde ortaya konmalıdır. Bununla ilişkili olarak metafizik bilgiyi ele alan Kant, metafizik bilginin deneye dayalı olamayacağını ki, bunun zaten onun kavramında içerildiğini ve dolayısıyla ona “*saf felsefi bilgi*” denilmesi gerektiğini söyler (Kant, 2015a, s. 14).

Kant'ın eleştiri felsefesinin birçok dayanağı vardır. Kesin bilgi olarak ele alınan *a priori* (saf) bilginin ve bu bilginin “*karşıtı*” olan *a posteriori* (empirik) bilginin neye karşılık geldiğinin açıklanması ise soruşturma dayanağı için önemli bir izlek sağlar. Epistemolojik bir ayırım olan *a priori* ve *a posteriori*, deneyle ilişkisi olması ya da olmaması bakımından birbirinden ayrılmaktadırlar. Bu, aynı zamanda, bilginin bilinmesine dair iki farklı bilme şeklini de ortaya koymaktadır. Kant, “*tüm bilgilerimizin deneyim ile başlamasına karşın, bundan tümünün de deneyden doğduğu sonucu*”nun çıkmayacağını söyler (Kant, 2015b, s. B2). Söz konusu ifade, tüm bilginin deneyle başladığını; ama buna karşın deneyden kaynaklanmadığı anlamına gelir. Çünkü Kant, *Saf Aklın*

Eleştirisi'nde "Tüm bilgimizin deneyim ile başladığı konusunda hiçbir kuşku"sunun olmadığını belirtir (Kant, 2015b, s. B1). Bu da ancak zamana göredir. Böylece, zamana bağlı olarak bilginin deneyimle başladığı görülür. Söylenebilir ki, deneyimle elde edilen bilgi ile saf kesin bilgi arasında bir karşıtlık vardır. İfade edilen karşıtlık, saf olanın deneyle edilenle arasındaki elde ediliş şekilleri açısından bir karşıtlıktır.

Kant yukarıdaki belirlemeler ışığında temel bir soru sorar: "Deneyimden ve giderek tüm duyu izlenimlerinden bağımsız bir bilgi var mıdır?" (Kant, 2015b, s. B2). Bu ifade, bir bilginin a priori mi yoksa a posteriori mi olduğunu sormakta ve dolayısıyla sözü edilen bilginin kaynağının nereden geldiğini belirtmek için sorulmaya değer görülmektedir. Böylece Kant'ın a priori ve a posteriori bilgiden ne anladığı açıkça söylenir: Kant, a priori bilgiden "tüm deneyimden bağımsız olan bilgileri", a posteriori bilgiden de "deneyim yoluyla olanaklı olan bilgileri" anlamaktadır. A priori bilgiler deneyimin hiçbir şekilde dâhil olmamasından dolayı da saf bilgiler olarak ifade edilirler. Kant buna örnek olarak şunu verir: "Her değişimin bir nedeni vardır". Söz konusu ifade, a priori bir önerme olmakla birlikte saf değildir; çünkü değişimin kendisi zaten deneyimle ilişkili ve deneyimden çıkan bir kavramdır (Kant, 2015b, s. B3). Deleuze'nin de belirttiği üzere a priori bilgi zorunlu ve evrensel olanı –yani deneyimden bağımsız olanı- verir; çünkü deneyime dayanan bilgi –a posteriori- evrensel ve zorunlu olanı vermez (Deleuze, 2017, s. 19).

2.1. Yargının İki Yönü: Analitik ve Sentetik Yargılar

Bilginin ne olduğu sorusunu düşünmenin odak noktası haline getiren Kant, bilginin yargı bildiren bir şeye karşılık gelmesi gerektiğini düşünür. Çünkü yalnız başına güneş bir bilgi vermez. Hâlbuki "Güneş bir gökcisimidir" ifadesi konusu ve yüklemiyle bir yargı oluşturur. Bilginin yargı formunda ifade edilmesi gerektiğinin ortaya çıkması aynı zamanda onun analitik ve sentetik yargılar olarak da ayrılması gerektiğini gösterir. Bu bağlamda analitik ve sentetik yargıları ele almak son derece önem taşımaktadır. Analitik yargılar, bilgi içeriğine yeni bir şey katmayan ve sadece açıklayıcı olan yargılardır. Sentetik yargılar ise bilgi içeriğini genişletmekle birlikte bilgiyi artırırlar. "Bütün nesnelere yer kaplar" yargısı analitiktir. Yer kaplama yüklemi, nesne kavramına yeni hiçbir şey katmaz; çünkü yer kaplama yüklemi zaten nesnede önceden içerilmiştir. Bu demektir ki, söz konusu yargı bize yeni bir bilgi vermez. Sentetik yargılar için ise durum farklıdır. Örneğin; "Bazı nesnelere ağırdır" yargısında öznedede içerilmeyen bir şey ifade edilmekte ve bilgi artırılmaktadır (Kant, 2015a, s.

Kant'ın Eleştirel Felsefesi Üzerine... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
14-15). Açıkça söylemek gerekirse “*Bütün nesnelere yer kaplar*” yargısı, a priori “*açık ve seçik*” bir analitik yargıdır. Çünkü deneyim söz konusu olmadan yargının tüm koşulları zaten kavramda bulunmaktadır (Kant, 2015b, p. B12). Kant, yargıların analitik ve sentetik olarak ayrımının anlama yetisi bakımından şart olduğunu ve bu ayrımın klasik olmaya da layık olduğunu söyler (Kant, 2015a, s. 20).

Bu bağlamda hem analitik yargıların hem de sentetik yargıların dayandığı ilkeler vardır. Kant, analitik yargıların temel ilkesinin çelişme ilkesi olduğunu söyler. Analitik yargıların çelişme ilkesine dayanması, dile getirdiği yargıların yüklemine zaten öznede içerilmesiyle ilişkilidir. Çünkü “*bütün nesnelere yer kaplar*” yargısı “*yer kaplamayan nesne yoktur*” deşilleyici yargısı şeklinde ifade edilebilir. Söylenebilir ki, analitik yargıların kavramları her ne kadar deneysel olsa da onlar a priori yargıları içerir. Buna karşın “*kökenleri deneysel olan sentetik⁶ a posteriori yargılar vardır; ayrıca saf anlama yetisinden ve akıldan kaynaklanan kesin a priori olanları da vardır*” (Kant, 2015a, s. 15). Genel olarak bakıldığında bu belirlemeler tek başına çelişme ilkesinden kaynaklanmazlar. Ama görülmesi gereken asıl şey, her ne kadar “*her şey bu ilkedan türetilmiyorsa da, hiçbir şey ona aykırı olamaz*” (Kant, 2015a, s. 16).

Peki, neden soruşturma sentetik a priori yargılara yönelir? Kant yukarıda da ifade edildiği üzere analitik ve sentetik yargılar arasındaki ayrımı açık bir şekilde ifade etmektedir. Ona göre, analitik yargılar sadece çelişme ilkesine dayandıklarından kavranması da kolaydır. Sentetik a posteriori yargılar, deneyle çıkarılan yargılar olduklarından ki deney algıların bir araya gelmesinden oluştuğundan açıklanmaya gerek duyulmaz. Sentetik a priori yargılar ise çelişme ilkesinden başka ilkelere dayandığından olanağının araştırılması gerekmektedir (Kant, 2015a, s. 24). Dolayısıyla sözü edilen yargıları araştırmaya yol gösteren bir soruya ihtiyaç vardır. Kant bu ihtiyaca, şu soruyla cevap verir: “*sentetik a priori bilgiler nasıl olanaklıdır?*” (Kant, 2015a, s. 27).

Kant sentetik yargıları sınıflara ayırmaktadır. Bunlar; deney yargıları, matematik yargıları ve hakiki metafizik yargılardır. Kant'a göre deney yargıları daima sentetiktirler. Çünkü bir şeye ilişkin yargıda bulunmak söz konusu olduğunda kavramın dışına çıkılamaz. Bundan dolayı da analitik yargılar deney üzerine inşa edilemez. Daha önce de söylendiği

⁶ “Sintetik” olarak geçen yerler belirli bir bütünlük oluşturması adına “sentetik” olarak değıştirilmiştir.

gibi “*Bütün nesnelere yer kaplar*” yargısı bu bağlamda a priori bir yargıdır. Deney hiçbir zaman yargıdaki zorunluluğa ulaştırmaz. Bir diğer yargı ise matematik yargılardır. Kant, matematik yargıların da sentetik olduğunu söyler. Bu belirleme matematikçilerin ele aldığı çıkarımların çelişme ilkesine dayandığından hareketle ilkelerin de aynı şekilde söz konusu ilkeye dayandığı yanılıgına sahip olmalarını açığa çıkarır. Çünkü bir yargının çelişme ilkesine göre kavranabileceği, onun ilkelerinin de bu ilkeye göre ele alınması gerektiğini ortaya koymaz. Bu bağlamda söylenebilir ki, matematik yargılar deneyden türetilemezler: “*matematik yargılar deneysel değil, a priori yargılardır*”. Kant, bu belirlemenin kabul görmemesi durumunda ise düşüncesini “*Saf Matematikle*” sınırlandıracağını söyler. Böylece yukarıdaki sav şöyle ifade edilir: “*Saf Matematik deneysel bilgi değil, yalnızca saf a priori bilgi içerir*” (Kant, 2015a, s. 16).

Kant'ın matematik yargıları sentetik yargılar olarak ifade etmesi aynı zamanda bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmanın ana hedefinde, şu soru sorulmaktadır: “*Matematik yargılar, Kant'ın savunduğu gibi sentetik yargılar mıdır; yoksa analitik yargılar mıdır?*” (Heimsoeth, 2007, s. 74). Kant, matematik yargıların sentetik olduğunu “*7+5=12*” yargısından hareketle çözümler. Başlangıçta bu önerme analitik bir yargı olarak kabul edilmektedir; ama Kant'la birlikte bambaşka bir anlam kazanır. Kant, söz konusu yargıya dikkatlice bakıldığında iki sayının birleşiminden bir sayının elde edildiğinin görüleceğini ancak on iki sayısının “*benim sadece yedi ve beşin birleştirilmesini düşünmemle hiçbir şekilde düşünülmüş*” olamayacağını söyler. Bu yargı her ne kadar parçalara ayrılabilir da on iki sayısına ulaşılamaz. Yapılması gereken şey ise görünümün yardımıyla teker teker sayma işleminin yapılması ve beşe yedinin eklenmesidir. Böylece söylenebilir ki, “*7+5=12*” yargısı ile kavramımız genişler ve tek tek sayılarda düşünülmeyen bir kavram eklenir. Bu bağlamda “*analitik önerme her zaman sentetiktir*”. Kant'a göre büyük sayılar düşünüldüğünde söylenmek istenen açıkça görülecektir. Çünkü, “*biz kavramımızı istediğimiz kadar evirip çevirelim, görünümün yardımı olmadan, surf kendi kavramlarımızı öğelerine ayırmamızla toplamı hiçbir zaman bulamayız*” (Kant, 2015a, s. 17).

Kant'a göre matematik yargılar gibi Saf Geometrinin yargıları da analitik değil sentetiktir. Bu bağlamda “*doğru*” ele alınabilir. Tanımı gereği “*doğru*” iki nokta arasında çizilen en kısa çizgidir ki, Kant söz konusu tanımın sentetik bir yargı olduğunu söyler. Çünkü “*doğru*” kavramı nicel olanı değil nitel olanı içerir. Böylece “*en kısa*” ifadesi ona eklenir ve görü yardımıyla bu mümkün olur (Kant, 2015a, s. 17). Kant geometricilerin

varsayıldıkları bazı ilkelerin ise analitik olduklarını ve dolayısıyla çelişme ilkesine dayandığını söyler; ama bunun nedeninin “*deyimin çift anlamlılığı*”ndan ileri geldiğini de ekler. Çünkü biz zaten “*verilmiş bir kavrama belirli bir yüklem düşünmek zorundayız*” ki söz konusu zorunluluk zaten kavramın kendisinde vardır. Kant’a göre “*Saf matematik bilgiyi diğer tüm a priori bilgilerden ayıran en önemli özellik, onun kavramlardan değil, hep sadece kavramların oluşturulmasından hareket etmesi gerekliliğidir*” (Kant, 2015a, s. 18). Bunun anlamı ise bilginin görüye gitmek zorunda olduğudur. Bu bilgiye, analitik yargılara yaklaşıldığı şekilde bakılmamalıdır; çünkü bu bilgilerin hepsi sentetiktir.

Kant, son sınıflandırmada ise hakiki metafizik yargıların hepsinin sentetik olduğunu ve metafiziğin asıl işinin ve amacının sentetik a priori yargılar olduğunu ifade eder. Bu bağlamda metafizik yargılar ile hakiki metafizik yargıların birbirinden ayrılması gerektiğini düşünür. Metafizik yargılar, çoğunlukla analitiktir; ama bunlar sentetik olan metafizik yargılara ulaşmada araçtır. Örneğin, “*şeylerde töz olan her şey kalıcıdır*” yargısı hem sentetik hem de metafizik bir yargıdır. Bu bağlamda metafiziğin asıl içeriğini “*a priori bilginin hem görüye hem de kavramlara göre meydana getirilmesi*” oluşturur (Kant, 2015a, s. 20).

Genel olarak bakıldığında Kant üç bilgi alanını birbirinden ayırmaktadır. Söz konusu alanlar saf doğa bilimleri, matematik ve metafiziktir. İncelenen soruşturma göz önüne alındığında Kant, saf doğa bilimleri ve matematiğin sentetik a priori olduğundan kuşku duymamaktadır; ama metafizik konusunda şüpheleri vardır. Bu şüphe de yadsınamayacak bir öneme sahiptir. Çünkü gerek *Saf Aklın Eleştirisi* gerekse de *Prolegomena* metafiziğin bir bilim olarak olanaklı olup olmadığı sorusuyla başlamaktadır. Kant’a göre transsendental felsefe zorunlu olarak her metafizikten önce geldiği için söz konusu bilgi alanını sistematik ve belirli düzen doğrultusunda inceleyecektir ki, zaten bu transsendental felsefenin kendisidir.

Kant *Saf Aklın Eleştirisi*’nde transsendental felsefeyi şöyle ifade eder: “*Nesneler ile olmaktan çok a priori olanaklı olduğu ölçüde nesnelere ilişkin bilgi türümüz ile ilgilenen tüm bilgiyi aşkınsal [transsendental] olarak adlandırıyorum. Böyle kavramlar dizgesi Aşkınsal [transsendental] Felsefe olarak adlandırılabilir*” (Kant, 2015b, s. B26). Bunun dışında transsendental felsefe için birçok tanımlama yapılmaktadır. Transsendental felsefe, “*bir bilimin ideasıdır*”, “*arı [saf] usun tüm ilkelerinin dizgesi*”dir (Kant, 2015b, s. A14), “*arı [saf] ve yalnızca kurgul usun bir felsefesidir*”

Kant'ın Eleştirel Felsefesi Üzerine... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
(Kant, 2015b, s. B29). Yukarıdaki tanımlamalar ışığında “*transsendental*” kavramının bilme yetileriyle ilişkili olduğu görülür. Kant'ın transsendental felsefe için yaptığı tanımlamalar ise onun eleştiri felsefesiyle ne derece örtüşüğünü göstermektedir.

Transsendental kavramının açıklanmasıyla birlikte Kant'ın transsendental ana sorun olarak gördüğü problemlere geçmek soruşturmaya sahici bir izlek sağlayacaktır. Kant'a göre sadece matematik ve saf doğa bilimi görüdeki nesnelere gerçekliğinin somut olarak gösterebilirler. Oysa, metafiziğin bilim olarak olanaklı olup olmadığı sorununun çözümlemesinden önce onun sentetik a priori bilgiyi içerdiği belirlenmesinden hareket etmek hep kuşku uyandıracaktır. Kant metafiziği temel sorun olarak gördüğü sorunun kapsamına almaktadır. Ona göre transsendental ana sorun ise dört temel soruyu içermektedir (Kant, 2015a, s. 28).

1. “*Saf Matematik nasıl olanaklıdır?*”
2. “*Saf Doğa Bilimi nasıl olanaklıdır?*”
3. “*Metafizik genellikle nasıl olanaklıdır?*”
4. “*Bilim olarak Metafizik nasıl olanaklıdır?*”

Yukarıdaki sorulara yöneldiğimizde, birinci ve ikinci sorunun daha önce de ifade edildiği üzere sentetik a priori olarak bize verildikleri açıktır. Yani hem matematik hem de doğa bilimi saf akıl bilgileridir. Bu iki bilim için “*Nasıl olanaklıdır?*” sorusu sorulabilir; ama saf matematik ve saf doğa biliminin nasıl olanaklı olduğu sorusu onların sınırlarını belirlemeye yöneliktir. Kant, matematiğin ve doğa biliminin olanaklı olmalarını gerektiği onların gerçeklikleri tarafından kanıtlanmasına bağlar (Kant, 2015b, s. B21). Üçüncü ve dördüncü soruda ele alınan metafiziğin nasıl olanaklı olduğu ya da bilim olarak olanaklı olup olmadığı sorusu ise diğer iki bilime kıyasla bize gerçeklikte verilmediği bilinmekle birlikte onun olanaklı olup olmadığı şüphe edilebilir bir durumdur. Kant'a göre metafizik hakkında konuşmak için belirli bir ölçütün olması gereklidir. Ki bu, aynı zamanda metafiziğin bir bilim olarak olanaklı olup olmadığı sorusuyla doğrudan ilişkilidir. Kant metafiziğin olanaklı olup olmadığı sorusunu da saf aklın eleştirisiyle çözmek gerektiğini düşünür (Kant, 2015a, s. 134). Ama metafiziğin durumunu ele alacak kişi iki temel şeyi yapmaktan da uzak durmalıdır. Bunlardan birincisi “*olasılık ve tahmin oyunu*”yken, ikincisi sağduyudur. Çünkü a priori olarak bilinecek bir şey zorunlu bir şekilde kabul ediliyor olmalıdır (Kant, 2015a, s. 124). Tüm bu belirlemeler dikkate alınarak metafiziğin bir bilim olamayacağı düşüncesini taşıdığını ve

soruşturulmasından vazgeçilmesi gerektiğini düşünen biri için Kant şunu söyler: “*Hep kirlili hava solumayalım diye, günün birinde soluk almaktan büsbütün vazgeçmemiz ne kadar az beklenirse, insan düşüncesinin günün birinde metafizik araştırmalardan büsbütün vazgeçmesi de o kadar beklenir*” (Kant, 2015a, s. 122).

Kant metafiziğin aklın doğal bir yatkınlığı olarak gerçek olduğunu; ama yalnız başına kaldığında ise hem diyalektik hem de aldatıcı olduğunu söyler. Bu bağlamda metafizik hakkında yapılacak herhangi bir soruşturma ilkeleri ondan çıkarmakla yanlış bir yöntem izler. Bu yöntemle de hiçbir zaman bir bilim meydana gelmez (Kant, 2015a, s. 120). Kant’a göre yalnızca eleştiri, metafiziği sahici bir yolun tematik konusu yapabilir. Onu belirli şekillerde gerçekleştirmenin tüm araçlarını da kendinde taşır. Eleştiri olmadan metafizik imkânsızdır. Bu bağlamda şu söylenebilir: “*eleştirinin tadını bir kere almış bir olan kişi, daha önce zorunlu olarak yetindiği bütün dogmatik gevezeliklerden hep tiksinti duyacaktır*” (Kant, 2015a, s. 121).

3. ELEŞTİREL FELSEFEYE GENEL BİR BAKIŞ

Kant, aklın kaynağını, kapsamını ve sınırlarını göstererek, bir şeyin bilinme bakımından iki alanda söz konusu olabileceğini belirtir. “*Teorik akıl*”la nesnel geçerliliği gösterilebilecek olan *fenomenal* alan ve “*pratik akıl*”la üzerinde konuşulacak olan *noumenal* alan olmak üzere aklın sınıрыyla ilişkili bilgi alanı vardır. Bu bağlamda Kant’ın eleştirel felsefesi bir sınır çekme görevi görmektedir. Böylece *fenomenon-noumenon* kavramları arasındaki ayrım ortaya konduğunda soruşturmanın yönü belirlenecektir. Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*’nde bu ayrımı şöyle ifade eder: “*Herhangi bir temel ilkede bir kavramın aşkınsal [transscendental] kullanımı bu kavramın genel olarak ve kendilerinde şeyler ile ilişkilendirilmesidir; görgül [empirik] kullanımı ise yalnızca görüngüler [görünümler], e.d. olanaklı bir deneyimin nesnelere ile.*” (Kant, 2015b, s. B298) Kant felsefesi açısından *fenomenon* ve *numenon* kavramları hayati önem taşımaktadır. Fenomenler, anlama yetisinin kategorileri tarafından kavranırlar. Kant’ın dört temel sınıf altında topladığı kategoriler –Nicelik (birlik, çokluk ve tümlük), Nitelik (gerçeklik, olumsuzlama ve sınırlandırma), İlişki/Bağıntı (töz, neden ve birliktelik) ve Kiplik/Modalite (olanak, varoluş ve zorunluluk)- anlama yetisinin a *priori* kavramları, fenomenal alandaki şeylerin kavranmasını, duyusallık senteziyle sağlarlar. Çünkü akıl, yargılarını sözü edilen kategorilere döker. Felsefe tarihinde bu ayrım farklı şekilde Aristoteles’te de yapılmaktadır. Ama Aristoteles’te kategorilerin sayısı on tane dir. Bu ayrım bağlamında Kant ile Aristoteles arasındaki en temel fark, Aristoteles’in

Kant'ın Eleştirel Felsefesi Üzerine... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
kategorilerinin varlığa ilişkin olmasıyla Kant'ın ayrımı bilgiye dayalı
olmasıdır. Heimsoeth, Kant'a göre kategorilerin ne alama geldiğini şöyle
ifade eder:

Kategoriler düşünmenin temel, kurucu, bağlayıcı formlarından başka
bir şey değildirler; bunlarsız bilince hiçbir şey giremez; onların bizim
bilebileceğimiz her şeyde geçerlilikleri vardır. *Kategoriler*, deneyim
objelerinin, *mundus sensibilis* [duyumlanır dünyanın]'in
kavranabilmesinin koşuludurlar (Heimsoeth, 2007, s. 91).

Bu bağlamda söylenebilir ki, fenomenler zorunlu olarak kategorilerle
uyum içinde olurlar yani kategorilere uyarlar. Söz konusu belirleme aynı
zamanda Doğa'nın gerçek yasa koyucuları olarak bizlerin ancak kategoriler
vasıtasıyla bunu yapabileceğimizi gösterir. Dolayısıyla kategoriler
aracılığıyla “*uzay-zamansal dünyamızın parçası olmayan şeyler hakkında da
iddialarda bulunabiliriz.*” Lakin kategoriler, genel olarak deneyime
ilişkindir. Her ne kadar kendi başlarına deneyimden bağımsız olsalar da
kullanımları “*uzam-zamansal deneyimle sınırlı*”dır (Kuehn, 2017, s. 239).

Kant, zaman ve uzamı da saf a priori görüler olarak kabul eder:
Duyusallığın dış formu olan uzam ile iç formu olan zaman. Bu bağlamda
söylenebilir ki uzam ve zaman birer kategori değil, dünyaya ilişkin bilgimizin
olanak koşulu olan görüleridir (*Anschauung*).

Zamanda ve uzamda bulunan nesnelere söz ettiğim zaman, kendi
başına şeylerden söz etmiş olmuyorum, çünkü onlar konusunda hiçbir
şey bilmiyorum; görünüşteki şeylerin, yani yalnızca insana bağışlanmış
nesnelere bir bilme yolu olarak deneydeki şeylerin sözünü ediyorum.
Uzamda ve zamanda düşündüğüm şeyin, kendi başına, benim bu
düşüncelerim olmaksızın da, uzamda ve zamanda olduğunu
söyleyemem; söylersem çelişkiye düşerim; çünkü uzam ve zaman
onlardaki görünüşlerle birlikte, kendi başlarına ve benim tasarımlarımın
dışında varolan şeyler değil, yalnızca tasarımlama yollarıdır; sırf bir
tasarımlama yolu olan bir şeyin tasarımlarımızın dışında da var
olduğunu söylemek de açıkça çelişkilidir. Böylece duyular dünya-sının
nesnelere, ancak deneyde vardırırlar, deney olmaksızın, ya da deneyden
önce, nesnelere kendilerine özgü kendi başına bir varoluş yüklemek,
deneyin deneyden önce gerçek olduğunu tasarımlamak
demek olur. (Kant, 2015a, s. 95)

Böylece fenomen kavramının hangi çerçevede işlevsel olduğu
görülür. Numenon ise Kant'a göre “*kendinde şey*”dir. Kendinde şey
kavramı Kant'ın teorik ve pratik aklın söz sahibi olduğu alanlar açısından

son derece önemlidir. Kant, numenon alanını Tanrı, ölümsüzlük (Ruh) ve özgürlük (evren) olarak belirler. Bu üç alan hakkında yargıda bulunmak ancak ve ancak pratik aklın söz konusu olduğu yerde mümkündür. Kant aynı zamanda bu üç ayrıma “*ide*” demektedir. *Saf Aklın Eleştirisi*'nde “*ide*” hakkında şöyle yazar: “*İdea ile zorunlu bir us kavramını anlıyorum ki, duyuda ona karşılık düşen hiçbir nesne verilmez. Öyleyse şimdi irdelenen arı us kavramlarımız aşkınsal idealardır. Bunlar arı usun kavramlarıdır.*” (Kant, 2015b, s. 384) Kant'ın *fenomenon-numenon* ayrımının merkezinde şeylerin bize nasıl görünebilecekleri ayrımı yatar. Bu şu anlama gelir: Biz şeylerin kendiliklerine değil, ancak onların bize göründükleri şekliyle bilgi sahibi olabiliriz.

SONUÇ

Genel olarak ifade etmek gerekirse, duyusallık (görü), anlama yetisi ve akıl Kant'ın bilgi anlayışının sac ayağını oluştururlar. Bu temel üç belirleme, Kant'ın deneyi olanaklı kılan bilme yetileri arasındaki ilişki ve farkı ortaya koymaktadır. Duyusallığın; uzam ve zamanın, anlama yetisinin de kategorileri içerdiğini düşündüğümüzde bilginin nasıl ortaya çıktığı sorusu bu iki alanın senteziyle cevabını bulmaktadır. Çünkü söz konusu iki alan fenomenlere ilişkin bilgiye ulaşmakta kullanılır. Böylece söylenebilir ki, kendisini gösteren şeylere, görünüşlere yönelik bilgimiz ancak ve ancak duyusallık ve anlama yetisiyle mümkündür.

Kant'ın yukarıda ifade edilen sac ayaklarının üzerine kurulduğu zemin eleştiridir. Bir sınır kavramı olarak eleştiri, “*akıl felsefesine*” giden yolun taşlarını birer birer ihtimam göstererek dizmektedir. Bu yolda başlangıçta ifade edilen basamaklardan özenle geçmenin yolu düşünmenin aceleci yönüne kendimizi kaptırmamak ve kesin yargılarda bulunma durumundan kendimizi kurtarmaktır. Bunu yapabilmenin koşuluysa bizi dogmatik düşüncelerin kuyusuna ulaştıran düşünme şekillerinden kendimizi sakınmaktır. Sakınmak, aklın kılavuzluğunda öznenin ve bilginin konumuna dair her türlü yargının karşısına eleştirinin sivri dilliliğiyle dikilmektir; reddetmek için değil anlamak için.

KAYNAKÇA

Caird, Edward (2018). Eleştiri Düşüncesi: *Kant'ın Eleştiri Felsefesi*'ne Giriş. (çev. Metin Bal), *Kaygı Dergisi*, s. 30, s. 253-279.

Copleston, Frederick (2004), *Felsefe Tarihi: Kant*. (çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi.

Heimsoeth, Heinz (2007), *Kant'ın Felsefesi*. (çev. Takiyettin Mengüşoğlu), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Höffe, Otfried (2008), *Felsefenin Kısa Tarihi*. (çev. Okşan Nemlioğlu Aytolu), İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Hume, David (2017). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. (çev. Oruç Aruoba). İstanbul: Say Yayınları.

Weber, Alfred (2015), *Felsefe Tarihi: Felsefe, Metafizik, Bilim*. (çev. H. Vehbi Eralp), Ankara: Kabalcı Yayıncılık,

Deleuze, Gilles (2007), *Kant Üzerine Dört Ders*. (çev. Ulus Baker), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Deleuze, Gilles (2017), *Kant'ın Eleştiri Felsefesi*. (çev. Hüseyin Portakal), İstanbul: Cem Yayınevi.

Kant, Immanuel (2015a), *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizik Prolegomena*. (çev. İoanna Kuçuradi-Yusuf Örnek), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kant, Immanuel (2015b), *Arı Usun Eleştirisi*. (çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi.

Kant, Immanuel, (2015c), *Seçilmiş Yazılar*. (çev. Nejat Bozkurt), İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Kant, Immanuel (1996), *Critique of Pure Reason*. (trans. Werner S. Pluhar), Indiana: Hackett Publishing Company.

Kuehn, Manfred (2017), *Kant*. (çev. Bülent O. Doğan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Soykan, Ömer Naci (2003), "Alman Felsefesi". (edtt. Ahmet Cevizci), *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt:1, 256-282.

Yayına Geliş Tarihi:24/01/2024
Yayına Kabul Tarihi:02/04/2024
Online Yayın Tarihi:30/04/2024

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:8, Sayı:1, Yıl:2024, Sayfa:35-50
ISSN: 2587-2206

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

MİST ÜLKELERİNDE BENOİT HİPOTEZİ'NİN GEÇERLİLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Nazife Zeynep ÇAKIR¹
Doruk DERELİ²

Özet

MIST ülkelerinde savunma harcamaları için ayrılan bütçe, kamu harcamaları içerisinde önemli bir paya sahiptir. İlgili ülke grubunda, savunma harcamaları ile ülkelerin ekonomik performanslarının önemli bir göstergesi olan ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması ve Benoit Hipotezi'nin geçerliliğinin sorgulanması çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bunun için 1980-2022 yıllarına ait verilerin kullanıldığı çalışmada, değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkilerinin araştırılması amacıyla Gengenbach, Urbain ve Westerlund (2016) panel eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Uzun dönem parametrelerinin yer aldığı model ise Ortalama Grup Dinamik EKK (DOLSMG) tahmincisi ile tahmin edilmiştir. MIST ülkeleri için ilgili değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edilirken, tüm ülkelerde savunma harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Bu doğrultuda çalışmadan elde edilen ampirik bulguların, Benoit Hipotezi'ni desteklediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Benoit Hipotezi, Savunma Harcamaları, Ekonomik Büyüme, Panel Eşbütünleşme Testi.

¹ Arş. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, E mail: zeynepcakir@comu.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-3207-4528

² Arş. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, E mail: dorukdereli@comu.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-5525-8303

Atıf/Citation: Çakır N.Z., & Dereli, D., (2024). Mıst Ülkelerinde Benoit Hipotezi'nin Geçerliliği Üzerine Bir Araştırma. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 35-50.

A STUDY ON THE VALIDITY OF THE BENOIT HYPOTHESIS IN MIST COUNTRIES

Abstract

In MIST countries, the budget allocated for defence expenditures has a significant share in public expenditures. The aim of the study is to research the relationship between defence expenditures and economic growth, which is an important indicator of the economic performance of countries, and to question the validity of the Benoit Hypothesis. For this purpose, Gengenbach, Urbain and Westerlund (2016) panel cointegration test is applied to investigate the long-term relationship between variables in the study using data for the years 1980-2022. The model with long-term parameters is estimated with the Dynamic Average Group EKK (DOLSMG) estimator. While the existence of a cointegration relationship between the relevant variables for MIST countries is detected, it is determined that the increase in defence expenditures positively affects economic growth in all countries. In this respect, it is concluded that the empirical findings obtained from the study support the Benoit Hypothesis.

Keywords: *Benoit Hypothesis, Defense Expenditures, Economic Growth, Panel Cointegration Test.*

GİRİŞ

Genel kamu harcamaları içerisinde, savunma hizmetleri için ayrılan harcama kalemi, savunma harcamaları olarak tanımlanmaktadır. Savunma harcamalarına ait kesin bir tanım bulunmamakla birlikte, ülkelerin savunma harcamaları tanımlamalarında farklılıklar mevcuttur. Bunun temel nedeni olarak, savunma harcamaları içerisindeki alt harcama kalemlerinin ülkeler tarafından açıklanmaması gösterilmektedir. Bu noktada savunma harcamalarına yönelik yapılan tanımlamalarda, belli bir serbestliğin bulunduğu söylenebilmektedir (Brzoska, 1995). Savunma harcamaları genel anlamda, savunma hizmetlerinin yerine getirilebilmesi amacıyla askeri personel, tüm araç ve gereçler, donanımlar ile bakım ve onarım giderlerine yönelik yapılan harcamaların bütünü olarak tanımlanmaktadır (Tügen, 1988: 48). Ülkelerin savunma harcamalarının miktarını belirleyen birçok değişken mevcuttur. Bu değişkenler genel itibariyle; ekonomik faktörler, ülkenin jeopolitik konumu ve ülkenin içerisinde bulunduğu politik ve siyasi koşullardır (Yardımcı, 2022: 438-439).

Savunma harcamaları, genel kamu harcamaları içerisinde yüksek düzeyde önem arz etmektedir. Birçok ülkede savunma harcamaları, eğitim ve sağlık harcamalarının önüne geçerken, her geçen yıl daha fazla kaynağa sahip olmaktadır (Saunders, 1993: 26-27).

Ülkelerin savunma harcamalarının belirlenmesinde optimal düzeyin doğru şekilde konumlandırılması, kaynak dağılımında dengenin sağlanması açısından oldukça önemlidir. Aksi takdirde kaynak dağılımı bozulurken, bu

MIST Ülkelerinde Benoit Hipotezi'nin... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
durum kaynakların etkin olmayan alanlarda harcanmasına sebebiyet
vermektedir.

Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi, mevcut literatürde sıklıkla tartışılan önemli bir konudur. Literatürde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine yönelik iki farklı yaklaşım yer almaktadır. Bu yaklaşımların ilki Benoit (1973, 1978)'e ait çalışmalarda ortaya atılmıştır. Benoit (1973, 1978) çalışmalarında savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğine yönelik ampirik kanıtların bulunduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, literatürde savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif yönlü ilişki "*Benoit Hipotezi*" olarak bilinmektedir (Lai vd., 2002: 179-180). Savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi artıran bir faktör olduğunu ileri süren Benoit Hipotezi'ne benzer nitelikte olan Askeri Keynesyen Yaklaşımında ise, savunma harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği düşüncesi hakimdir. İlgili makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik ortaya çıkan ikinci yaklaşım olan Neo-Klasik Yaklaşım uyarınca, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde daraltıcı ve azaltıcı bir etkiye sahip olduğu ileri sürülmektedir (Yüksel ve Songur, 2011: 368).

Askeri Keynesyen Yaklaşımında, savunma hizmetlerine yönelik toplam talebin artmasıyla birlikte, ekonomik büyümenin pozitif yönde etkileneceği düşüncesi hakimdir. Savunma hizmetlerine yönelik artan talep atıl konumda olan sermayenin daha verimli şekilde kullanılmasına olanak tanırken, bu doğrultuda ekonomideki istihdam artışı, yüksek kar marjlarının oluşması ve yüksek düzeydeki yatırımlar için gerekli kaynak tahsisinin sağlanması noktasında ekonomik büyümeyi artırması beklenmektedir (Abu-Bader ve Abu-Qarn, 2003: 571-573).

Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin araştırılmasına yönelik öncü çalışmalar ortaya koyan Benoit (1978), savunma harcamaları yüksek olan ülkelerin daha hızlı büyüyen ekonomik yapıya sahip olduğunu belirtirken, nispeten daha düşük seviyede harcamaları olan ülkelerin ise, diğer ülkelere kıyasla daha yavaş bir ekonomik büyüme trendi içerisinde olduğunu ifade etmiştir (Benoit, 1978: 271-272).

Benoit'in (1973, 1978) çalışmalarının ardından, Benoit Hipotezi'nin geçerliliğine yönelik farklı metodolojiler, ülkeler ve modeller üzerine kurulu birçok ampirik çalışma yapılmıştır. Literatürde ilgili konu hakkında pek çok farklı çalışma bulunmasına karşın, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisine yönelik kesin bir görüş birliğine varılamamıştır. Bu durum, literatürde ekonometrik metodolojilerin sürekli gelişmesiyle

MIST Ülkelerinde Benoit Hipotezi'nin... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024 birlikte, ilgili konu hakkında farklı ekonometrik yöntemlerin kullanıldığı çalışmaların yapılması hususunda araştırmacıları teşvik etmektedir (Dunne ve Nikolaidou, 2012:537). Bu bağlamda savunma harcamalarının, 1980-2022 yıllarını kapsayan dönemde MIST ülke grubunun ekonomik performanslarını hangi yönde etkilediğinin tespiti ile Benoit Hipotezi'nin geçerliliğinin sorgulanması, bu çalışmanın temel araştırma konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmada ele alınan MIST ülkeleri, Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye'den oluşurken, ilgili ülke grubu, yüksek ekonomiler olarak kabul edilen gruplandırmalardan birisi konumundadır.

MIST ülkeleri, jeoekonomik ve nüfus dinamiği açısından kendi coğrafyalarında önemli güce sahip ülkeler olarak nitelendirilmektedirler. Ekonomik süreçler, nüfus yoğunlukları ve büyük pazarlara sahip olmalarının yanı sıra ilgili ülkelerin G-20 ülke grubunda yer almaları açısından MIST ülkeleri birbirlerine benzerlik göstermektedirler (Güllü ve Yakışık, 2017: 240). MIST ülkelerinin bir diğer ortak özelliği ise oldukça genç ve dinamik bir demografiye sahip olmalarıdır. MIST ülkelerinin bu özelliği ile önümüzdeki yıllarda hazır işgücü bakımından önemli ölçüde ekonomik büyüme potansiyeline sahip olduğu kabul edilmektedir (Destek ve Okumuş, 2016: 176). Ekonomik yapıları birbirlerine benzerlik gösteren MIST ülkelerinde, savunma harcamaları genel hükümet harcamaları içerisinde önemli bir paya sahiptir. Savunma harcamalarının önemli bir rolü bulunan MIST ülkelerinin ilerleyen süreçlerde ekonomik açıdan büyük ilerleme katetmesi beklenmektedir. MIST ülkelerinin, yüksek savunma harcamasına sahip olması ve ekonomik açıdan hızlı gelişim göstermesine yönelik öngörülerin mevcudiyeti ve literatürde ilgili ülke grubu üzerine yer alan çalışmaların az sayıda olması, ilgili ülke grubunun seçilmesinde belirleyici etkenler olmuştur. Analize dahil edilen ülkelerin ilerleyen yıllarda, dünya ekonomisinde öncü rol oynaması beklenirken, bu çalışmanın gelişmekte olan ülke ekonomilerine yönelik askeri politikaların belirlenmesi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan pek çok çalışma bulunmaktadır. İlgili konu üzerine farklı dönemler ve farklı ülke grupları için benzer olmayan sonuçların elde edildiği çalışmalardan bazılarını Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisine İlişkin Literatür Taraması

Yazar	Çalışma
Benoit (1973)	Benoit (1973), Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı 44 ülke için, 1950-1965 yılları arasında savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada, savunma harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini ifade etmiştir.
Gyimah-Brempong (1989)	1973-1983 döneminde 36 Sahra Altı Afrika ülkesinin ele alındığı çalışmada, savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi artırdığı ve ilgili sonucun Benoit Hipotezi'ni desteklediği belirtilmiştir.
Görkem ve Işık (2008)	Türkiye ekonomisinde 1968-2006 yılları arasındaki dönemi ele alan çalışmada, Granger nedensellik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın neticesinde, savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin varlığına yönelik bulguya rastlanmamıştır.
Alptekin (2012)	OECD ülkeleri için 1991-2008 döneminde savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin panel veri analizi ile incelendiği çalışmada, Benoit Hipotezi'nin aksine savunma harcamalarının ekonomik büyüme oranları üzerinde negatif etkilerinin bulunduğu tespit edilmiştir.
Dunne ve Nikolaidou (2012)	1961-2007 yıllarını kapsayan dönemde, AB (Avrupa Birliği) -15 ülkeleri için savunma harcamaları ile ekonomik büyüme oranları arasındaki ilişkiye yönelik gerçekleştirilen çalışmada kullanılan panel veri ve zaman serileri analizlerinin neticesinde, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir olumlu etkisine yönelik bulguya rastlanmamıştır.

Fonfría ve Marín (2012)	NATO ülkelerinde 1996-2006 dönemi için dinamik panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada, savunma harcamalarındaki artışın, ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği ifade edilmiştir.
Duyar ve Koçoğlu (2014)	1990-2012 yıllarını kapsayan dönemde, 6 Sahra Altı Afrika ülkesi için panel veri analizi yöntemi kullanarak ekonomik büyüme ile savunma harcamaları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, değişkenler arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğunu, savunma harcamalarının büyümeyi artırdığını ifade etmişlerdir.
Khalid ve Noor (2015)	Gelişmekte olan 67 ülke için 2002-2010 dönemi arasında, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmada, Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen ampirik bulgular Benoit Hipotezi'ni desteklemektedir.
Tuncay (2017)	Çalışmada savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, 1996-2014 yılları arasındaki dönemde Türkiye, Yunanistan, Tunus, Mısır, Bulgaristan, İran, Azerbaycan ve İsrail için panel veri analizi yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. İlgili ülkelerde savunma harcamalarındaki artışın, ekonomik büyüme üzerinde olumsuz yönde etkileri tespit edilirken, Benoit Hipotezi'nin aksi yönünde bulgulara ulaşılmıştır.
Kurt ve Çakır (2018)	Avrupa Birliği üyesi 16 ülke için, 1996-2015 döneminde savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, Bootstrap Panel Nedensellik analizi ile araştırılmıştır. Çalışmanın neticesinde, Bulgaristan ve Fransa için Benoit Hipotezi'ni destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır.
Azam (2020)	OECD üyesi olmayan 35 ülkenin, 1988-2019 yılları arasındaki dönemde, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmada, panel veri analizi neticesinde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilerinin bulunduğu yöneltik ampirik bulgulara rastlanmıştır.

Kanca ve Yamak (2020)	Türkiye ekonomisi için 1980-2017 yılları arasındaki dönemde, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisine yönelik gerçekleştirilen çalışmadan elde edilen bulgular, Benoit Hipotezi'nin aksine savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir.
Demez ve Polat (2021)	MINT ülke grubu için, savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin 1974-2019 dönemi için panel nedensellik analizleri ile incelendiği çalışmanın neticesinde, MINT ülkelerinin genelinde savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği ifade edilirken, analiz neticesinde elde edilen bulgular Benoit Hipotezi'nin geçerli olduğunu desteklemektedir.
Yardımcı (2022)	1990-2019 yılları arasındaki dönem için Türkiye'de savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada, Toda-Yamamoto nedensellik analizi kullanılmıştır. Çalışmanın neticesinde, ilgili değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkilerinin bulunduğu tespit edilirken, Benoit Hipotezi'nin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2. AMPİRİK ANALİZ

2.1. Veri Seti ve Model

Çalışmada MIST ülkeleri kapsamında, 1980-2022 yılları arasındaki dönemde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Değişkenlere yönelik veriler, Dünya Bankası (World Data Bank, 2023) veri tabanından temin edilirken, çalışmada kullanılan değişkenler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Değişkenler

Değişken Kısaltması	Değişken Tanımı
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (Dolar cinsinden cari fiyatlarla)
SH	Savunma Harcamaları (Dolar cinsinden cari fiyatlarla)

Ekonomik büyüme ile savunma harcamaları arasındaki ilişkinin, eşbütünleşme analizleri kapsamında araştırıldığı çalışmanın modeline Eşitlik 1'de yer verilmektedir.

$$LGSYİH_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 LSH_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Eşitlik 1'de görüldüğü üzere, modelde yer alan değişkenler logaritmaları alınarak (LGSYİH, LSH) kullanılmıştır. Ayrıca Eşitlik 1'deki i birim boyutunu ($i = (1 \dots 4)$), t ise zaman boyutunu ($t = (1980 \dots 2022)$) ifade etmektedir.

2.2. Ekonometrik Yöntem

Ekonometrik analizlerin genelinde önemli bir tahmin sorunu olarak nitelendirilen sahte regresyon sorunuyla karşılaşılması amacıyla, düzey seviyesinde durağan olmayan serilere yönelik fark alınarak yapılan analizler neticesinde, uzun dönem bilgi kaybıyla karşılaşılması olasıdır. Bu bağlamda, düzeyde durağan olmayan ancak doğrusal bileşimlerinin durağan olduğu tespit edilen panel verilerin kullanıldığı serilerde, uzun dönem ilişkilerinin tespiti panel eşbütünleşme testleri ile mümkün olmaktadır. Birimler arası korelasyonun mevcudiyetine göre, panel eşbütünleşme testleri kendi aralarında birinci ve ikinci kuşak panel eşbütünleşme testleri olarak ikiye ayrılmaktadır (Tatoğlu, 2017: 189).

İkinci kuşak panel eşbütünleşme testlerinden olan Gengenbach, Urbain ve Westerlund (2016) testi, birimler arası korelasyonun yanı sıra parametrelerin heterojen olduğu durumlarda da eşbütünleşme ilişkilerinin araştırılmasına imkân vermektedir.

Gengenbach, Urbain ve Westerlund (2016) tarafından geliştirilen ve hata düzeltme modeli temelli olan panel eşbütünleşme testinin denklemi Eşitlik 2'de yer almaktadır (Gengenbach vd., 2016: 984-986).

$$\Delta y_i = d\delta_{y,x} + \alpha_y y_{i,-1} + \omega_{i,-1} Y_i + v_i \pi_i + \varepsilon_{y,x} = \alpha_y y_{i,-1} + g^d \lambda_i + \varepsilon_{y,x} \quad (2)$$

Test istatistiği, birimlere ait t test istatistiklerinin ortalaması olan Gengenbach, Urbain ve Westerlund (2016) panel eşbütünleşme testinde,

MIST Ülkelerinde Benoit Hipotezi'nin... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
hipotezler hata düzeltme parametresi (α) aracılığıyla kurulmaktadır. Bu bağlamda temel hipotez, değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığı üzerine kuruludur.

Panel eşbütünleşme testleri vasıtasıyla, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğu tespiti, uzun dönem eşbütünleşme katsayılarının yer aldığı modelin tahmin edilmesini gerektirmektedir. Panel eşbütünleşme modelinin tahmini için var olan tahminciler, birimler arası korelasyonun varlığına göre ikiye ayrılmaktadır. Farklı gruplara ayrılan tahminciler ayrıca kendi aralarında homojen ve heterojen tahminciler olarak ayrılmaktadır (Tatoğlu, 2017: 210).

Eşbütünleşme ilişkisinin gücünü ve yönünü tespit etmek amacıyla, uzun dönem eşbütünleşme katsayılarının tahmin edilmesine olanak sağlayan birçok tahminci bulunmaktadır. Bu tahminciler arasında yer alan Ortalama Grup Dinamik EKK tahmincisi (DOLSMG), Pedroni (2001) tarafından ileri sürülmüştür. İlgili tahmincide, ilk olarak model Dinamik EKK (DOLS) ile tahmin edilmekte, ardından DOLS tahmincilerinin ortalamaları alınarak DOLSMG tahmincileri üretilmektedir. İlgili tahminciler arasındaki ilişkiye Eşitlik 3 ve 4'te, elde edilen DOLSMG tahmincisine ise Eşitlik 5'te yer verilmektedir (Pedroni, 2001: 729).

$$\hat{\beta}_{DOLSMG} = N^{-1} \sum_{i=1}^N \hat{\beta}_{DOLS,i} \quad (3)$$

$$t_{\beta_{DOLSMG}} = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_{\beta_{DOLS,i}} \quad (4)$$

$$\hat{\beta}_{DOLSMG} = N^{-1} \left[\sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T (Z_{it} Z'_{it})^{-1} \sum_{t=1}^T (Z_{it} Y_{it}) \right) \right] \quad (5)$$

Eşitliklerde yer alan $\hat{\beta}_{DOLSMG}$ DOLSMG tahmincilerini, $t_{\beta_{DOLSMG}}$ ise t istatistiklerini ifade etmekte, Z_{it} , açıklayıcı değişkenler vektörünü göstermektedir (Pedroni, 2001: 729).

3. AMPİRİK BULGULAR

MIST ülkelerinde ekonomik büyüme ile savunma harcamaları arasındaki ilişkinin araştırıldığı ve Benoit Hipotezi'nin geçerliliğinin sorgulandığı çalışmada, ilk olarak birimler arası korelasyonun varlığı, ardından parametrelerin homojenlik durumları incelenmektedir. Bu inceleme, hem model tahmin sonuçlarının güvenilirliği için hem de uygun eşbütünleşme testinin belirlenebilmesi açısından gereklidir.

Birimler arası korelasyonun tespitinde, zaman boyutunun büyük olduğu durumlarda Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen Lagrange Multiplier (LM) testinin kullanılması önerilmektedir (Tatoğlu, 2017: 237).

Bu doğrultuda gerçekleştirilen çalışmada, birimler arası korelasyon için Breusch – Pagan LM, parametre homojenliğinin araştırılması için ise Swamy S testi kullanılmıştır.

Tablo 3. Breusch – Pagan LM ve Swamy S Test Sonucu

Breusch - Pagan LM Testi			
Test	LM	LM adj*	LM CD*
Test İstatistiği	62,2	59,38	1,678
Olasılık	0,000 ^a	0,000 ^a	0,093 ^c
Swamy S Testi			
Test	Test İstatistiği	Olasılık	
Swamy S	2039,18	0,000 ^a	

Not: a, b, c sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Breusch-Pagan LM testinin sonucu incelendiğinde, birimler arası korelasyon yoktur şeklinde kurulan temel hipotezin reddedildiği ve modelde birimler arası korelasyon sorununun mevcut olduğu görülmektedir. Parametrelerin homojen olup olmadığı hakkında bilgi sağlayan Swamy S testi sonucuna göre ise, temel hipotezin reddedildiği ve parametrelerin heterojen yapı sergilediği tespit edilmiştir.

Birimler arası korelasyonun varlığı, ikinci kuşak panel birim kök testlerinin kullanımını gerektirmektedir. Bu doğrultuda ilgili grupta yer alan Breitung panel birim kök testinin sonucu Tablo 4'deki gibidir.

Tablo 4. Breitung Birim Kök Test Sonucu

Değişken	Breitung Test İstatistiği	Olasılık
LGSYİH	3,3925	0,999
LSH	2,3163	0,9897
DLGSYİH	-7,0109	0,000 ^a
DLSH	-5,4955	0,000 ^a

Not: a, b, c sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Breitung panel birim kök testinin sonucuna göre serilerin düzeyde durağan olmadığı, ilk farklarının alındığı durumda durağan hale geldikleri tespit edilmiştir.

Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkilerinin araştırılmasında, modelde birimler arası korelasyonun olduğu ve parametrelerin heterojen bir yapı sergiledikleri göz önünde bulundurularak, ikinci kuşak panel eşbütünleşme testlerinden Gengenbach, Urbain ve Westerlund (2016) panel eşbütünleşme testi uygulanmıştır.

Tablo 5. Gengenbach, Urbain ve Westerlund Panel Eşbütünleşme Test Sonucu

d.y	Katsayı	T-bar	Olasılık
$y_{(t-1)}$	-0,800	-4,717	$\leq 0,01$

Gengenbach, Urbain ve Westerlund (2016) panel eşbütünleşme testi sonucuna göre, $Y_{(t-1)}$ parametresinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiş ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin mevcut olduğu belirlenmiştir.

MIST ülkelerinde 1980-2022 yıllarını kapsayan dönemde, ekonomik büyüme ile savunma harcamaları arasında uzun dönem ilişkisinin varlığının tespit edilmesinin ardından, panel eşbütünleşme modeli birimler arası korelasyonun varlığı ve parametre heterojenliği dikkate alınarak DOLSMG tahmincisi kullanılarak tahmin edilmiş ve tahmin sonuçlarına Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. MIST Ülkeleri İçin DOLSMG Tahmincisi

Ülkeler	Katsayı
Meksika	0,7513 (3,354)
Endonezya	0,4974 (5,564)
Güney Kore	1,057 (5,954)
Türkiye	0,6197 (2,646)
Panel Ortalaması	0,7513 (8,759)

Not: Parantez içerisindeki değerler katsayılara ait t-istatistik değerlerini göstermektedir.

DOLSMG tahmincisi ile tahmin edilen panel eşbütünleşme modelinin tahmin sonuçları incelendiğinde, MIST ülkelerinin genelinde uzun dönem parametrelerine ait t istatistik değerlerinin, %95 güven düzeyine ait t tablo değerinden (1,96) büyük olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda, uzun dönem katsayılarının tüm ülkeler için istatistiksel açıdan anlamlı olduğu belirlenmiştir. İlgili sonuç ile savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi etkilediği tespit edilmiştir.

Meksika ve Endonezya'da savunma harcamalarında meydana gelen %1'lik artış, ekonomik büyümeyi sırasıyla %0,7513 ve %0,4974 artırmaktadır. Benzer şekilde, Güney Kore ve Türkiye'de savunma harcamalarındaki %1'lik artışın, ekonomik büyümeyi sırasıyla %1,057 ve %0,6197 artırdığı tespit edilmiştir. Tüm ülkelerin uzun dönem parametrelerinin ortalaması ile elde edilen panel ortalamasına ait sonuç incelendiğinde ise, savunma harcamalarındaki %1'lik artışın, ekonomik büyümeyi %0,7513 artırdığı görülmektedir.

SONUÇ

Kamu harcamaları içerisinde birçok ülke için önemli bir paya sahip olan savunma harcamalarının, ekonomik büyüme üzerindeki etkisine yönelik literatürde farklı türde yaklaşımlar yer almaktadır. Bunlar Askeri Keynesyen Yaklaşım ve Neo- Klasik Yaklaşımlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Literatürde ilgili yaklaşımların yanı sıra, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde farklı çıktılara neden olduğunu belirten birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak çalışmalarda genel bir görüş birliğinin belirlenememiş olması, ilgili konu üzerine farklı çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu MIST ülkelerinde, 40 yılı aşkın bir dönemi kapsayan 1980-2022 yılları arasında Benoit Hipotezi'nin geçerliliğinin araştırılması çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Yüksek savunma harcamalarına sahip MIST ülke grubunda, savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki eşbütünleşme ilişkilerinin tespiti için Gengenbach, Urbain ve Westerlund (2016) panel eşbütünleşme testi kullanılmış ve ilgili değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Eşbütünleşme ilişkisinin tespiti panel eşbütünleşme modelinin tahminini gerektirmektedir. Bunun için birimlerarası korelasyonu ve parametre heterojenliğini göz önünde bulunduran DOLSMG tahmincisi kullanılarak, MIST ülke grubu içerisindeki her bir ülke için savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Tahmin neticesinde elde edilen ampirik bulgular değerlendirildiğinde, MIST ülkelerinin her birinde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilerinin bulunduğu tespit edilmiştir. İlgili bulgular, Askeri Keynesyen Yaklaşımını desteklemekte ve Benoit Hipotezi'ni doğrular niteliktedir. Savunma harcamaları genel talebi artırdıkça sermayenin marjinal verimliliği de buna bağlı olarak artış göstermektedir. Bu durum ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratırken, aynı zamanda artan talebi karşılamak için daha büyük yatırımları da zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte, savunma harcamalarına bağlı olarak gelişen savunma sanayisinin, ülke ekonomilerine gerek yerli üretimi artırması gerekse de yeni istihdam fırsatları yaratması açısından önemli ölçüde katkı sağlaması beklenmektedir.

MIST ülkeleri üzerine gerçekleştirilen çalışmanın ampirik bulguları, Alptekin (2012) ve Tuncay (2017) çalışmalarının aksine, Gyimah-Brempong (1989), Fonfría ve Marín (2012), Duyar ve Koçoğlu (2014), Khalid ve Noor (2015), Demez ve Polat (2021) ve Yardımcı (2022) çalışmalarındaki gibi Benoit Hipotezi'nin geçerli olduğu sonucunu desteklemektedir.

Çalışmada, ilgili değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinden ziyade, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkilerinin araştırılması ve

MIST Ülkelerinde Benoit Hipotezi'nin... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
bunun için MIST ülke grubundaki her bir ülkenin savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin tespitini mümkün kılan DOLSMG tahmincisinin kullanılmasının, literatüre katkıda bulunması beklenmektedir.

MIST ülkelerinde Benoit Hipotezi'nin geçerliliği, savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi artırıcı ve teşvik edici bir araç olarak nitelendirilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir. Bu durumun, MIST ülkelerinde dinamik bir nüfus yapısının bulunması, jeoekonomik gücün yüksek olması ve büyük çaplı pazarların yer almasından kaynaklandığı ihtimal dahilindedir.

KAYNAKÇA

Abu-Bader, S., & Abu-Qarn, A. S. (2003). Government Expenditures, Military Spending and Economic Growth: Causality Evidence from Egypt, Israel, and Syria. *Journal of Policy Modeling*, 25(6-7), 567-583.

Alptekin, V. (2012). Benoit Hipotezi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Ölçeğinde Panel Veriler Yardımıyla Analizi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(02), 204-215.

Azam, M. (2020). Does Military Spending Stifle Economic Growth? The Empirical Evidence from non-OECD Countries. *Heliyon*, 6(12).

Benoit, E. (1973). Defense and Growth in Developing Countries. Boston, MA: Heath, Lexington Books.

Benoit, E. (1978). Growth and Defense in Developing Countries. *Economic Development and Cultural Change*, 26(2), 271-280.

Breitung, J. (2000). The Local Power of Some Unit Root Tests for Panel Data. In *Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels*. Emerald Group Publishing Limited.

Brzoska, M. (1995). World Military Expenditures. K. Hartley, & T. Sandler (Ed.), *Handbook of Defense Economics 1* içinde (46-65). North-Holland.

Demez, S., & Polat, İ. H. (2021). MINT Ülkelerinde Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Nedensellik Analizi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(3), 1032-1044.

Destek, M. A., & Okumus, I. (2016). Military Expenditure and Economic Growth in BRICS and MIST Countries: Evidence from Bootstrap Panel Granger Causality Analysis. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 14(2).

- MIST Ülkelerinde Benoit Hipotezi'nin... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
- Dunne, J. P., & Nikolaidou, E. (2012). Defence Spending and Economic Growth in the EU15. *Defence and Peace Economics*, 23(6), 537-548.
- Duyar, M., & Koçoğlu, M. (2014). Askeri Harcamaların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi; Sahra Altı Afrika Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(33), 702-722.
- Fonfría, A., & Marín, R. (2012). Determinants of the Demand for Defence Expenditure in the NATO Countries. *Journal of the Higher School of National Defense Studies*, 12, 9-30.
- Gengenbach, C., Urbain, J. P. & Westerlund, J. (2016). Error Correction Testing in Panels with Common Stochastic Trends. *Journal of Applied Econometrics*, 31(6), 982-1004.
- Görkem, H., & Işık, S. (2008). Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1968-2006). *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), 405-424.
- Güllü, M., & Yakışık, H. (2017). Karbon Emisyonu ve Enerji Tüketiminin Büyüme Üzerindeki Etkileri: MIST Ülkeleri Karşılaştırması. *Sosyoekonomi*, 25(32), 239-253.
- Gyimah-Brempong, K. (1989). Defense Spending and Economic Growth in Sub-Saharan Africa: an Econometric Investigation. *Journal of Peace research*, 26(1), 79-90.
- Kanca, O., & Yamak, R. (2020). Türkiye Ekonomisi Açısından Benoit Hipotezinin Testi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(3), 823-839.
- Khalid, M. A., & Noor, Z. M. (2015). Military Expenditure and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from System GMM Estimates. *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences*, 6(1), 31-39.
- Kurt, S., & Çakır, N. Z. (2018) Savunma Harcamalarının Belirleyicileri: Bootstrap Panel Nedensellik Analizi, İktisat Seçme Yazılar, Ed. Havvanur Feyza Erdem, Aykut Bařođlu.
- Lai, C. C., Shieh, J. Y., & Chang, W. Y. (2002). Endogenous Growth and Defense Expenditures: A New Explanation of the Benoit Hypothesis. *Defence and Peace Economics*, 13(3), 179-186.
- Pedroni, P. (2001). Purchasing Power Parity Tests in Cointegrated Panels. *Review of Economics and statistics*, 83(4), 727-731.

- MIST Ülkelerinde Benoit Hipotezi'nin... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
- Saunders, P. (1993). Recent Trends in the Size and Growth of Government in OECD Countries, N. Gemmel, E. Elgar. (Ed.) *The Growth of the Public Sector* içinde (17-33).
- Tatoğlu, F. Y. (2017). Panel Zaman Serileri Analizi. *İstanbul: Beta Yayınları*.
- Tuncay, Ö. (2017). Finansal Serbestleşme Sonrası Dönem Savunma Harcamalarının Ekonomik Analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 23-37.
- Tüğen, K. (1988). Dünyada ve Türkiye'de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkileri.
- Yardımcı, M. C. (2022). Relationship Between Military Expenditures and Economic Growth: Testing the Validity of The Benoit Hypothesis. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 7(1), 436-445.
- Yüksel, C., & Songur, M. (2011). Kamu harcamalarının Bileşenleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz (1980-2010). *Maliye Dergisi*, 161, 365-380.

Yayına Geliş Tarihi:11/02/2024
Yayına Kabul Tarihi:11/03/2024
Online Yayın Tarihi:30/04/2024

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:8, Sayı:1, Yıl:2024, Sayfa:51-71
ISSN: 2587-2206

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

ULUSLARARASI RİSK YÖNETİŞİM KONSEYİ (IRGC) RİSK YÖNETİŞİM ÇERÇEVESİ BAĞLAMINDA İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ÇEVRESEL VE GÜVENLİK ÇIKTILARININ ANALİZİ: NATO ÖRNEĞİ

Begüm ÖZEL¹
Murat YORULMAZ²

Özet

Veriler, insana ait tüm yapıların korunması söz konusu olduğunda güvenliğin kritik bir konu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle uluslararası anlamda felaketler, savaşlar ve karmaşık acil durumlar gibi geleneksel olguların yanı sıra iklim güvenliği gibi normatif olgular üzerinde de yoğunlaşmaktadır. Sonuç olarak, politika yapıcılarının önemli iklim sorunlarının belirlenmesi ve ele alınması konusunda yardıma ihtiyaç duymaktadır. Sonuçlar, uluslararası kuruluşların dünya çapında iklimsel belirsizliklerle başa çıkmak için planlar oluşturmaya ve uygulamaya başladığını göstermektedir. Bu açıdan NATO'nun katkıları tartışılmayacak kadar yüksektir. Bugün NATO bu amaca ulaşmak için dünya çapındaki sistemsel değişime hem yapısal hem de işlevsel olarak uyum sağlamaktadır. Ayrıca NATO, Uluslararası Risk Yönetişim Konseyi (IRGC) Çerçevesini kullanarak iklim değişikliğiyle bağlantılı güvenlik tehditlerini belirlemiş ve bunlara karşı hazırlık yapmıştır. Her ne kadar NATO, iklim güvenliğine ilişkin ilk ilkeler dizisini oluşturmuş olsa da iklim değişikliğinin müttefiklerin güvenliği üzerinde büyük etki yaratacak temel bir sorun olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, iklim değişikliğinin çevre ve güvenlik çıktılarını Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) risk yönetimi yaklaşımı açısından incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, İklim, İklim Değişikliği, NATO, Risk Yönetimi

¹ Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD, E mail: beguemuzulmezozel@gmail.com, ORCID ID:0000-0002-1320-7495.

² Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Havsa MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, E mail: muratyorulmaz@trakya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3664-0451.

Atıf/Citation: Özel B. & Yorulmaz, M., (2024). Uluslararası Risk Yönetişim Konseyi (IRGC) Risk Yönetişim Çerçevesi Bağlamında İklim Değişikliğinin Çevresel ve Güvenlik Çıktılarının Analizi: Nato Örneği. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 51-71.

ANALYZING THE ENVIRONMENTAL AND SECURITY OUTCOMES OF CLIMATE CHANGE IN THE CONTEXT OF THE INTERNATIONAL RISK GOVERNANCE COUNCIL (IRGC) RISK GOVERNANCE FRAMEWORK: THE CASE OF NATO

Abstract

The data reveal that when it comes to safeguarding all the structures regarding human beings, security is a critical concern. Because of this, along with the conventional phenomena such as catastrophes, wars and complex emergencies, the international platform concentrated on normative phenomena such as climate security. As a result, state policy makers have required assistance in determining and addressing the most important climatic concerns. The results have showed that international organizations initiated to create and carry out plans to deal with climatic uncertainties on world wide scale. In this respect, NATO's contributions are incontrovertibly important. Today, NATO has been adapting both structurally and functionally within the worldwide systemic shift in order to achieve that aim. Furthermore, NATO has identified and prepared for the security threats associated with climate change with the use of the International Risk Governance Council (IRGC) Framework. Even though NATO created the first set of principles for climate security, it is widely acknowledged that climate change is a fundamental issue that will have a big impact on security of the Allies. In this context, the aim of this article is to analyze the environmental and security outputs of climate change in terms of North Atlantic Treaty Organization's (NATO) risk governance approach.

Keywords: Security, Climate, Climate Change, NATO, Risk Governance

GİRİŞ

Güvenlik, toplumun normlarının, kurumlarının, değerlerinin ve insan dâhil tüm yapılarının korunması açısından çok önemli bir konudur. Her gün dünyanın herhangi bir yerinde güvenlik tehditleri nedeniyle birçok insan hayatını kaybetmektedir. Bu tehditlerde küreselleşme, gelişen teknoloji, artan iletişim ve ulaşım imkânları ile birlikte değişim ve çeşitlilik artışı gözlenmektedir. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde meydana gelen değişimler yeni sosyo-ekonomik ve siyasi oluşumları da beraberinde getirmiştir. Bu değişimler, güvenlik algısının askeri boyuttan insani boyuta doğru bir dönüşüme uğramasına neden olmaktadır. Bu nedenle akademik ve uluslararası politikanın ilgisi küresel tehdit algılamalarından geleneksel olgularla (doğal ve insan kaynaklı afetler, çatışmalar, karmaşık acil durumlar) birlikte yeni olgulara (çevre ve iklim sorunları) odaklanmaktadır. Özellikle 18. yüzyıldan Soğuk Savaş'ın sonuna kadar olan dönemde devlet güvenliği ve devleti merkeze alan yaklaşımların bir güvenlik meselesi olarak ön planda tutulduğu görülürken, normatif bir mesele olan iklim değişikliği de bu yeni olgularla birlikte küresel güvenlik meselelerinden biri olarak kabul

Uluslararası Risk Yönetişim Konseyi... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
edilmektedir. Söz konusu iklim değişikliği, günümüzde NATO'nun ana programları arasında yer almaktadır.

Son dönemde iklim güvenliğine ilişkin önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Özellikle yeni tehditler, küresel ölçekli direnç göstermektedir. Son yıllarda dünyamız, insanların ve toplumların güvenliğini riske atan çok sayıda doğal ve iklimsel olaylarla karşı karşıya kalmaktadır. Bunlardan bazıları sınır ötesi sonuçları olan, kamu güvenliğini tetikleyen ve küresel ekonomiye ağır yükler getiren acil durumlardır. Diğerleri ise daha yerel ancak yine de etkilenen toplumlar üzerinde derin etkileri olan olaylardır. Bu nedenle, devlet düzeyindeki politika yapıcıların öncelikli çevre ve iklim risklerini belirleme ve bunlarla başa çıkma konusunda yardıma ihtiyaçları söz konusudur. Bu yardım uluslararası düzeyde, belirsizlikleri gidermek, algılanan riskleri azaltmak ve insanların güvenlik duygusunu artırmak için stratejiler geliştiren ve uygulayan uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanmaktadır. İklim güvenliği konusu ve NATO'nun bu konudaki varlığı, yaşamları her geçen gün daha fazla tehdit eden olguların engellenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, NATO'nun risk yönetişimi yaklaşımı açısından iklim değişikliğinin çevresel ve güvenlik çıktılarını analiz etmektir. Çalışmanın temel çerçevesini, NATO'nun kurumsal dönüşümü, çevresel konulara ilişkin geçmişteki güvenlik odaklı angajmanları ve mevcut çevre politikaları oluşturmaktadır. Bu perspektifte birinci bölümde, kavramsal açıdan iklim güvenliği, NATO'nun kurumsal yapısı ve bu yapının değişim ve dönüşümünde Sovyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasının etkileri değerlendirilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde, NATO'nun iklim değişikliği ile bağlantılı güvenlik risklerini belirlemede ve bu risklere karşı kendini hazırlamada temel referans kabul ettiği Uluslararası Risk Yönetişim Konseyi (IRGC) Çerçevesi analiz edilmektedir. Çalışmanın son bölümünde ise iklim değişikliğinin hangi bağlamda bir güvenlik tehdidi olduğu ve konuya ilişkin NATO'nun önlem amaçlı iki yeni çalışması (Stratejik Öngörü Analizi -SFA- ve Dönüşüm için Müttefik Komutanlığı -ACT- ile ilgili Geleceğin İttifak Operasyonları Çerçevesi -FFAO-) incelenmektedir. Çalışmanın odağında, risklerin değişen doğası bağlamında iklim değişikliğinin çevresel ve güvenlik tehdidi oluşturması yer almaktadır.

1. KAVRAMSAL AÇIDAN İKLİM GÜVENLİĞİ

Güvenlik, geçmişten günümüze insanlığın en temel isteklerinden birini oluşturmaktadır. Kavramsal açıdan güvenlik çok boyutlu bir yapı sunmaktadır. Diğer bir ifade ile, güvenlik kavramı süreç içerisinde derinleşme ve genişleme yaşamaktadır. Bu noktada kavramın iklim ile olan bağı da günümüzde önem taşımaktadır. İklim, bir grubu veya dönemi karakterize eden çevresel koşullar ve bu koşulların hâkim etkisidir. Bir başka tanıma göre

iklim, “bir yerdeki havanın yıllar içindeki ortalama seyri veya durumudur”. Bu bağlamda, havanın ortalama seyirindeki değişim ve bu değişimin çevre koşullarındaki etkisi iklim değişikliği olarak adlandırılmaktadır. Özünde iklim değişikliği hem bilimsel hem de sosyal konularla ilgilidir. İnsani gelişimle yakından ilgili olan iklim değişikliği çok önemli bir küresel sorundur. Ekolojik, çevresel ve sosyo-ekonomik konularda, kısacası milyarlarca insanın günlük yaşamı üzerinde önemli bir etkiye sahip olan iklim değişikliği, çağımızın en ciddi kaygısı haline gelmiştir. Bu nedenle iklim, insanlığın ve diğer tüm canlı türlerinin devamı için çevrenin ve doğanın korunması açısından son derece önemli bir konudur. Ülke gelişmiş ya da gelişmekte olsun, ada ya da anakara olsun, büyük ya da küçük olsun, sonuçları kuvvet ve yoğunluk açısından farklılıklar göstermekte ve hepsi bir şekilde küresel olarak birbiriyle ilişkilidir. İklim değişikliğinin sonuçları bölgelere göre değişmektedir, dolayısıyla çevre ve güvenlikle ilgili alınan önlemler olayın türüne ve iklim değişikliğinin etkisinin niteliğine göre değişmektedir. Bu nedenle, dünyamızın belirsiz geleceği, bugün bölgesel olarak attığımız adımlara bağlıdır. Her ne kadar iklim değişikliği dolaylı olarak güvenlik meseleleriyle bağlantılı gibi görünse de temelde iklim değişikliği ve güvenlik meseleleri arasında doğrudan bir bağlantı vardır. İklim güvenliği kavramı, 1970’ler ve 1980’lerde Richard Ullman’ın “*Güvenliği Yeniden Tanımlamak*” başlıklı çalışması ve Brundland Komisyonu’nun 1987’deki “*Ortak Geleceğimiz*” raporuna ilişkin bilimsel araştırmalarla ortaya çıkmıştır. Tüm bu ve benzeri çabalar, kamuoyunda farkındalığın ortaya çıkmasında ve çevre sorunlarının siyasallaşmasında büyük rol oynamıştır (Ullman, 1983: 130-132; Rothe, 2016: 85; Baysal & Karakaş, 2017: 21-44; Stevenson, Nicholls & Whitehouse, 2017: 68). “Doğa bilimci David Attenborough 23 Şubat 2021 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde (BMGK) yaptığı konuşmada, iklim değişikliğinin “*modern insanlığın karşılaştığı en büyük güvenlik tehdidi*” olduğu uyarısında bulunmakla birlikte şu anda sahip olduğumuz tüm güvenliği, iklim güvenliğine borçlu olduğumuzu ve iklim güvenliğini kaybedersek diğer güvenlik alanlarında da çözülemez bir durumla karşı karşıya kalacağımızı belirtmektedir” (Reuters, 2021). İklim değişikliği olgusu ürettiğimiz gıdayı, tatlı suya erişimi, yaşanabilir sıcaklığı, orman yangınlarını, kasırgaları, sel ve kuraklıkları, nehir kurumalarını, hasat yetersizliğini, kaynakların tükenmesini, kıtlığı, yoksulluğu, açlığı, kuraklığı, çölleşmeyi, kontrolsüz göçleri, çatışmaları, kısacası sosyo-ekonomik sorunları etkilemektedir. Kısacası tüm ekonomik ve siyasi hayatı olumsuz etkilemektedir. Dünyamız son on yılın en yüksek sıcaklık değerlerine ulaşmış ve normal sıcaklık değerlerine getirilmesi ancak küresel işbirliği ile mümkündür. Sonuç olarak,

iklim güvenliğinin küresel güvenlik şemasının ana arterlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür.

2. TARİHSEL AÇIDAN KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ

Kolektif güvenliğin bir sembolü olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Kanada ve bazı batılı ülkeler, SSCB'ye ve İtalya ile Fransa gibi ekonomik ve askeri açıdan zayıf batılı ülkelere ortaya çıkan yeni komünist partilere karşı NATO'yu kurmuşlardır. Diğer bir ifade ile İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım, bu devletleri barışı sağlamak, ekonomileri onarmak, güvenliği garanti altına almak ve komünizmin Avrupa'da yayılmasını önlemek adına askeri bir ittifak oluşturmaya yöneltmiştir. ABD, bir Avrupa devleti olmamasına rağmen güçlü ekonomisi sayesinde örgütün vazgeçilmez bir üyesi olarak kabul görülmektedir (Kışman & Güleç, 2021: 137-139; Purtaş, 2005: 8). 1947-1948 yılları arasında uluslararası politikadaki gelişmeler sonucunda Batı Avrupa ülkeleri güvenlikleri konusunda endişelenmişlerdir. Bu sebeple ABD, Avrupa siyasetine giderek daha fazla müdahil olmaya başlamıştır. Dönemin Başkanı Harry S. Truman, Yunanistan'da giderek derinleşen iç savaş ve Türkiye'deki iç gerginlikler nedeniyle ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye, ayrıca boyunduruk altına alınmaya karşı mücadele eden diğer ülkelere de ekonomik ve askeri yardımda bulunacağını açıklamıştır. İtalya'daki seçimler de İtalyan komünist parti seçmenlerinin önemli başarıları nedeniyle gündemde yer tutmuştur. Batı Berlin o dönemde ABD, Birleşik Krallık (İngiltere) ve Fransa tarafından ortaklaşa kontrol edilmekteydi, ancak SSCB tarafından kontrol edilen Doğu Almanya tarafından kuşatılmıştı. Bu durum, Berlin krizinin bir sonucu olarak ABD ve SSCB'yi savaşın eşiğine getirmiştir. Bu gelişmeler, ABD'li politika yapımcıları Batı Avrupa ülkelerinin güvenlik endişelerini gidermek için SSCB ile müzakere etme olasılığı konusunda daha temkinli hale getirmiştir. Sonuç olarak, olayların bu beklenmedik dönüşü Batı Avrupa ülkelerinin güvenliğini arttırma işlevi görececek bir Amerikan-Avrupa ittifakının kurulmasına sebep olmuştur. Nitekim 1949 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması imzalanmış ve özellikle ABD, Kanada ve Batı Avrupa ülkeleri tarafından tehlikeler ve savunma ile ilgili konularda istişarede bulunulmasına ve birine yapılan saldırının hepsine yapılmış sayılmasına karar verilmiştir. Antlaşmanın bazı tarafları, onaylanmasının ardından ABD'den askeri yardım talebinde bulunmuştur. Başkan Truman daha sonra 1949'da bir askeri yardım paketi önermiş ve "*Karşılıklı Savunma Yardım Programı*" ABD Kongresi tarafından onaylanmıştır (Purtaş, 2005: 8). Böylece de Washington Antlaşması olarak bilinen Kuzey Atlantik Antlaşması'nın NATO'nun kurucu antlaşması olduğu resmiyet kazanmıştır.

SSCB, Orta ve Doğu Avrupa'daki tüm devletlerin denetleyicisi olarak savaş sonrası sahneye çıkmıştır. Avrupa'da yükselen bu güç, yorgun devletler için tehlike oluşturmuş ve kolektif bir savunmanın kurulmasının önünü açmıştır. Somut güvenlik güvenceleri sağlayan ve ABD ile Avrupa güvenliği arasındaki bağı kurumsallaştıran tek uluslararası yapı NATO olmuştur. Batı Almanya'nın 1955 yılında NATO'ya katılmasına karşılık olarak SSCB de Varşova Paktı'nı kurmuştur.

2.1. Kurumsal Yapı ve Çalışma Alanları

Kuzey Atlantik Konseyi (NAC), NATO'nun strateji belgelerini onaylayan kuruluştur. *“1949'dan günümüze üretilen yedi NATO stratejik konseptinden MC (Askeri Komite) 14/3 hariç hepsi NAC tarafından onaylanmıştır. O dönemde kendi alanında NAC ile aynı yetkiye sahip olan Savunma Planlama Komitesi (DPC) 1968 yılında MC 14/3'ü yayınlamıştır”* (Tavukçu, 2021). Kurucu üyeler tarafından imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması'nın on dört maddesi, örgütün temel değerlerinin ana hatlarını çizmektedir.

Üye devletlerin karşılıklı yardım ve kolektif savunma konusundaki ortak taahhütleri, Kuzey Atlantik İttifakı'nın temelini ve aynı zamanda temel ilkelerini oluşturmaktadır. Her devletin temel meşru müdafaa hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. BM Şartı'nın 51. maddesi bu hakkı düzenlemektedir. Madde 51, vatandaşlarından birine yönelik herhangi bir silahlı saldırı durumunda, her NATO üyesi devletin bunu tüm vatandaşlarına yönelik bir eylem olarak göreceği ve saldırıya uğrayan üye devlete yardım etmek için gerekli adımları atıp atmayacağına karar vereceği anlamına gelmektedir (Gündüz, 2015: 118). Washington Antlaşması'nın 5. maddesi NATO üyelerinin kolektif savunmasını düzenlemektedir. Kolektif savunmaya ek olarak madde 4, siyasi ve askeri konuların ve tehlikelerin tartışılması NATO içerisinde yer almaktadır. Sonuç olarak, madde 4 her üye devlete ortaklarıyla öncelikli olarak siyasi konularda konuşma zemini sunmaktadır.

NATO'nun *“sorumluluk alanı”* Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 6. maddesinde tanımlanmaktadır. Toplam on dört maddeden oluşan ve oldukça kısa bir belge olan antlaşma, kolektif savunmanın yanı sıra barış ve güvenliğin korunması gibi önemli bir çalışma alanına sahiptir.

“Madde 5 kapsamında herhangi bir tarafa yönelik silahlı saldırı, herhangi bir tarafın topraklarına, kuvvetlerine, gemilerine veya uçaklarına yönelik bir saldırıyı içerir” (Hillen & Noonan, 1998: 24; Purtaş, 2005: 11).

NATO'nun stratejisi, 1949 yılında NATO'nun kuruluşundan SSCB'nin dağıldığı 1991 yılına kadar süren ve Soğuk Savaş olarak

adlandırılan dönem boyunca düşmana karşı savunma ve caydırıcılık üzerine inşa edilmiştir. Kuruluşundan Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadarki süreçte NATO, uluslararası politikada askeri-savunma amaçlı bölgesel bir uluslararası örgüt olarak hizmet vermiştir. Ancak, uluslararası sistemdeki değişiklikler sebebi ile kendisi de konjonktürel olarak bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Bu bağlamda, NATO'nun özellikle devlet ve hükümet başkanları düzeyinde gerçekleştirdiği zirve toplantılarında ele alınan konuların çeşitliliğinin NATO'daki bu değişim ve dönüşümün en açık göstergesi olduğu söylenebilir (Kavuncu, 2022: 13; Hillen & Noonan, 1998: 22). Bu dönem, başarılı diyalog ve yumuşama stratejilerinin yanı sıra, özellikle kuruluşundan hemen sonraki dönemde (1949-1971) iki kutup arasında gerilim, çatışma, güvensizlik ve diyalog eksikliğine de işaret etmiştir.

İttifak'ın kurucu strateji belgesi olan Kuzey Atlantik Bölgesi'nin Savunması için Stratejik Konsept, NATO'nun temel görevinin saldırıyı caydırmak olduğunu; caydırıcılık başarısız olur ve bir saldırı gerçekleşirse NATO birliklerinin kullanılacağını belirtmektedir. İçyapı, her üyenin kendi kabiliyeti oranında savunmaya katkıda bulunacağı, askeri yapıların birbirini tamamlayacağı ve ittifak üyeleri arasında yeknesaklığın korunacağı düşüncesiyle tasarlanmıştır (Çelikpala, 2014: 78). Anlaşıldığı üzere vurgu güven, karşılıklılık ve sadakat üzerinedir.

Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi işgali, NATO'yu kendi bölgesinin savunmasını sağlamak ve SSCB ile uydularının kapasitesini zayıflatmak şeklinde ikinci bir stratejik hedef geliştirmeye yol açmıştır. Söz konusu stratejik hedef bağlamında NATO, müdahaleye karşı hava, kara ve deniz operasyonlarına ek olarak hava saldırıları düzenleyecektir. Hava saldırılarında müttefikler her türlü silahı kullanacaklardır. Dolayısıyla, stratejik hedeflerin ihtiyaçlar doğrultusunda değiştirilebileceği açıktır.

Süveyş Krizi ve 1956 Macar ayaklanmasının SSCB tarafından şiddetle bastırılmasıyla birlikte Üçüncü Stratejik Konsept'in gerekliliği ortaya çıkmıştır. Kitlel cezalandırma yeni yaklaşımın önemli bir bileşeni olarak öne çıkarılmıştır. Bunu dördüncü stratejik fikir olan Esnek Reaksiyon kavramı takip etmiştir. Kitlel cezalandırma ideolojisi ve Sovyetlerin "*alan dışı*" siyasi ve ekonomik eylemlerinin ittifak üzerindeki etkisi gibi diğer konular ele alınmıştır (Tavukçu, 2021). Bununla birlikte, yaygın misilleme planının ittifak üyelerinin birçoğu tarafından memnuniyetle karşılandığını söylemek mümkündür.

2.2. Kurumsal Dönüşüm

Soğuk Savaş sonrası değişen uluslararası sistem, uluslararası örgütlerin yeniden yapılandırılmasını ve inşa edilmesini gerekli kılmıştır. Bu sürecin bir sonucu olarak, uluslararası sistem yeni dinamiklerin etkisiyle sürekli değişip dönüştüğü gibi, NATO da uluslararası sistemik değişim içinde hem yapısal hem de işlevsel olarak dönüşmektedir. NATO, uluslararası sistemin yeni gereksinimlerine yanıt veren ve küresel sorunlara çözüm arayan, ele aldığı konuları çeşitlendiren ve küreselleşen ve değişen dünya bağlamında uluslararası güvenliğe küresel bir yaklaşım sergileyen uluslararası bir örgüte dönüşmektedir. Siyasi, ekonomik, askeri ve sosyal alanlar gibi çoklu alanlar açısından çok yönlü bir değişim, sürece zorunlu olarak eşlik etmesi gereken değişim ve dönüşümün uluslararası sistem üzerindeki etkilerinde de kendini göstermektedir (Kavuncu, 2022: 7). *‘‘NATO’nun dönüşümünün ele alındığı dört farklı evre vardır: Soğuk Savaş dönemi (1949-1991), Soğuk Savaş’ın erken sonrası (1991-2001), 11 Eylül sonrası (2001-2010) ve 2010 Lizbon Zirvesi ile başlayan zaman dilimi’’* (Tavukçu, 2021). Bu değişim her alana bağlı olarak birçok düzeyde ve farklı boyutlarda gerçekleşse de uluslararası sistem, sürece uygun olarak yapısal bir değişim ve dönüşüm yaşamıştır.

NAC, ittifakı kuran Washington Antlaşmasında yer almaktadır. Savunma Komitesi de antlaşmada adı geçen bir diğer kurumdur. Komite daha önce büyükelçiler ve bakanlar düzeyinde toplanırken, 1957’den itibaren devlet ve hükümet başkanları düzeyinde toplanmaya başlamıştır. Ancak değişim devam etmiş ve 1963 yılında Savunma Planlama Komitesi’nin kurulmasının ardından 1966 yılında Nükleer Savunma İlişkileri Komitesi (NDAC) kurulmuştur (Wenger, 2004: 40). Görüldüğü üzere, Soğuk Savaş dönemi güvenlik odaklı olup bu güvenlik odaklı dönemin üç yönü şu şekilde kategorize edilmektedir. Birincisi, askeri rekabet ve nükleer caydırıcılık söz konusudur. İkincisi, batı (demokrasi) ve doğu (komünizm) blokları arasında sembolik bir ideolojik çatışma yer almaktadır. Üçüncüsü ise ekonomik izolasyondur. Batı ve Doğu bloklarının ekonomik izolasyonu Soğuk Savaş döneminin bir diğer özelliğidir. Her blok, dostlarını ya da uydu hükümetlerini desteklerken ekonomik yaptırımlar ile rakibini zayıflatma çabası içinde olmuştur. Bu geçişin hedeflerini temsil etmek adına NATO, gerekli kurumsal düzenlemeleri oluşturmuştur.

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte, örgütsel ve operasyonel uygulamalarını sürekli değişen güvenlik ortamına uyarlamak, NATO için en önemli önceliklerden biri olmuştur. Soğuk Savaş’ın sona ermesinden bu yana Avrupa’daki güvenlik ortamının değişmiş olması nedeniyle NATO, gelişiminin devamını güvence altına almak ve yeni gelişen durumu ele almak

için gerekli adımları atmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla uzun yıllardır süregelen ortak tehdit sınırlı bir süre için zayıflamıştır. İkinci olarak, Avrupa'daki Sovyet uydusu devletler komünist ideolojilerden demokrasiye geçerek NATO sistemine entegre olmuşlardır. Üçüncüsü, İttifak üyeleri NATO sınırları dışında artan güvenlik tehditlerini bir tehlike olarak algılamaya başlamışlardır (Kavuncu, 2022: 13,14; Tavukçu, 2021; Karaosmanoğlu, 2014: 12-15; Purtaş, 2005: 11-14). NATO 1995 ve 1996'da Bosna Hersek'te görevlere katılmıştır. Bu misyonları 1999'da Kosova ve Sırbistan'a düzenlenen hava harekâtı ve Kosova Gücü (KFOR) ve diğer birçok misyon takip etmiştir. Bu, NATO'nun ittifaka yönelik artan tehditlere karşı koymak için üye ülkelerin sınırları dışında kriz yönetimi operasyonları yürütmeye hazır olduğu anlamına gelmektedir. Sonuç olarak NATO neredeyse tamamen değişime uğramıştır. Gerçek şu ki, kuruluşundan bu yana NATO'nun temel hedefi, müttefiklerinin Batı Avrupa'ya yönelik olası bir Sovyet işgaline karşı askeri tepkilerini koordine etmek ve güçlendirmek olmuştur.

Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasından kısa bir süre sonra, ittifakı yeni bir strateji ve hedeflerle yeniden inşa eden 5-6 Temmuz 1990 tarihli Londra Zirvesi'nde büyümeye yönelik adımlar atılmıştır. Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ni (NACC) kurarak ve yeni bir stratejik fikir benimseyerek, 7-8 Kasım 1991'deki Roma Zirvesi genişlemenin temelini atmıştır. Konseyin görevi, NATO'nun Avrupa-Atlantik bölgesindeki üye olmayan ülkelerle işbirliğini koordine etmektir. Sonuç olarak, 1999 yılında ittifakın stratejik konsepti güncellenmiş ve NATO'nun kuruluşunun 50. yıldönümü olan 23-25 Nisan 1999 Washington Zirvesi'nde Avrupa-Atlantik bölgesinin ortak güvenlik, barış ve istikrarı için yeni bir stratejik çerçeve kabul edilmiştir. Bu konsept ile küresel güvenlik ortamındaki değişikliklere uyum sağlamak için daha fazla dönüşümün gerekliliğine ve diğer uluslararası örgütler ve üye olmayan devletler ile işbirliğinin artırılmasına vurgu yapılmıştır (Kavuncu, 2022: 15; Tavukçu, 2021). Bir başka deyişle, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından yeni strateji ile başlayan değişim ve dönüşüm süreci, 1999 yılında stratejik konseptin kabul edilmesiyle birlikte değişim ve dönüşümün yanı sıra adaptasyon yoluyla sürdürülmüştür. NATO, Avrupa merkezli bir savunma ittifakından küresel bir güvenlik kaynağına dönüşmüştür. Bu değişim, dönüşüm ve adaptasyon sürecinde, 2000'li yıllar hız kazanan yıllar olmuştur. O yıllara ilişkin değerlendirmelere göre NATO dünya çapında bir güvenlik örgütüne dönüşmüştür.

Bilindiği üzere, ABD 11 Eylül terör saldırılarının ardından askeri müdahale, ulus inşası ve Orta Doğu siyasetini değiştirmeye yönelik girişimlerle karakterize edilen *“terörizme karşı uluslararası bir savaş”* başlatmıştır (Tavukçu, 2021; Purtaş, 2005: 11-14). 11 Eylül'ün ardından kitle

imha silahlarının yayılması, terörizm tehdidi, hain devletler ve otoriter devletler, Atlantik ötesi hükümetlerin ve uluslararası örgütlerin çoğunda dikkate alınan konular listesinin en üst sıralarına yükseltmiştir. Bu dönemdeki en önemli değişiklik NATO'nun İttifak alanına değil İttifak dışına daha fazla önem vermeye başlamasıdır. Aralık 2001'de BM Güvenlik Konseyi'nin 1386 sayılı kararı uyarınca Afganistan'daki Taliban hükümetini devirmek ve El-Kaide'yi 11 Eylül vahşeti nedeniyle cezalandırmak için kurulan Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (ISAF), NATO'nun Avrupa dışında uzun vadeli konuşlanmasının en büyük örneğidir. Rusya'nın Ukrayna topraklarına yönelik saldırıları ve Kırım'ı ilhakı bağlamında Ukrayna krizi hem Avrupa hem de İttifak için bir güvenlik tehlikesi oluşturmaya devam etmesi nedeniyle NATO'nun gelişimi olarak nitelendirilebilir.

Kısa bir metin olan İttifak Güvenliği Deklarasyonu, 2-3 Nisan 2009 tarihlerinde gerçekleştirilen ve NATO'nun 60. yıldönümü zirvesi olarak lanse edilen Strasburg Zirvesi'nde yeni stratejik konseptin öncüsü olarak kabul edilmiştir. 19-20 Kasım 2010 Lizbon Zirvesi, NATO'nun bu çerçevedeki en son stratejik konseptinin kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak 2010 fikri ile bir önceki arasında önemli farklılıklar da mevcuttur. Bir faktör, NATO'nun dünya çapındaki yükümlülüklerinin daha fazla dikkat çekmiş olmasıdır (Tavukçu, 2021; Çelikpala, 2014: 94-96; Karaosmanoğlu, 2014: 15-28). Avrupa-Atlantik bölgesinin artık barış içinde olduğu gerçeğine rağmen, metin dünyanın diğer bölgelerinden gelen güvenlik tehditlerinin hala var olduğu temelinde İttifak'ın dünya çapındaki önemini vurgulamaktadır.

“NATO 2030 Raporu” olarak adlandırılan “Yeni Bir Dönem için Birliktelik” konulu bir diğer stratejik konsept de 14-15 Temmuz 2021 tarihlerinde Brüksel'de gerçekleştirilen Zirve sırasında tartışma konusu olmuştur. Sekiz önemli alanda belirli kararlar alınmıştır. Bunlar arasında NATO'nun Transatlantik bir forum olarak genişletilmesi, NATO'nun Avrupa-Atlantik bölgesinin savunma çerçevesi olarak güçlendirilmesi, NATO liderlerinin yeni bir taahhütte bulunması, teknolojik üstünlüğün geliştirilmesi, kurallara dayalı uluslararası düzenin sürdürülmesi için çalışmaların hızlandırılması ve Irak ve Ürdün'ün Ukrayna ve Gürcistan'dan ayrılması yer almaktadır. Öte yandan, zirvede alınan diğer bir önemli karar da iklim değişikliğinin güvenlik üzerindeki etkilerinin önem taşıdığı kabul edilmesidir.

NATO yeteneklerini, çıkarlarını ve operasyonlarını değiştirmek için çaba sarf etmektedir. Bu yaklaşım NATO'ya ortaklıklar kurma amacını da sunmaktadır. Örgüt, antlaşma dışındaki çeşitli coğrafi alanlarda da işlevini geliştirmektedir. Sonuç olarak, Avrupa ve Atlantik bölgesinin ötesindeki uluslarla bireysel olarak işbirliği yapılmaktadır. Bazı önemli NATO üyeleri

bu konuda tereddüt etseler de önceleri temas ülkeleri olarak bilinen ancak daha sonra küresel ortaklar olarak anılan Avustralya, Japonya, Kore Cumhuriyeti ve Yeni Zelanda hükümetleri NATO liderliğindeki operasyonlara askeri katkı sunmakta ve mali taahhütlerde bulunmaktadırlar. Lizbon Antlaşması ile NATO'nun ortaklık stratejisi İttifak'ın en önemli önceliklerinden biri haline gelmiştir. Bir sonraki konferans olan 2012 Chicago Zirvesi'nde Müttefikler işbirliği yoluyla ortak güvenlik sağlama niyetlerini yinelemiştirler (Bağbaşıoğlu, 2016: 216-217). Nasıl ki uluslararası sistem yeni dinamiklerin etkisiyle sürekli evrim geçiriyor ve şekil değiştiriyorsa, NATO da bu sürecin bir sonucu olarak yapısal ve işlevsel değişimler geçirmektedir.

NATO, kuruluşundan bu yana çeşitli reformlardan geçmek ve çok sayıda engeli aşmak zorunda kalmıştır. İttifak'ın işlevi SSCB'nin dağılmasıyla yeniden belirlenmiştir. NATO'nun büyümesinde bir başka dönüm noktası da 11 Eylül terör saldırıları olmuştur. Bu bağlamda NATO, ortaya çıkan güvenlik sorunlarına yanıt verebilmek için görev alanını genişletmekte, yapısal revizasyona gitmekte, yeni ittifaklar kurmakta ve stratejik hedeflerine ulaşmak için yeni araçlar oluşturmaktadır.

3. NATO VE İKLİM GÜVENLİĞİ

NATO artık sadece askeri bir örgüt olmanın ötesinde; siyaset, ekonomi ve çevre dâhil olmak üzere çeşitli alanlarda işbirliğine değer verilen yeni bir düşünce tarzını temsil etmektedir. 1990'lı yıllarda NATO zirvelerinin gündeminde uluslararası sistemdeki değişimler bağlamında ortaya çıkan ve süreçle birlikte çeşitlenen ekonomik, sosyokültürel ve çevresel konuları da içeren geniş bir yelpazede yeni uluslararası güvenlik konuları yer almıştır. Bu konular sadece askeri ve siyasi meselelerle sınırlı değildir. Artık iklim sorunları da söz konusudur. İnsan kaynaklı küresel ısınmanın güvenlik üzerinde olumsuz bir etkisi yer almaktadır. İklim değişikliği, ekosistemlere ve insanların yaşam koşullarına zarar vermenin yanı sıra sınırlı kaynaklar için rekabeti artıracak, kritik altyapının çökmesine neden olacak ve yeni bir jeostratejik senaryo yaratacaktır. İklim değişikliğinin etkileri siyasi karışıklıklara yol açabilir ve ulusal ve dünya çapında gerilimleri artırabilir. Şiddetli hava koşulları güvenlik endişelerini artıracak ve devletin bunları savuşturma yeteneğini aşındıracaktır. NATO, iklim değişikliğinin güvenlik konularıyla ilgili etkilerini tanıma ve ele alma konusunda öncü olma çabası içindedir (Kavuncu, 2022: 13). NATO, siyasi ve askeri kimliğine rağmen iklim değişikliği ve güvenliğini ele almak adına üç boyutlu bir yaklaşım (diplomasi, savunma ve kabiliyet geliştirme) uygulamak için gerekli altyapıya sahiptir. NATO müttefikleri için özgürlük ve güvenlik her zaman siyasi ve askeri yöntemlerle sağlanmaktadır. Haziran 2022'de Madrid

Uluslararası Risk Yönetişim Konseyi... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
Konferansında sunulan ilk İklim Değişikliği ve Güvenlik İlerleme Raporunda iklim değişikliğinin NATO'nun tüm varlıkları, misyonları ve operasyonları üzerinde var olan çok yönlü etkisi ortaya konulmuştur. Ayrıca, NATO'nun yapıları ve operasyonları aracılığıyla sera gazı emisyonlarının azaltılması hedefi belirtilmiştir. Genel Sekreter tarafından belirlenen bu hedefe göre, 2030 yılına kadar azaltımın %45 civarında tutulması ve 2050 yılına kadar net sifıra indirilmesi öngörülmektedir (Rico, 2022: 21-23).

NATO, ilk iklim güvenliği kılavuzunu oluştururken iklim değişikliği müttefiklerin güvenliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olacak belirleyici bir sorun olarak kabul edilmiştir. Strasbourg/Kehl Zirvesi (2009), iklim değişikliğinin tartışıldığı ilk NATO zirvesi olmuştur. Zirve bildirisinde *“İzlanda'nın bir NATO seminerine ev sahipliği yapma ve müttefiklerin iklim değişikliği de dâhil olmak üzere Yüksek Kuzey'deki güvenlik ve emniyetle ilgili gelişmelere olan ilgisini artırma girişimini memnuniyetle karşılıyoruz”* denmiştir (Charron, 2017). 2010 Lizbon Zirvesinde çevresel bozulmanın etkilerinin, özellikle de iklim değişikliğinin belirsizliğin nedenlerinden biri ve alışılmamışın dışında bir tehlike olarak sıralandığı bir bildiri uzmanlardan oluşan bir panel tarafından sunulmuştur. Genel Sekreter, 2022 Stratejik Konsepti üzerinde çalışmak üzere yeni bir uzmanlar ekibi oluşturmuş ve bu ekip düşüncelerini *“NATO 2030: Yeni Bir Çağ İçin Birlikte”* başlıklı raporda paylaşmıştır. Raporda ayrıca iklim değişikliğinin bir risk çarpanı olduğu ve NATO üyeleri için güvenlik ve ekonomik çıkarları açısından önemli sonuçları olduğu ifade edilmiştir. İklim değişikliğinin, müttefikleri belirgin bir şekilde etkilediği yerlerde NATO'nun oynayacağı önemli bir rol olduğu kaydedilmiştir. NATO, Brüksel Zirvesinde uzman paneli tarafından yapılan önerilerden bazılarını içeren iki yayın yayımlamıştır. Bildiriye göre iklim değişikliği ittifakın güvenliğine yönelik tehlikeyi artırmaktadır (Rico, 2022: 20). NATO, iklim değişikliğinin güvenlik üzerindeki etkilerini tanıma ve ele alma konusundaki rolünü ilk kez 2021 Brüksel Zirvesi bildirisinde beyan ve teyit etmiştir. NATO henüz insani güvenlik fikrini benimsememiş olsa da güvenlik kavramı genişleterek ve derinleştirerek çevresel kaygıları ve NATO'nun afet yardımı, çevrenin korunması ve enerji güvenliği konularındaki katılımını dikkate alan yeni bir vizyon benimsemiştir. İklim değişikliği, eski ve yeni güvenlik doktrinlerinin kesişmesi sebebi ile NATO'nun temel sorunlarından birini oluşturmaktadır (Rico, 2022: 11). Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi'nin 20 yılı aşkın bir süredir iklim değişikliği ve güvenliği ile mücadelede en önde gelen güvenlik kurumu olduğunu söylemek mümkündür.

4. ULUSLARARASI RİSK YÖNETİŞİM KONSEYİ RİSK YÖNETİŞİM ÇERÇEVESİ

Bağımsız ve kar amacı gütmeyen özel bir kuruluş olan İsviçre merkezli IRGC 2003 yılında kurulmuştur. Amacı, topluma yönelik büyük ve küresel tehditlerin ele alınmasında hükümetlere, işletmelere, sivil toplum kuruluşlarına ve çeşitli organizasyonlara yardımcı olurken risk yönetiminde kamu güvenini arttırmaktır (bkz. IRGC). Vakıf, insanlardan veya doğal afetlerden kaynaklanan, kapsamı küresel olan, insanların günlük yaşamı, ekonomik, çevresel ve genel olarak sosyal konular üzerinde etkisi olan sorunlara odaklanmaktadır.

Risk kelimesi ve bunun altında yatan istatistikler, politikacılar, göstericiler ve yorumcular tarafından farklı şekillerde kullanılmaktadır. Herhangi bir şey ve herhangi bir şeyin sonuçları hakkında zıt görüşlere sahip olmak isteyenler sıklıkla gerçekleri yaratıcı bir şekilde istismar etmektedir. Olaylar, riskler ve risk yönetimi zorlukları dünyanın her yerinde mevcuttur. İçinde yaşadığımız dünyanın giderek daha karmaşık ve birbirine bağımlı hale gelmesi ve karşı karşıya olduğumuz riskler nedeniyle kamu sektörü, iş dünyası, akademik camia, medya ve tüm toplumda artan bir endişe söz konusudur. Bu endişe Uluslararası Risk Yönetişimi Konseyi'nin kurulmasına yol açmıştır (Renn & Wlaker, 2008: xxiv). Merkezi Cenevre'de bulunan ve özel bir kuruluş olan Uluslararası Risk Yönetişimi Konseyi'nin amacı, sadece insanların sağlık ve güvenliğini değil, aynı zamanda tüm sosyo-ekonomik ve fiziksel çevreyi etkileyen yeni küresel risklerin kavranmasına ve yönetilmesine yardımcı olmaktır (bkz. IRGC). Anlaşıldığı üzere IRGC, risk yönetişimi için bir kavram yaratıcısı, önemli risk endişelerinin tanımlayıcısı ve karar vericilere risk yönetişimi politikalarının tavsiye edicisi olarak işlev görmektedir.

Ortaya çıkan tehlikelerin nasıl fark edildiğini, değerlendirildiğini, yönetildiğini ve iletildiğini yöneten temel fikirler ve mekanizmalar bir grup akademisyen tarafından kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bu sürecin bir sonucu olarak IRGC tarafından risk yönetişimi çerçevesi 2005 yılında oluşturulmuştur. Konsey daha sonra bir dizi uzmandan ve halktan resmi görüş talep etmiş ve çerçeveyi bir dizi farklı vaka çalışması bağlamında kapsamlı bir şekilde gözden geçirmiştir. IRGC'nin yapısı, işlevi, kabiliyeti, hesap verebilirliği, karar alma ve paydaş katılımı dâhil olmak üzere tüm konular, çerçeve planda ele alınmaktadır (bkz. IRGC). Ayrıca, kamu, özel ve sivil sektördeki aktörler tarafından bilimsel bilginin üretilmesi ve kullanılması çağrısında da bulunmaktadır. “*Ön değerlendirme, risk değerlendirmesi, risk karakterizasyon, risk yönetimi ve hayati işlevini vurgulamak için merkeze yerleştirilen risk iletişimi*” çerçeve planının risk yönetimi sürecine ilişkin beş

aşamasıdır (bkz. IRGC). Bireylerin çeşitli risk kaynakları hakkında sahip oldukları endişeler hakkındaki bilgi, değerlendirmenin ana kaygısı olan teknolojinin, doğal olayların veya insani eylemlerin fiziksel etkileri hakkındaki bilgi kadar önemlidir. Riskleri ele almak için kapsayıcı yönetim gereklidir. Sonuç olarak, başta sivil toplum olmak üzere tüm paydaşlar aktif ve anlamlı bir şekilde sürece dâhil edilmelidir. Bu yaklaşım, her paydaşın risk yönetişimi sürecine faydalı bir şeyler sağlayabileceği fikrine dayanmaktadır.

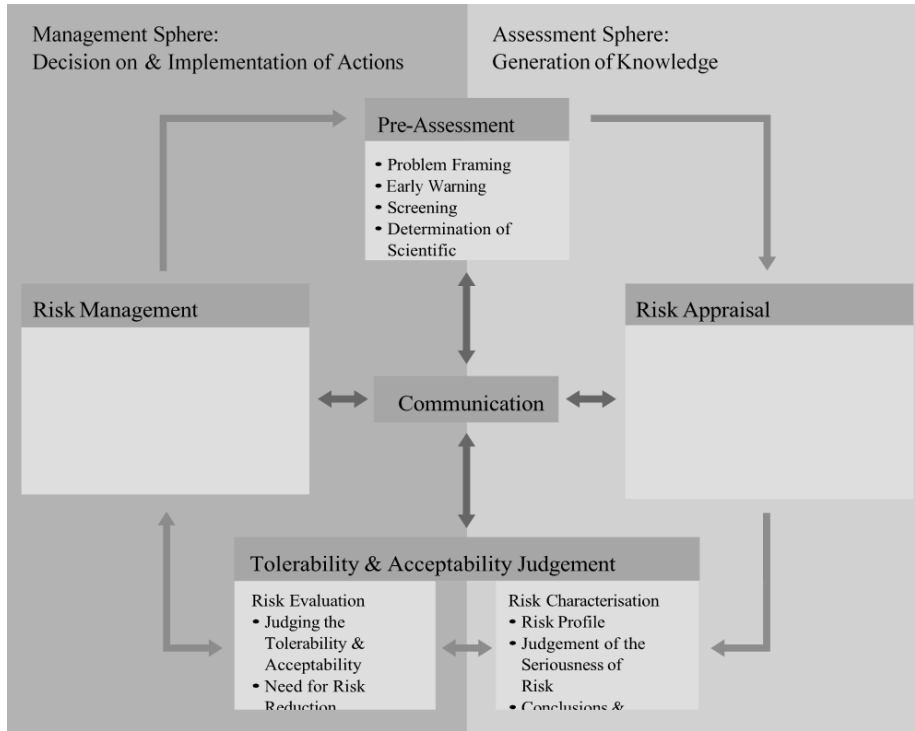
4.1. Stratejik Öngörü Analizi (SFA) ve Gelecekteki İttifak Operasyonları için Çerçeve (FFAO)

Sosyal çevrenin dâhil edilmesi ve riskle ilgili bilgilerin yeni bir şekilde sınıflandırılması, çerçevenin risk alanına yaptığı en önemli iki katkıdır. IRGC paradigması öncelikle, iklim değişikliği bağlamında güvenlik risk yönetişiminin temel yapı taşı olarak NATO ile işbirliği çerçevesinde uygulanabilir. IRGC çerçevesi günümüze değin sadece bir veya birkaç hükümet bakanlığının sorumluluğunda olan ve açıkça tanımlanmış konulara geriye dönük olarak uygulanmıştır (Lippert, 2019: 2). Bu çerçeveye göre devletler, iş dünyası, akademik camia ve kuruluşlar birlikte çalışarak küresel risklerin yönetilmesi için en iyi çözümleri oluşturabilir ve uygulamaya koyabilir, aynı zamanda da kamuoyunun prosedüre olan güvenini artırabilir. Ardından, gerekli düzenlemeleri ve sorgulama gündemlerini geliştirmek için koordineli ve mantıklı bir şekilde çalışabilirler.

Bunun üç temel aşaması vardır: ön değerlendirme, değerlendirme ve yönetim. Ön değerlendirme aşamasının amacı, endişe yelpazesini belirlemektir. Bu endişeler ya belirli bir riskle ya da paydaşlar, toplum, göstergeler, gelenekler veya uygulamalar tarafından risk olarak ele alınacak hususlarla ilişkilidir. Çünkü farklı aktör grupları neyin tehlike teşkil ettiğine dair farklı tanımlara sahip olabilmektedirler. Sonuç olarak, ön değerlendirme aşaması, ilgili tüm tarafların ele alınan risk konularına ilişkin ortak bir anlayışa sahip olması veya bu tarafların neyin risk olarak görüldüğüne ilişkin farklılıklardan haberdar edilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu nedenle aktörler, faaliyetin veya etkinliğin temel amacını kabul etmenin yanı sıra riskin söz konusu amaç üzerindeki beklenen yansımalarını da kabul etmeye hazır olmalıdırlar. Ayrıca, çevredeki bu erken uyarı işaretlerini ve risklerle başa çıkma yollarını gözetmek için mevcut kurumsal araçların incelenmesine yardımcı olan risk işaretlerinin belirlenmesini vurgular. Risk değerlendirme aşaması, risklerin azaltılması ve kontrol altına alınması ile ilgilidir. Riskin değerlendirildiği, potansiyel zararlarının tahmin edildiği, disiplinlerarası analiz edildiği, tanımlandığı ve teyit edildiği aşamadır. Risk yönetimi aşaması ise çözümlerin tasarlanması ve uygulanması gibi risklerle başa çıkma

yollarını içermektedir. Bu aşamanın organize bir karar alma ve uygulama süreci gerektirdiği açıktır.

IRGC'nin temel sorumluluklarından biri, risklerin ve endişelerin anlaşılması ve yönetilmesi konusunda gözetmenleri ve yöneticileri desteklemek ve mevcut risk yönetim sistemlerinin etkinliğini ve görünürlüğünü güçlendirmek için adil ve verimli yöntemleri savunmaktır. IRGC'nin misyonu risk kaygılarının karmaşıklığı, öngörülemezliği ve belirsizliği ile nasıl başa çıkılacağı konusunda yönlendirme ve tavsiyelerde bulunurken, özellikle son zamanlarda gelişen sistemik risklerle ilgili olarak bunların birbirleriyle bağlantıları ve ihlal edici karakterleri konusunda daha fazla farkındalık sağlamaktır. Bilimsel, fiziksel, sosyo-ekonomik ve kültürel gibi tüm yönleri dikkate alan ve aynı zamanda güçlü ve ilgili bir ortak katılımını kapsayan her şeyi kapsayan bir çerçeve oluşturmak IRGC'nin ulaşmayı hedeflediği amaçtır.

Şekil 1. IRGC Risk Yönetişimi Çerçeve Planı

Kaynak: Uluslararası Risk Yönetişimi Konseyi (IRGC). White Paper on Risk Governance Towards and Integrative Approach, 2005: 65.

Söz konusu IRGC paradigmasının NATO bünyesinde uygulanabilmesine ilişkin NATO ACT (NATO Müttefik Dönüşüm Komutanlığı) tarafından yürütülen iki öngörü çalışması (SFA ve FFAO) bu

Uluslararası Risk Yönetişim Konseyi... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
nuktada önem arz etmektedir. Müttefik dönüşüm komutanlığı, 2012 yılından günümüze öngörü girişimlerinde bulunmaktadır. Bu açıdan NATO'nun 2013 yılında yayımladığı stratejik öngörü analizi raporu (SFA), ilk öngörü girişimi olmakla birlikte liderlere ve sorumlulara savunma stratejilerine yol gösterici olması açısından önem taşımaktadır. İlgili rapor, 2015 yılında ara güncelleme almış ve 2017 yılında son versiyonu ile yayımlanmıştır.

İlk girişimin üzerine inşa edilen ikinci girişim ise FFAO'dur. NATO ilgili rapor olan FFAO'nun en son versiyonunu 2018 yılında yayınlamıştır. Ortak SFA/FFAO çabaları NATO stratejik planlaması amacıyla gelecekteki güvenlik ortamının birleşik bir görünümünü oluşturmaya ve kullanmaya çalışmaktadır. SFA gelecekteki stratejik ortamın hatlarını anlamaya çalışmıştır. FFAO ise gelecekteki NATO operasyonları için kavramsal bir çerçeve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu iki girişim birlikte ele alındığında, 2035 yılında NATO için stratejik ortam, senaryolar ve harekât konsepti hakkındaki düşünceleri şekillendirmeyi amaçlamaktadır. SFA ve FFAO, NATO'nun gelecekteki güvenlik ortamına ilişkin uzun vadeli bakış açısını geliştirerek NATO Savunma Planlama Sürecine (NDPP) ve uzun vadeli geleceğin değerlendirilmesini gerektiren diğer NATO ve ulusal süreçlere bilgi sağlamak üzere tasarlanmıştır.

SONUÇ

NATO, Soğuk Savaş dönemi öncesinde Sovyet tehdidine karşı ortak bir savunma örgütü olarak kurulmuştur. Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik ve tehdit algısı bağlamında NATO da amaçları, kapsamı ve misyonu açısından kendisini değişen uluslararası sisteme entegre etmeye çalışmıştır. Her ne kadar eleştiriye maruz kalsa da söz konusu yeni tehditlere karşı çözüm üretme ve temalarını çeşitlendirme çabası içindedir. Soğuk savaş sonrası uluslararası güvenlik sorunlarının küresel boyut kazanması, mevcut sorunları daha da derinleştirmiş ve bu sorunları zirvenin gündemine taşıyan NATO'yu daha küresel odaklı olmaya zorlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden günümüze kadar NATO zirvelerinde ele alınan uluslararası güvenlik sorunlarının çeşitliliği NATO'nun küresel bir güvenlik örgütü olarak geçirdiği evrimi ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle, NATO'nun tartışılan yönleri dışında burada vurgulanmak istenen husus, kendisine ait ajandanın içerik açısından yoğunlaştığıdır.

İklim değişikliğinin güvenlik üzerindeki etkileri giderek artmaktadır. İklim olaylarındaki yoğunluk insanların, toplumların ve hükümetlerin yaşamlarını ve geçim kaynaklarını tehlikeye atmakta, çatışma ve diğer güvenlik sorunlarının ortaya çıkma olasılığını artırmaktadır. NATO üyesi olan ya da olmayan tüm devletler, iklim değişikliğiyle ilgili potansiyel

Uluslararası Risk Yönetişim Konseyi... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
güvenlik senaryolarına hazırlıklı olmalıdırlar. Bu çerçevede IRGC tarafından ortaya konan etkin risk yönetişimi çerçevesi bağlamında risk, toplum, bilim, ekonomi ve diğer konulardaki anlayışları, talepleri, değerleri, olguları ve faktörleri dikkate almak adına önceki yöntemlerden daha kapsamlı ve entegre bir yapı amaçlanmaktadır. Bu noktada SFA ve FFAO öngörü çalışmaları, iklim değişikliğinin güvenlik adına istikrarsızlık yaratan itici faktörleri tespit etmede önem arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle, NATO son on yılda fiziksel çevrenin uluslararası güvenlik üzerindeki olumsuz etkisine varmış ve diğer bölgelerin doğal afetlere ve ilgili krizlere yanıt verme kapasitesinden yoksun olduğu durumlarda ortaya çıkan güvenlik olaylarına kaynak katkısında bulunmaya başlamıştır. Sonuç olarak, NATO'nun iklim değişikliğinin sebep olduğu çevresel ve güvenlik tehditlerine karşı öngörü çalışmaları ortaya koyarak ve önleyici tedbirler olarak merkezi bir rol üstlendiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Aлександр. (2011). Газовая составляющая обеспече ния энергетической безопасности как необходимый компонент конкурентоспособности национальной экономики (The gas component of ensuring energy security as a necessary component of the competitiveness of the national economy). *Journal of Economic Problems*, 3, 34-39.

Atlas, M.İ. (2021). Rusya'nın Enerji Politikaları. (Ed. K. İnat ve B. Z. Özdemir Daşcıoğlu), *Dünya Enerji Trendleri: Rezervler, Kaynaklar ve Politikalar içinde* (ss. 413-427). İstanbul, SETA Kitapları.

Attenborough, D. (2022), "World risks 'collapse of everything' without strong climate action, Attenborough warns Security Council", Erişim tarihi: 01.09.2023, <https://news.un.org/en/story/2021/02/1085452>.

Bağbaşıoğlu, A. (2016). Güncelliğini Yitirmeyen Bir Sorun Olan Yük Paylaşımına Yeni Bir Çözüm Arayışı: Akıllı Savunma ve NATO'. *Akademik Bakış*, 10(19), 209-225.

Baysal, B. & Karakaş, U. (2017). Climate Change and Security: Different Perceptions, Different Approaches. *Uluslararası İlişkiler*, 14(54), 21-44.

Bichikliski, S. & Nas Ç. (2022). Avrupa Birliği'nin Kuzey Akım-2 Projesine Yönelik Yaklaşımı. *Bilge Strateji*, 13(24), 147-166.

Brzezinski, Z. (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books.

- Uluslararası Risk Yönetişim Konseyi... The Meric Journal Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2024
- Çaşın, M.H. & Kısacık, S. (2018). Avrupa Birliği Enerji Hukuku ve Güvenlik Algılamaları. İstanbul: Çağlayan Kitap & Yayıncılık & Eğitim.
- Charron, A. (2017). NATO, Canada and the Arctic. *Canadian Global Affairs Institute*. Erişim tarihi: 14.10.2023. https://www.cgai.ca/nato_canada_and_the_arctic.
- Çelikpala, M. (2014). Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı. *Uluslararası İlişkiler*, 10(40), 75-99.
- Deutsche Welle (DW) (2022). EU's emergency gas plan comes into force. Erişim tarihi: 11.10.2022. <https://www.dw.com/en/eus-emergency-gas-plan-comes-into-force/a-62750725>.
- European Commission Energy (n.d.). (2022). Secure Gas Supplies. 11.08.2022 tarihinde https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-security/secure-gas-supplies_en adresinden alındı.
- Gierczak, B. (2020). The Russo-Ukrainian Conflict. 01.02.2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/349948624_The_Russo-Ukrainian_Conflict/link/6048d78c299bf1e0786d2493/download adresinden alındı.
- Grigas, A. (2017). *The New Geopolitics of Natural Gas*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Hillen, J. & Noonan, M. P. (1998). The Geopolitics of NATO Enlargement. *Parameters*, 28(3), 21-34.
- Gündüz, A. (2015). *Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Karagöl, T. E & Kaya, S. (2014). Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru (GGK). Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 108, İstanbul: Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık A.Ş.
- Karaosmanoğlu, A. L. (2014). NATO'nun Dönüşümü. *Uluslararası İlişkiler*, 10(40), 3-38.
- Kavuncu, S. (2022). Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar XII. (Ed. Aysel Öztürkçü Akçay), *Değişen Uluslararası Sistemde Dönüşen NATO* içinde (ss. 7-22). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Kısacık, S. (2022). "The Energy" as the Most Powerful and Valuable Foreign Policy Instrument of the Russian Federation in the 21st Century. (Ed. S. Kısacık & F. Güçyetmez), *Global Energy and Geopolitical Transformation* içinde (ss. 53-78). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Kısacık, S. & Güçyetmez, F. (2022). European Energy Security: Can the Balanced Energy Mix within the European Union be accomplished in the 21st Century? (Ed. S. Kısacık & F. Güçyetmez), *Global Energy and Geopolitical Transformation içinde* (ss. 93-118). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Kışman, Z. A. & Güleç, Ö. (2021). Uluslararası İlişkiler Açısından Siber Güvenlik ve NATO'nun Siber Güvenlik Stratejileri, *Akademik Açı*, 1(1), 127-154.

Kóczy, L.Á., Csercsik, D. and Sziklai, B.R. (2022). "Nord Stream 2: A prelude to war", *Energy Strategy Reviews*, 44, 1-10.

Kostrzytska, I. (2019). 'Ukraine's Energy Security in the New Geopolitical Context. (Ed. N. Mouraviev & A. Koulouri), *Energy Security Policy Challenges and Solutions for Resource Efficiency içinde* (ss. 123-155). Cham: Palgrave Macmillian.

Lippert, T. H. (2019). *NATO, Climate Change, and International Security: A Risk Governance Approach*. Chicago: Palgrave Macmillan.

Luciani, G. (2015). EU-Russia Gas Blues. *Journal of International Affairs*, 69(1), 19-33.

Mouraviev, N. & Koulouri, A. (2019). Introduction: Towards a Novel Conceptualisation of Energy Security. (Ed. N. Mouraviev & A. Koulouri), *Energy Security Policy Challenges and Solutions for Resource Efficiency içinde* (ss. 1-6). Cham: Palgrave Macmillian.

Purtaş, F. (2005). Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri İlişkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1(2), 7-31.

Renn, O. & Walker, K. D. (2008). *Global Risk Governance: Concept and Practice Using the IRGC Framework*. Netherlands: Springer Netherlands.

Reuters. (2021, 23 Şubat). *David Attenborough to U.N.: 'Climate change a threat to global security, I don't envy you'*. Erişim tarihi: 11.10.2022. <https://www.reuters.com/business/environment/david-attenborough-un-climate-change-threat-global-security-i-dont-envy-you-2021-02-23/>.

Rico, L. G. (2022). *NATO and Climate Change: A Climatized Perspective on Security*. Belfer Center for Science and International Affairs, Erişim tarihi: 14.10.2023. <https://www.belfercenter.org/publication/nato-and-climate-change-climatized-perspective-security>.

Rodríguez-Fernandez, L., Fernandez Carvajal, A.B. & Ruiz-Gomez, L.M. (2020). Evolution of European Union's energy security in gas supply during Russia-Ukraine gas crises (2006-2009). *Energy Strategy Reviews*, 30, 1-9.

Rothe, D. (2016). *Securitizing Global Warming: A Climate of Complexity*. Abingdon: Routledge.

Sabbaghian, A. & Rasooli, R. (2021). Stability Analysis of Russia-EU Energy Relations after the Ukraine Crisis from Perspective of the Interdependence Theory. *Journal of Central Eurasia Studies, Faculty of Law and Political Science*, 14(1), 177-201.

Semercioğlu, H. (2016). Ukrayna Krizi Bağlamında AB-Rusya İlişkilerinin Ekonomi Politikği. *EUL Journal of Social Sciences*, 7 (2), 188-202.

Staten, A. (2022). Russia Spending an Estimated \$900 Million a Day on Ukraine War. 01.03.2023 tarihinde Newsweek: <https://www.newsweek.com/russia-spending-estimated-900-million-day-ukraine-war-1704383> adresinden alındı.

Stevenson, R.B., Nicholls, J. & Whitehouse, H. L. (2017). What is Climate Change Education. *Curriculum Perspectives*, 37(3), 67-71.

Takacsne-Toth, B., Kotek, P. & Selei, A. (2020). Rerouting Europe's gas transit landscape - Effects of Russian natural gas infrastructure strategy on the V4, *Energy Policy*, 146, 1-9.

Tavukçu, S. (2021, 02 Temmuz). NATO'nun Kuruluşu ve Konsept Değişiklikleri: "NATO 2030 Konsepti". Stratejik Düşünce Enstitüsü, Erişim tarihi: 05.09.2023, https://www.sde.org.tr/sinan-tavukcu/genel/natonun-kurulusu-vekonsept-degisiklikleri-nato-2030-konsepti-kose-yazisi-22857#_edn3.

Ullman, R. H. (1983). Redefining Security. *International Security*, 8(1), 129-153.

Wenger, A. (2004). Crisis and Opportunity: NATO's Transformation and the Multilateralization of Détente, 1966-1968. *Journal of Cold War Studies*, 6(1), 22-74.

Woehrel, S. (2009). Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries. *Congressional Research Service*, (26), 1-22.

Yergin, D. (2020). *The New Map: Energy, Climate, and The Clash of Nations*. United Kingdom: Penguin Press.

Yılmaz, S. (2017). Doğal Kaynak Milliyetçiliği Bağlamında Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Bir Dış Politika Aracı Olarak Enerji. (Ed. S. Turan & N. Özkural Köroğlu), Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kuramları ve Sorunlarına Temel Yaklaşımlar için (ss. 113-132). London: Transnational Press London.

Yorkan, A. (2009). Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri. *Bilge Strateji*, 1(1), 24-39.

Yayına Geliş Tarihi:06/04/2024
Yayına Kabul Tarihi:29/04/2024
Online Yayın Tarihi: 30/04/2024

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:8, Sayı:1, Yıl:2024, Sayfa:72-86
ISSN: 2587-2206

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELERİN FEN, TEKNİK, MÜHENDİSLİK VE MATEMATİK (FeTeMM) ALANLARINDAKİ KADIN AKADEMİSYEN TEMSİLLERİ: İSTANBUL İLİ ÖRNEĞİ

Meryem DEMİR GÜLDAL¹
Hakan ALP²
Mehmet Salih ALTIN³

Özet

Akademik yaşamda kadın temsili, özellikle Fen, Teknik, Mühendislik ve Matematik (FeTeMM) gibi disiplinlerde, bilimsel araştırma ve akademik çevrelerde incelenmesi gereken kritik bir olgudur. Bu bağlamda, üniversitelerin kadın akademisyenlerin temsili konusunda kritik bir inceleme alanı olduğu kabul edilmektedir. İşbu çalışma, Türkiye'deki üniversitelerde FeTeMM alanlarında kadın akademisyen temsili mercək altına almaktadır ve özellikle İstanbul ilinde bulunan devlet üniversiteleri üzerine odaklanmıştır. Araştırma, bu üniversitelerdeki kadın akademisyenlerin oransal dağılımını, kariyer seviyelerine göre temsili ve karşılaşılan zorlukları belirlemeyi amaçlamaktadır. Metodoloji olarak, Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi'nden elde edilen verilerin içerik analizi yapılmış ve bu süreçte on devlet üniversitesinde görev yapmakta olan kadın ve erkek akademisyen sayıları karşılaştırılmıştır. Bulgular, FeTeMM disiplinlerindeki kadın akademisyen oranının %42 olduğunu, bu oranın üniversitelerdeki genel kadın akademisyen oranına göre düşük kaldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, kadınların özellikle üst düzey akademik pozisyonlarda – profesör ve doçentlik – daha az temsil edildikleri, fakat daha alt kadrolarda – araştırma görevlisi gibi – nispeten daha yüksek oranlara sahip oldukları belirlenmiştir. Bu çalışmanın

¹ Öğr. Gör., İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa, E mail: meryem.demir@iuc.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-3961-9487

² Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, E mail: hakan.alp@istanbul.edu.tr ORCID No: 0000-0001-9696-8902

³ Bilim Uzmanı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Görsel Kültür Anabilim Dalı, E mail: Mehmet.altin@iuc.edu.tr ORCID No: 0000-0003-4840-9385

Atf/Citation: DEMİR GÜLDAL, M., Alp, H. & Altın, M.S., (2024). Türkiye'de Üniversitelerin Fen, Teknik, Mühendislik ve Matematik (FeTeMM) Alanlarındaki Kadın Akademisyen Temsilleri: İstanbul İli Örneği. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 72-86.

kapsamı, İstanbul'da yer alan devlet üniversiteleri ile sınırlıdır, bu da elde edilen sonuçların genelleştirilmesi konusunda belirli sınırlılıklar oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı, FeTeMM alanlarında kadın temsilinin mevcut durumunu aydınlatmak ve bu konuda görünebilir bir anlayış geliştirmektir. Sonuçlar, FeTeMM alanlarında kadın temsilinin artırılması yönünde somut adımların atılmasının önemini vurgulamakta olup, bu alandaki cinsiyet eşitsizliğini azaltma yolunda politika geliştiricilere ve eğitim kurumlarına yönelik değerli bilgiler sunmaktadır. Bu çalışma, kadın akademisyenlerin karşılaştığı zorlukları ve engelleri daha iyi anlamak ve akademik kariyer yollarında eşitlik sağlamaya yönelik stratejiler geliştirmek için bir temel teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet Temsili, Akademi, Kadın, Yükseköğretim

REPRESENTATION OF WOMEN ACADEMICS IN THE FIELDS OF SCIENCE, TECHNOLOGY, ENGINEERING, AND MATHEMATICS (STEM) AT UNIVERSITIES IN TURKEY: THE CASE OF ISTANBUL PROVINCE

Abstract

Women's representation in academic life, especially in disciplines such as Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM), is a critical phenomenon that needs to be examined in scientific research and academic environments. In this context, universities are considered to be a critical area of examination regarding the representation of female academics. This study focuses on the representation of female academics in STEM fields in universities in Turkey, with a particular focus on state universities in Istanbul. The research aims to determine the proportional distribution of female academics in these universities, their representation according to career levels, and the challenges they face. Methodologically, a content analysis of data obtained from the Higher Education Information Management System was conducted, comparing the numbers of female and male academics working in ten state universities during this process. The findings reveal that the ratio of female academics in STEM disciplines is 42%, which is lower than the general ratio of female academics in universities. Additionally, it was determined that women are less represented in higher academic positions – such as professor and associate professor – but have relatively higher ratios in lower positions – such as research assistants. The scope of this study is limited to state universities in Istanbul, which creates certain limitations regarding the generalization of the findings. The aim of the research is to shed light on the current state of women's representation in STEM fields and to develop a visible understanding in this regard. The results emphasize the importance of taking concrete steps to increase women's representation in STEM fields, providing valuable information to policymakers and educational institutions towards reducing gender inequality in this area. This study serves as a foundation for better understanding the challenges and obstacles faced by female academics and for developing strategies to ensure equality in academic career paths.

Keywords: Gender Representation, Academia, Women, Higher Education

GİRİŞ

Kadınların akademik kariyer yollarında karşılaştıkları engeller, toplumsal cinsiyet rollerinin akademik yaşam üzerindeki yoğun etkileri ve erkek egemen toplum yapısının kadın akademisyenler üzerindeki muhtemel etkileri, Türkiye'deki yükseköğretimdeki cinsiyet eşitsizliğinin anlaşılmasında kritik konulardır. Eğitim ve kariyer inşasında cinsiyetin rolü, özellikle Fen, Teknik, Mühendislik ve Matematik (FeTeMM) alanlarında kadınların karşılaştığı zorlukların köklerini aydınlatmada önem arz etmektedir.

Türkiye'de kadınların akademik kariyerlerinde ilerlemesi, geleneksel cinsiyet rolleri ve bu rollerin yarattığı beklentiler nedeniyle engellenmektedir. Erken eğitim dönemlerinden itibaren kız çocuklarının FeTeMM gibi alanlara yönlendirilmesinin yetersizliği, kariyer basamaklarında yükselirken yaşanan cinsiyet temelli önyargılar ve kadın akademisyenlerin çalışma ortamlarında yeterince desteklenmemesi gibi konular, kadınların bu alanlardaki düşük temsiline neden olmaktadır. Akademik yaşamın her aşamasında kadınların maruz kaldığı bilinçli ya da bilinçsiz ayrımcılık, bu alandaki cinsiyet eşitsizliğinin devam etmesi riskini ortaya çıkarmaktadır.

Kadın akademisyenlerin kariyer yollarında yaşayabilecekleri zorluklar arasında, iş ve özel yaşam dengesini kurma baskısı, anne olma ve bakım veren rollerinin profesyonel gelişim üzerindeki etkisi ve akademik liderlik pozisyonlarına ulaşmada karşılaşılan engeller yer almaktadır. Bu zorluklar, akademik performans ve kariyer ilerlemesi üzerinde doğrudan ve dolaylı yollardan etkili olmaktadır.

Ayrıca, kadınların FeTeMM alanlarında temsiline düşük olması, bu alanlarda geliştirilen araştırma ve uygulamaların çeşitliliğini ve kapsamını sınırlayarak, topluma ve bilim dünyasına olan katkılarını da azaltmaktadır. Böyle bir durum, bilimin ilerlemesi ve toplumsal gelişim için ciddi bir kayıp anlamına gelmektedir.

İşbu çalışma, Türkiye’deki üniversitelerde FeTeMM alanlarında kadın akademisyen temsiline mercek altına almaktadır ve özellikle İstanbul ilinde bulunan devlet üniversiteleri üzerine odaklanmıştır. Araştırma, bu üniversitelerdeki kadın akademisyenlerin oransal dağılımını, kariyer seviyelerine göre temsiline ve karşılaşılan zorlukları belirlemeyi amaçlamaktadır. Metodoloji olarak, Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi'nden elde edilen verilerin içerik analizi yapılmış ve bu süreçte on devlet üniversitesinde görev yapmakta olan kadın ve erkek akademisyen sayıları karşılaştırılmıştır.

Bu çalışma, Türkiye’de yükseköğretimde cinsiyet temsilinin mevcut durumunu ve bunun akademik kariyer yolları üzerindeki etkilerini hem akademik hem de toplumsal perspektiften analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu analiz, kadın akademisyenlerin kariyerlerini ilerletirken karşılaştıkları zorlukların anlaşılmasına ve bu zorlukların üstesinden gelinmesine yönelik stratejiler geliştirilmesine katkı sağlama amacını taşımaktadır.

1. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ AÇISINDAN KADIN KAVRAMI

Cinsiyet kavramının biyolojik temellere dayandığı kabul edilse de bireyin kendini nasıl algıladığı, ifade ettiği ve toplum içindeki davranışlarının büyük ölçüde sosyal normlar ve kültürel beklentiler tarafından şekillendirildiği görülmektedir. Sosyal normlar; bireylerin güdüleri, davranışları ve yerine getirmesi beklenen roller açısından kadın ve erkek arasında belirgin farklılıklar yaratmaktadır. Özellikle toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin cinsiyetlerine atfedilen özellikler ve beklentiler aracılığıyla, kadın ve erkeklerin sosyal hayatta nasıl konumlandırıldığını belirlemektedir.

Toplumsal cinsiyet rolleri, çocukların erken yaşlardan itibaren öğrendikleri ve içselleştirdikleri sosyal normlar ve değerler yoluyla aktarılmaktadır. Bu roller, bireylerin eğitim, işgücüne katılım, ev içi sorumluluklar ve kamusal alanlardaki varlıkları gibi çeşitli yaşam alanlarında nasıl davranmaları gerektiğini şekillendirmektedir. Erkekler genellikle liderlik, rekabetçilik ve bağımsızlık gibi özelliklerle ilişkilendirilirken, kadınlar şefkat, yardımseverlik ve aileye yönelik sorumluluklar gibi özelliklerle tanımlanmaktadır. Bu kalıp yargılar (stereotipler), bireylerin potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmelerine engel olabilecek sınırlayıcı etkilere sahiptir (Bal, 2014; Connel, 1998; Elçik, 2016).

Araştırmalar, toplumsal cinsiyet rollerinin bireylerin kariyer seçimleri, akademik ilgi alanları ve mesleki başarıları üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermektedir. Örneğin; Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik (FeTeMM) alanlarında kadınların az temsil edilmesi, bu alanlarda erkeklerin daha uygun görüldüğüne dair toplumsal inançlarla ilişkilendirilebilmektedir. Benzer şekilde, liderlik pozisyonlarında kadınların daha az bulunması, liderlik özelliklerinin erkeklerle daha çok özdeşleştirilmesinden kaynaklanabilmektedir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmak için, bu stereotipik rollerin kırılması ve her iki cinsiyetin de eşit fırsatlara sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin aşılması, bireylerin yetenekleri ve ilgi alanları doğrultusunda serbestçe gelişmelerine olanak tanıyacak ve daha adil bir toplumun inşasına katkıda bulunacaktır.

2. CİNSİYET TEMELLİ ÖNYARGI VE AYRIMCILIĞIN İNCELENMESİ

Önyargılar genellikle, bireylerin veya toplulukların diğer gruplara yönelik oluşturdukları olumsuz yargılar ve düşüncelerle ilişkilendirilmektedir. Bu olumsuz yargılar, genelde gerçek deneyimlere dayanmayıp, kişisel algı ve duygusal tepkilere bağlı yanlış inançlardan kaynaklanmaktadır. Önyargı; kişisel deneyimlerin, var olan inanışların ve dedikodu temelli bilgilerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Zamanla ve farklı kaynaklardan sürekli beslenerek toplumsal bir boyut kazanan önyargılar, toplumun belirli kesimlerine, özellikle kadınlara yönelik genelleştirilmiş yargıları içermekte; basit varsayımlar üzerinden kadınlara yönelik yaygın önyargıları pekiştirmektedir.

Bireysel ya da toplumsal düzeydeki önyargılar, hedef alınan kişi veya gruplara karşı tarafsız bir tutum sergilenmesini engellemektedir. Önyargıların toplumsal boyutta olması; toplumsal normların adil davranmayı üretmesini veya hoşgörüyü zorlayıcı bir hal alabilmektedir. Ön yargının belirgin özellikleri; Aşırı genelleme, ön yargıyla hareket etme, bireysel farklılıkları görmezden gelme ve klişelerle düşünme olup cinsiyet temelli önyargılar; cinsiyetler arasındaki farklılıklar, kadın ve erkeklerin hangi davranış ve görünümlere sahip olması gerektiği, cinsler arası beklenen farklılıklar ve davranış kalıpları hakkında toplumsal inançları ifade etmektedir (Erkal, 2004; Harlak, 2000; Mitchell, 1992).

Ayrımcılık, önyargıların pratikteki ifadesidir ve çoğunlukla etnik ve ırksal ilişkiler bağlamında sosyolojik çalışmalarda incelenmektedir. Ayrımcılık, "öteki" ne yönelik davranış biçimlerini belirtmekte ve etnosentrizmin bir yansıması olarak, dış gruplardan hoşlanmamayı içermektedir. Ayrımcılık hem açık hem de gizli biçimlerde meydana gelebilmektedir. Herkese açık olan bir hakkın, belirli kişi veya gruplardan esirgenmesi ayrımcılığın bir örneğidir veya işe alım süreçlerinde, farklı etnik veya kültürel kökenlerden gelen bireylere karşı gösterilen çekingenlik de ayrımcılık olarak değerlendirilebilmektedir. Tarih boyunca kadınlara, etnik azınlıklara ve dışlanmış diğer gruplara yönelik yaygın olarak yapılmış ayrımcılık pratiklerine bakıldığında, daha detaylı incelenebilecek pek çok ayrımcılık biçimi ve nesnesi ortaya çıkartılabilmektedir.

3. KADIN VE KARIYER SORUNSAI

Sanayi devriminin getirdiği değişikliklerle birlikte tarımsal toplum yapısından sanayileşmiş toplum düzenine geçiş yaşanmış ve bu süreçte iş yerleri ile evler arasındaki sınırlar belirginleşmiştir. Bu dönemde kadınlar, evin dışına çıkarak ücretli iş gücü piyasasına katılmaya başlamışlardır. Kamusal ve özel alan ayrımı netleştikçe, kadınlar daha ziyade özel alana, erkekler ise kamusal alana atanmış ve bu durum, kadınların kamu alanında çeşitli eşitsizliklerle yüzleşmelerine yol açmıştır. İş yaşamında erkeklerle kıyaslandığında geride kalan kadınlar, genellikle daha düşük ücretlerle çalışmak durumunda kalmış ve bu durum, emeklerinin tam karşılığını alamamalarına sebep olmuştur (Kymlicka, 2006: 535).

Sanayi devrimiyle başlayan ve hızla gelişen üretim süreçleri, kadın ve erkek emeğinin kullanımında dönüşümü tetiklemiştir. Bu dönemde, erkek işgücünün sanayi sektörüne yönelmesiyle birlikte kadınlar da giderek artan oranlarda ücretli işgücüne katılmışlardır. Ancak bu katılım, eşitsiz ücretlendirme ve sınırlı kariyer fırsatları gibi sorunlarla gölgelenmiştir. Kadınlar genellikle düşük ücretli ve düşük statülü işlerde yoğunlaşmış, bu da cinsiyet tabanlı iş bölümünün pekişmesine ve ekonomik eşitsizliklerin derinleşmesine yol açmıştır. Kadınların işgücüne katılımları artmış olsa da, bu katılımın niteliği ve karşılığı genellikle erkek meslektaşlarına göre daha düşük kalmıştır. Bu durum, kadınların toplumsal ve ekonomik eşitliğe tam anlamıyla ulaşmasını engelleyen temel bir faktör olarak kalmıştır.

II. Dünya Savaşı sırasında erkek işgücünün cephelere yönelmesiyle birlikte, kadınlar zorunlu olarak üretim süreçlerinde aktif roller üstlenmişlerdir. Bu durum, savaşın getirdiği işgücü açığını kapatmanın yanı sıra, kadınların işgücüne katılımının artmasına önemli bir zemin hazırlamıştır. Savaş sonrası dönemde, kadınların işgücüne katılımını teşvik eden bir dizi ekonomik ve sosyal değişiklik yaşanmıştır. Eğitim olanaklarının genişlemesi, kadınların daha yüksek eğitim seviyelerine erişimini sağlamış ve bu durum, onların daha nitelikli işlere yönelmelerine olanak tanımıştır (Kılıç ve Öztürk, 2014;110-111).

Ücretlerdeki artış ve yaşam standartlarının yükselmesi, kadınların ekonomik bağımsızlık arzularını güçlendirmiş ve işgücüne katılımlarını daha cazip hale getirmiştir. Teknolojik gelişmeler, özellikle ev içi işlerde zaman ve emek tasarrufu sağlayarak, kadınların işgücü piyasasına katılımını kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda, doğum oranlarının azalmasıyla birlikte, kadınların çocuk bakımı gibi sorumlulukları azalmış ve bu durum, profesyonel kariyerlere daha fazla zaman ve enerji ayırmalarına imkan tanımıştır. Bu faktörlerin birleşimi, kadınların işgücüne katılımının artmasına

ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına olanak sağlamıştır. Ancak bu süreç, aynı zamanda kadın ve erkek arasındaki ücret farklılıkları, kariyer ilerleme fırsatları ve iş yerinde cinsiyet ayrımcılığı gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, kadınların işgücüne katılımının artması, sadece ekonomik ve sosyal değişimlerin bir sonucu olarak değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları açısından da önemli bir adım olarak görülmelidir. Bu dönüşüm, kadınların toplumdaki rolünü yeniden tanımlamış ve onlara daha geniş bir sosyal ve ekonomik hareket alanı sunmuştur.

3.1. Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı

Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı, tarım, sanayi ve hizmet sektörleri arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Tarım sektöründe çalışan kadınların büyük bir çoğunluğu, ücretsiz aile işçisi olarak çalışırken, sanayi sektöründe kadın emeği, özellikle düşük getirili ve yoğun emek gerektiren tekstil ve tütün gibi imalat işlerinde yoğunlaşmaktadır. Hizmet sektöründe ise, kadınlar genellikle bankacılık, sigortacılık ve satış gibi, niteliği daha düşük kabul edilen işlerde görev almaktadırlar. Bu durum, kadınların iş hayatında karşılaştıkları cinsiyet ayrımcılığının ve iş bölümünün somut bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadınların nitelikli işlerde, özellikle de kanun yapıcı, üst düzey yönetici, müdür ve şef gibi yüksek sorumluluk gerektiren pozisyonlarda istihdam edilme oranı oldukça düşüktür. Bu durum, toplumda cinsiyet temelli iş bölümü algısının devam ettiğini ve kadınların teknik bilgi gerektiren alanlarda erkeklere kıyasla daha az tercih edildiğini göstermektedir. Kadın ve erkekler, aynı eğitim ve beceri düzeyine sahip olsalar bile, iş hayatında farklı pozisyonlara yerleşmekte ve kadınlar üst yönetim pozisyonlarına erkekler kadar ulaşamamakta, bu da terfi süreçlerinde cinsiyete dayalı ayrımcılığa işaret etmektedir.

Üst yönetim kademelerindeki cinsiyet oranının düşüklüğü, Türkiye'de "*cam tavan*" problemine dikkat çekmektedir. Cam tavan, kadınların kariyerlerinde belirli bir seviyenin ötesine geçmelerini engelleyen görünmez bariyerler olarak tanımlanmaktadır. Bu, kadınların profesyonel kariyerlerinde karşılaştıkları önemli bir engel olarak, toplumsal cinsiyet eşitliği ve işgücü piyasasındaki adaletin sağlanması açısından ele alınması gereken bir meseledir. Bu kapsamda, kadınların işgücüne daha adil ve eşit koşullarda katılımını sağlayacak politikaların geliştirilmesi ve uygulanması, ekonomik kalkınma ve toplumsal refahın artırılması açısından hayati önem taşımaktadır. Kadınların iş hayatındaki eşitsizliklerinin giderilmesi, sadece kadınlar için

değil, toplumun geneli için de olumlu sonuçlar doğuracaktır (Albrecht, 2003; Çiçekli, 2019; Hutson, 2010).

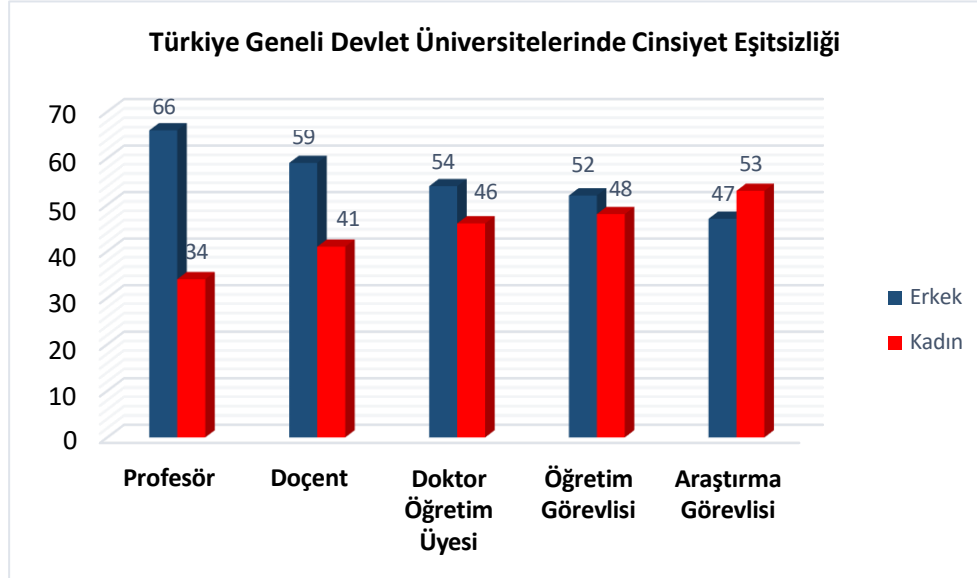
3.2. Üniversitelerin Fen, Teknik, Mühendislik ve Matematik (FeTeMM) Alanlarında Kadın Temsili

Son yıllarda bilim ve teknolojinin hızlı gelişimi *Fen, Teknik, Mühendislik* ve *Matematik* (FeTeMM) alanlarındaki eğitiminin daha fazla ön plana çıkmasına yol açmıştır. Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de bu alanlarda kadın temsillerin azlığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki üniversitelerin FeTeMM alanlarındaki kadın akademisyen temsillerinin araştırılmasıdır. Çalışmanın evrenini Türkiye’deki üniversiteler, örneklemini ise İstanbul ilinde yer alan 10 devlet üniversitesi oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi’nden elde edilmiştir. Veriler içerik analiziyle analiz edilmiştir. Türkiye genelinde bulunan tüm devlet üniversitelerinde toplam 154192 akademisyen bulunmaktadır. Bu akademisyenlerin %45’i kadın akademisyendir. Örnekleme yer alan İstanbul’daki 10 devlet üniversitesinde bulunan 16098 akademisyenin %51’i kadındır. İstanbul’daki 10 devlet üniversitesinde *Fen, Teknik, Mühendislik* ve *Matematik* (FeTeMM) alanlarında eğitim yapan birimlerinde toplam 4773 akademisyen bulunmaktadır. Bu akademisyenlerin %42’si kadındır. *Fen, Teknik, Mühendislik* ve *Matematik* (FeTeMM) alanlarında yükseköğretimde görev yapan akademisyenlerde kadın temsiller azınlıkta olduğu görülmüştür.

Yöntem: Çalışmada nitel araştırma yöntemi doküman incelemesi deseni kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi ayrıntılı konuların çalışılması için elverişlidir (Patton, 2018:4). Çalışmanın evrenini Türkiye’deki üniversiteler, örneklemini ise İstanbul ilinde yer alan 10 devlet üniversitesi oluşturmaktadır. Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi’nden elde edilen verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi hacimli verileri temel anlamlarını tespit etmeye yönelik bir indirgeme girişimidir (Patton, 2018:452). İstanbul ilinde yer alan İstanbul Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstanbul Teknik Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Galatasaray Üniversitesi, Türk-Alman Üniversitesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi FeTeMM alanında eğitim veren enstitü, fakülte ve meslek yüksekokulunda görev yapan kadın akademisyenler incelenmiştir.

Türkiye’de devlet üniversitelerinde görev yapan akademisyenlerin %55’i erkek, %45’i kadındır. Şekil 1’ e göre toplam 31245 profesörün %66’sı erkek, %34’ü kadındır. 21296 doçentin % 59’u erkek, %41’i kadındır. 34363

doktor öğretim üyesinin % 54’ü erkek, %46’sı kadındır. 29479 öğretim görevlisinin %52’si erkek, %48’i kadındır. 37536 araştırma görevlisinin %47’si erkek %53’ü kadındır.

Şekil 1: Üniversitelerde cinsiyet eşitsizliği (%)

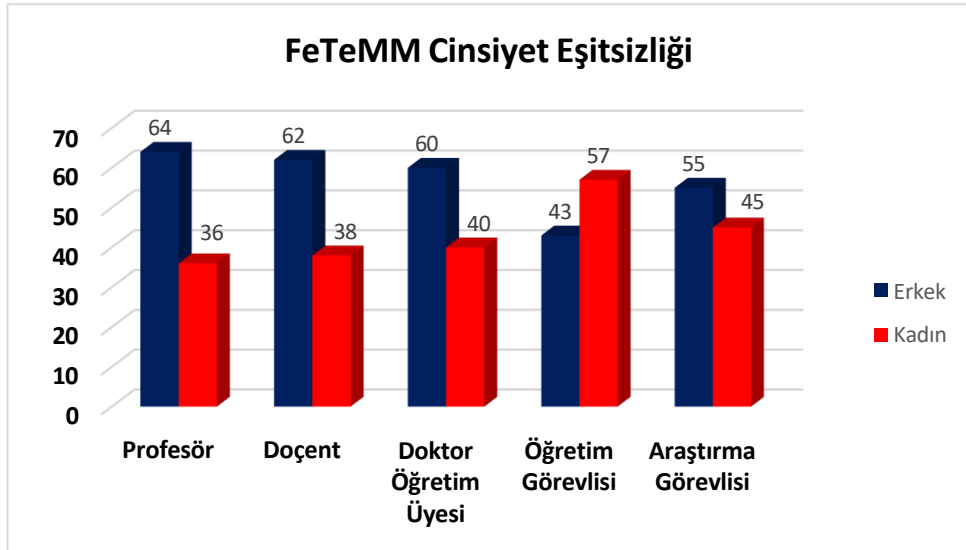
Çalışmanın örnekleminde yer alan İstanbul Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstanbul Teknik Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Galatasaray Üniversitesi, Türk-Alman Üniversitesi ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi’nde görev yapan akademisyenlerin %49’u erkek, %51’i kadındır. Tablo 1’de bu üniversitelerdeki akademisyenlerin sayısı verilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde kadın temsillerin en fazla öğretim görevlisi kadrosunda yer aldığı görülmüştür. Galatasaray Üniversitesi’nde görev yapan öğretim görevlilerinin %21’i erkek, %79’u kadındır. Dikkat çeken bir diğer bulgu ise profesör kadrosunda kadın temsil sadece Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’nde fazla olduğu bulgulanmıştır.

Türkiye’de
Tablo 1: Üniversitelere Göre Akademisyen Sayıları
 The Meric Journal Cilt:8, Sayı:1, Yıl:2024

Mimar Sinan Güzel Sanatlar	Marmara Üniv.	İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa	İstanbul Üniv.	İstanbul Teknik Üniv.	İstanbul Medeniyet Üniv.	Galatasaray Üniv.	Boğaziçi Üniv.	Üniversite Adı	
69	508	360	538	351	141	28	122	E	Profesör
45	56	61	59	62	70	50	59	%	
84	399	230	469	216	61	28	85	K	
55	44	39	41	38	30	50	41	%	Doçent
36	230	137	188	183	73	16	65	E	
37	48	49	43	66	53	38	55	%	
61	245	141	251	95	64	26	53	K	Dr. Öğr. Üyesi
63	52	51	57	34	47	62	45	%	
79	315	148	331	220	142	26	96	E	
42	49	44	48	61	47	51	56	%	Öğretim Görevlis i
107	334	189	352	141	158	25	74	K	
58	51	56	52	39	53	49	44	%	
33	120	96	159	186	43	15	49	E	Araştırm a görevlisi
34	35	48	37	39	38	21	30	%	
64	222	104	274	289	70	55	162	K	
66	65	52	63	61	62	79	70	%	
53	324	281	431	375	117	40	146	E	
46	42	46	49	51	41	48	53	%	
61	449	330	451	363	171	43	131	K	
54	58	54	51	49	59	52	47	%	

Türk-Alman Üniv.	13	65	7	35	14	67	7	33	38	54	33	46	27	30	63	60	84	58	62	42
Yıldız Teknik Üniv.	252	60	166	40	160	56	125	44	150	53	134	47	107	38	177	62	249	52	233	48

Örnekleme yer alan üniversitelerde kadın akademisyen sayısı fazla olmasına rağmen FeTeMM alanlarındaki (mühendislik, uygulamalı bilimler, teknoloji, teknik bilimler, fen) akademisyenlerin %58’i erkek, %42’si kadındır. FeTeMM alanlarındaki 1238 profesörün %64’ü erkek, %36’sı kadındır. 671 doçentin %62’si erkek, %38’i kadındır. 922 doktor öğretim üyesinin %60’ı erkek, %40’ı kadındır. 508 öğretim görevlisinin %43’ü erkek, %57’si kadındır. 1465 araştırma görevlisinin %55’i erkek, %45’i kadındır (Şekil 2).

Şekil 2: FeTeMM cinsiyet eşitsizliği (%)

FeTeMM alanlarında görev yapan akademisyenlerin % oranlarına bakıldığında profesör, doçent, doktor öğretim üyesi ve araştırma görevlisi kadrolarında erkek akademisyen sayısı fazladır. Bulgularda FeTeMM alanlarında sadece öğretim görevlisinde kadın temsili fazladır.

3.3. Analiz

Bu araştırma ile Türkiye’deki üniversitelerin FeTeMM alanlarındaki kadın akademisyen temsilleri incelenmiştir. Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi içerisinde öğretim elemanı istatistikleri yer almaktadır. Araştırmanın bulgularına göre devlet üniversitelerinde görev yapan akademisyenlerin %55’i erkek, %45’i kadındır. Örneklem seçilen İstanbul Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstanbul Teknik Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Galatasaray Üniversitesi, Türk- Alman Üniversitesi ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi’nde görev yapan akademisyenlerin %49’u erkek, %51’i kadındır. Araştırmaya alınan üniversitelerde görev yapan erkek ve kadın akademisyen oranının yakın olmasına karşın FeTeMM alanlarındaki kadın akademisyen temsillerinin düşük oranı saptanmıştır. FeTeMM alanlarındaki akademisyenlerin %58’i erkek, %42’si kadındır. Yapılan araştırmaya paralel olarak kadınların özellikle girişimcilik ve FeTeMM gibi alanlarda yeterince temsil edilmediği tespit edilmiştir (Elliott, Mavriplis ve Anis, 2020:45). Broadley (2015:1) çalışmasında son yıllarda FeTeMM alanına daha fazla önem verilmesine rağmen kadınların bu alana katılımının düşük olduğunu belirtmiştir. Kadınların FeTeMM alanına yönelik tutumlarıyla cinsiyet eşitsizliği arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (Stoet ve Geary, 2018:1). Erkekler matematik ve fenne ilişkin alanlarda kariyer yapmaya daha istekli oldukları görülmektedir (Fredricks, vd., 2018:1). Kadınların bu alanlara eğilmeme nedeni örtük cinsiyet varlığı olabilir (Smeding, 2012:617). Ayrıca FeTeMM kariyerlerinde erkek egemenliği, kadın rol model eksikliği, kariyer fırsatlarına yönelik farkındalık yetersizlikleri de etkili olabilir (Swafford ve Anderson, 2020:11). Kadınların FeTeMM alanlarında kariyer seçmeleri için farkındalıklarının artırılması gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye’deki üniversitelerin FeTeMM alanlarında kadın akademisyen temsili incelenmiştir. İstatistikler, öğretim üyesi dağılımında cinsiyet eşitliğine yakın bir oran sergilese de FeTeMM disiplinlerindeki kadın oranlarının hala düşük olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, söz konusu disiplinlerde kadınların varlığının artırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Öncelikle, akademik camiada kadınların daha etkin bir temsilini sağlamak için, eğitim programlarının ve işe alım süreçlerinin cinsiyet eşitliğine duyarlı hale getirilmesi gerekmektedir. Üniversitelerdeki ders içerikleri, toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren değil, sorgulayan ve çeşitliliği teşvik eden yönde yeniden yapılandırılmalıdır. Ayrıca, akademik kariyer ilerlemesi konusunda cinsiyet ayrımcılığını önleyecek

mekanizmaların oluşturulması ve şeffaflığın artırılması büyük önem taşımaktadır. Kariyer fırsatlarına yönelik farkındalık çalışmaları, özellikle genç araştırmacılar ve öğrenciler arasında bilinçlendirme ve mentörlük programları ile desteklenmelidir. Kadın akademisyenler için rol model olabilecek, bu alanda başarılı kadınların kariyer yollarını ve başarı hikayelerini öne çıkaran etkinlikler düzenlenmelidir. Bu tür etkinlikler hem öğrencilere ilham vermek hem de akademik kadınlar arasında profesyonel ağ oluşturmak açısından değerlidir.

Eğitim politikalarında ve üniversite yönetimlerinde, kadınları FeTeMM alanlarına çekmek ve bu alanlarda tutmak için yapısal destekler sunulmalıdır. Örneğin, çocuk bakımı hizmetleri ve esnek çalışma saatleri gibi destekler, kadınların çalışma yaşamı ile kişisel yaşamlarını daha iyi dengelemesine yardımcı olabilecektir. Akademik yayınlarda cinsiyet eşitliği temalı özel sayılar ve konferans oturumları düzenleyerek bu konunun sürekli gündemde tutulması ve akademik tartışmaların teşvik edilmesi de önerilmektedir. Araştırma fonları ve burs programları, cinsiyet eşitliği ve kadın temsiliğini artıracak projelere öncelik vererek, bu alandaki çalışmaları desteklemeli ve teşvik etmelidir. Bu stratejik yaklaşımlar, akademiye cinsiyet eşitliğini desteklemek ve kadınların FeTeMM alanlarındaki temsiliğini güçlendirmek uygun başlangıçlar sunacaktır.

KAYNAKÇA

Albrecht, J., Bjorklund, A., Vroman, S. (2003). Is There A Glass Ceiling in Sweden?, *Journal Of Labor Economics*, 21(1), 144-177.

Bal, M. D. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış, *KASHED*, 1(1):15-28.

Broadley, K. (2015). Entrenched gendered pathways in science, technology, engineering and mathematics: Engaging girls through collaborative career development. *Australian Journal of Career Development*, 24(1), 27–38.

Connel, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, Çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Çiçekli, E (2019). Kadın Olma ve Yönetici Olma Arasındaki Negatif İlişki: Türkiye’de Cam Tavan Üzerine Görgül Bir Çalışma, *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 15(1), 143-155.

Elçik, G. (2016). Beden, İki Nokta Üst Üste. D. F. Saygılıgil içinde, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (s.185-2010). İstanbul: Dipnot Yayıncılık.

Elliott, C., Mavriplis, C., & Anis, H. (2020). An entrepreneurship education and peer mentoring program for women in STEM: mentors’ experiences and perceptions of entrepreneurial self-efficacy and intent. *International Entrepreneurship and Management Journal* 16, 43-67. <https://doi.org/10.1007/s11365-019-00624-2>.

Erkal, Mustafa E., (2004), *Sosyoloji*, İstanbul: Der.

Fredricks, J. A., Hofkens, T., Wang, M., Mortenson, E. & Scott, P. (2018). Supporting girls’ and boys’ engagement in math and science learning: A mixed methods study. *Journal of Research in Science Teaching*, 55(2), 271–298.

Harlak, H. (2000), *Önyargular, Psikososyal Bir İnceleme*, İstanbul: Sistem.

Mitchell, J. and A. Oakley, (1992), *Kadın ve Eşitlik*, İstanbul: Pencere.

Hutson, B. (2010). Overcoming Gender Differences, Black Enterprise, *Academic Research Library*, 40-56.

Kılıç, D. ve Öztürk S. (2014). “Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama” *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 1, 107-130.

Kymlicka, W. (2006). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, (Çev. E. Kılıç), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Smeding, A. (2012). Women in science, technology, engineering, and mathematics (STEM): An investigation of their implicit gender stereotypes and stereotypes’ connectedness to math performance. *Sex Roles* 67, 617–629.

Stoet, G. & Geary, D. C. (2018). The gender-equality paradox in science, technology, engineering, and mathematics education, *Psychological Science*, 29(4), 581–593.

Swafford, M. & Anderson, R. (2020). Addressing the gender gap: women’s perceived barriers to pursuing stem careers. *Journal of Research in Technical Careers*, 4(1), 61-74.

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2024). Öğretim Elemanı Sayıları Raporu. <https://istatistik.yok.gov.tr/> Erişim Tarihi: 19.03.2024

Türkiye’de Üniversitelerin... The Meric Journal Cilt:8, Sayı:1, Yıl:2024
Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2024). Birim Grubu İsmine
Göre Öğretim Elemanı Sayıları Raporu. <https://istatistik.yok.gov.tr/> Erişim
Tarihi: 19.03.2024